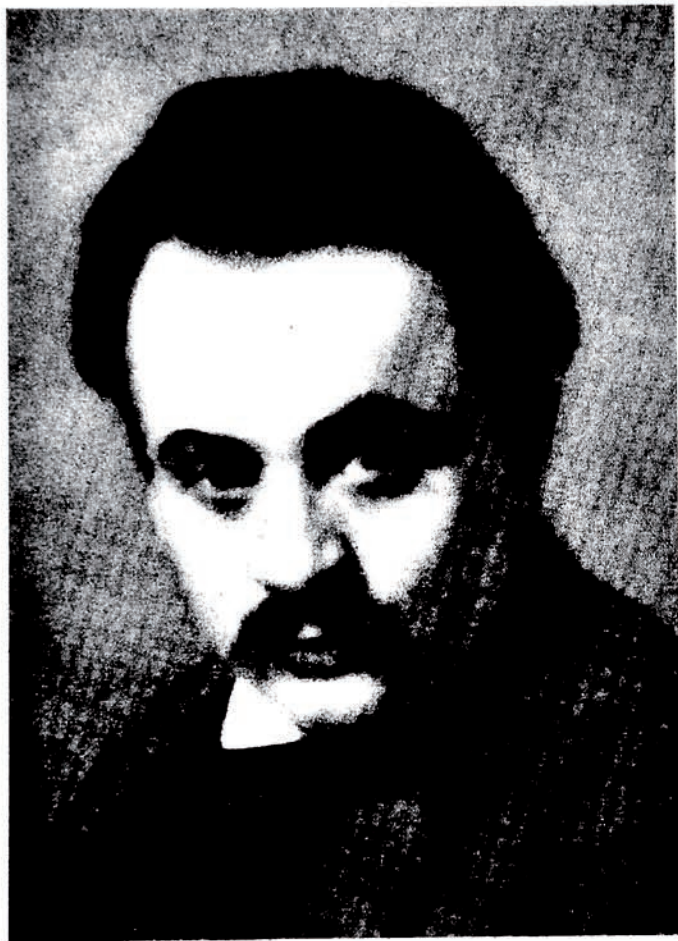

Sevran Kazımođlu

C.X.CÜBRANIN

*mansur
seirleri*

Cübran Xəlil Cübran (1883-1931)

253616
253617

2008

1938

SEYRAN KAZIMOĞLU

Ш5(5)

K 32

C.X.CÜBRANIN
MƏNSUR ŞEİRLƏRİ

85578 - 85428

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı - "Elm" - 2008

ARXIV

Ш5(5=apad) + Ш5(2=Az)

Redaktoru: *filologiya elmləri doktoru*
MƏMMƏDHƏSƏN QƏMBƏRLİ

Rəyçi: *filologiya elmləri doktoru*
VİLAYƏT CƏFƏR

Seyran Kazımoğlu. C.X.Cübranın mənsur şeirləri.
Bakı: "Elm", 2008. – 112 səh.

ISBN 5-8066-1759-9

Kitabçada XX əsr ərəb ədəbiyyatının, özəlliklə "Köçkünler ədəbiyyatı"nın görkəmli nümayəndələrindən biri, həm də mahir rəssam kimi tanınan, epik, lirik, dramatik əsərləri, tənqidi məqalələri, publisistik yazıları ilə milli azadlıq duyğuları aşılayan şair, yazıçı, dramaturq, "Suriya-amerikan yazıçılarının başçısı", onların ədəbi qurumu olan "Qələmlər birliyi"nin yaradıcısı Cübran Xəlil Cübranın /1883-1931/ mənsur şeirləri araşdırılır. Bu şeirlərə söykənərək yazıçının sənətkarlığı, ictimai-siyasi, eləcə də milli-əxlaqi baxışları çözlənir.

K $\frac{4603000000}{655(07) - 2008}$

© Seyran Kazımoğlu, 2008.

Azərbaycanda C.X.Cübranın ilk araşdırıcısı Aida xanım İmanquliyevanın əziz xatirəsinə bağışlayıram.

Kitabın çapını gerçəkləşdirən Qəhrəman İbrahim oğlu Məhərrəmliyə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

GİRİŞ

“**XVIII** əsrin sonu–XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq ictimai–siyasi, iqtisadi və mədəni dirçəliş, milli azadlıq hərəkatının güclənməsi və müstəqil ərəb dövlətlərinin yaranması ilə əlaqədar ərəb ədəbiyyatı yeni inkişaf dövrünə qədəm qoydu: ayrı–ayrı ərəb ölkələrinin özünəməxsus ədəbiyyatı yarandı” (5, 220). Bu çağadək “Livan ədəbiyyatı qədim və orta yüzilliklərdə ümumərəb mədəniyyətinin tərkib hissəsi olmuş və ümumuərəb ədəbiyyatı çərçivəsində inkişaf etmişdir (6, 221).

Təqribən XIX yüzilliyin ortalarından başlayaraq Livanda da özünəməxsus ənənələri olan yeni ərəb ədəbiyyatı yaranmağa başlamış və “Livan yaranmaqda olan ərəb ədəbiyyatının mərkəzlərindən birinə çevrilmiş, burada maarifçilik ideyaları yaranmış, publisistika inkişaf etmiş”dir (6, 221) Ədəbiyyatın bu dirçəlişi Şimali Amerikaya köçmüş ərəb köçkünlərinin /mühacirlərinin/ ədəbi fəaliyyəti ilə sıx bağlı olmuş və bu ədəbiyyat “Məhcər ədəbiyyatı”, yəni “Köçkünlər ədəbiyyatı” adı ilə tanınmışdır. Məhcər ədəbiyyatı bir çox ərəb ölkəsində, o sıradan Livanda həm ədəbiyyatın inkişafına, həm də ayrı–ayrı şair və yazıçıların yaradıcılığına güclü təsir göstərmişdir.

“Çağdaş ərəb ədəbiyyatının inkişafında XIX yüzilliyin sonu XX yüzilliyin əvvəllərində Amerika qitəsində yaranmış məhcər ədəbiyyatının

müstəsna rolu olmuşdur” (57, 22). Elə bu müstəsna rolu”na görə də məhcər ədəbiyyatı tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmiş, onu öyrənib araşdırmağa başlamışlar. Bu ədəbiyyatın ərəb ölkələri, Avropa və keçmiş sovet respublikalarında onlarla tədqiqatçısı ortaya çıxmışdır. (Geniş məlumat üçün bax: 58). Onlardan biri də Azərbaycanda məhcər ədəbiyyatının ilk araşdırıcısı “tanınmış Azərbaycan şərqşünas alim qadını, filologiya elmləri doktoru, həyatının son illərində Azərbaycan MEA-nın Şərqşünaslıq İnstitutuna başçılıq etmiş mərhumə A.N.İmanquliyeva”dır (48, 131). Onun 1975-ci ildə çap etdirdiyi “Cübran Xəlil Cübran” əsəri Azərbaycanda yazıçı haqqında ilk gözdəyər araşdırmadır. 2002-ci ildə təkrar çap edilən bu araşdırmada Cübranın həyat və yaradıcılığı işıqlandırılmış, yazıcının başqa əsərləri ilə yanaşı, “Göz yaşı və təbəssüm”, “Koma ilə saray arasında”, “Cani”, “Şairin ölümü—onun həyatıdır”, “Narkoz və cərrah bıçağı” mənsur şeirləri də tədqiq edilmişdir.

Alimin 1991-ci ildə “Elm” nəşriyyatında çap etdirdiyi, rus dilində yazılan “Ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” kitabı Azərbaycanda məhcər ədəbiyyatı haqqında ilk sanballı tədqiqat əsəridir. “Monografiya XX yüzilliyin başlanğıcında ayrılıqda hər biri çox qiymətli əsərləri ilə təkcə milli ədəbiyyatı—yeni ərəb ədəbiyyatını deyil, həm də dünyəvi ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirən üç korifeyin: Cübran /1883-1931/, Reyhani /1876-1940/, və Nüaymən /1889-1988/ yaradıcılıq yoluna

həsr edilmişdir” (58, 2).

Öncəki əsərdə olduğu kimi bu tədqiqat əsərində də C.X.Cübranın mənsur şeirləri Aida xanımın birbaşa mövzusu olmadığına baxmayaraq, birinci kitabda mənsur şeirlərə lirik qəhrəmanın düşüncələrini açma baxımından yanaşılmış, ikinci kitabda birincidə dediklərini deməklə yanaşı, onları həm də Cübran yaradıcılığında “romantik üslubun inkişafı” və eləcə də “ingilis-amerikan romantizm üslubunun mənimsənilməsi” (58, 63-126) işığında araşdırmışdır. Ümumi götürdükdə C.X.Cübranın onlarla mənsur şeirinin adı çəkilsə də onlardan beş-altısı təhlil edilmişdir. Biz isə “sentimental motivlərin də daxil olduğu” (57, 77-113) Cübranın onlarla mənsur şeirini nəzəri baxımdan daha çox həm lirik qəhrəmanın ictimai-siyasi və psixoloji durumunun nə yerdə olduğunu müəyyənləşdirmiş, həm də şairin ustalıqla verdiyi mətnaltı anlamları açıqlamağa çalışmışıq. Mövzu 1970-ci ildə “C.X.Cübranın mənsur şeir yaradıcılığı” adı ilə yazılmış çapa hazırlanarkən yenidən işlənmiş, artırma və dəyişikliklər edilmiş: ölkəmizdə baş verən olaylar göz önündə tutulmuş, sonra yaranan ədəbiyyatdan da yararlanmışdır.

C.X.CÜBRANIN MÜHİTİ, HƏYATI VƏ YARADICILIĞI HAQQINDA ...

“... Çağdaş ərəb ədəbiyyatının ən görkəmli və ən orijinal şəxsiyyətlərindən olan Cübran Xəlil Cübran” (62, 362) Livan¹ ədəbiyyatının klassiki və yaradıcılarından biridir.

Cübranın yaşadığı, yazıb-yaratdığı illər bir yandan milli azadlıq hərəkatının və bununla bağlı siyasi çıxışların, tətillər və üsyanların, bir yandan işğalçıların basqını və bununla bağlı siyasi çekişmələrin, hərbi toqquşmaların, bir yandan da iqtisadi və mədəni dirçəlişin, maarifçiliyin inkişafı, milli oyanışın meydana gəlməsi, bir sözlə: əksliklər və ziddiyyətlərlə dolu idi. Bu illər elə bir dövrə təsadüf edir ki, ərəb dünyası üçün:

*“Cahan bir qatlgah olmuş,...
...Könüllər qan, çiçəklər qan, bütün çöllər,
çəmənələr qan,
Dənizlər qan, buludlar qan, hava qan, iştə
hər yer qan...”* (18, 535).

Başqa sözlə, ərəb dünyası dəniz kimi dalğalanır, nehrə kimi çalxalanırdı. Daha obrazlı desək, sudan çıxarılmış balıq kimi çabalayırdı. Ərəb dünyası həm çətin, həm də acınacaqlı bir durumda idi. Millətə görə olan oğullar da məhz belə çətin günlərdə meydana çıxır. Onlar millətin ehtiyacından doğur, elin dərдинə əlac etmək, bir çarə qıl-

maq üçün yetişirlər. Böyük söz sərraflarından olan C.X.Cübran da ərəb dünyasının yetirdiyi belə oğullardan biridir.

Şimali Amerikaya köçən ərəblərin sayı yarım milyona çatırdı. Mühacirlər burada öz ədəbi birliklərini yaratdılar. Bu, “Qələmlər birliyi”² /”ər-Rabbıtu-l-qələmiyyə”/ adlanırdı. Sonralar “Birliyi”in əsasını qoyanlardan biri—Mixail Nüaymə Cübrana həsr etdiyi əsərində bu haqda yazır: “1920-ci ildə Cübranın sədrliyi və mənim katibliyim ilə “Qələmlər birliyi” yaradıldı... Bütün yazıçılar Əbdül Məsih Həddadın /?-1946/ redaktorluğu ilə çıxan “Səyyah” /”əs-Səih”/ dərgisinin³ ətrafında birləşdilər. Biz onu—dərgini sanki “Birliyi”in rəsmi orqanına çevirdik. Sözüün həqiqi mənasında isə o heç vaxt orqan olmayıb. Sadəcə olaraq, həmfikir olan kiçik bir qrupun—istədiyini deməkdən çəkinməyənlərin, daha doğrusu, deməyə sözü olanların təmsilçisi idi” (59, 227-228).

“Qələmlər cəmiyyəti” yaranana qədər demək olar ki, ərəb ədəbiyyatında üstün yeri ənənvi mövzular və formalar tuturdu. Şairlər əsas etibarilə obrazların mürekkəbləşdirilməsi yolu ilə gedərək öz əsərlərini bacardıqca dəbdəbəli şəkildə yazmağa çalışırdılar. Həqiqi insani hisslər və duyğular, insanların ümid və arzularının, həyəcan və cəhdlərinin təsviri, yaxud da onları əhatə edən mühitin doğru təsviri o dövrün yazıçı və şairlərini çox az maraqlandırır.

Ərəb yazıçıları müasir həyatın tələbinə cavab verməyən köhnə forma və üslubu davam etdirir,

bəziləri, hətta məqamələr⁴ yazmağa və orada bütün köhnə ifadələri toplamağa çalışırdılar. Bir qisim yazıçılar öz əsərlərini şüurlu surətdə çox qəliz və mürəkkəb bir dildə yazmağa cəhd göstərir, qeyri-adi ifadələr “keşf edir”, köhnə sözlərə müasir mənalar verirdilər” (27, 55-56). “XX əsrin əvvəllərində ərəb poeziyasında yeniliklə köhnəliyin mübarizəsi zamanı dil, üslub, bədii ifadə vasitələrindən necə istifadə etmək kimi sənətkarlıq məsələləri barəsində də güclü münaqişələr baş verirdi. Məhz belə geniş fikir mübadilələrinin gedişi zamanı mühafizəkar qüvvələr yeni ideyaları heç də yerində qavraya bilmir, onun qarşısını almaq üçün müəyyən vasitələrə əl atırdılar” (48, 131-132).

Belə mübahisə və müzakirələr, onun doğurduğu münaqişələr səngimək bilmir, dalğavari şəkildə ərəb ölkələrini gəzirdi. “XX əsrin əvvəllərində yeniliklə mühafizəkarlığın mübarizəsi ölkənin⁵ ədəbi mühitində daha kəskin şəkildə özünü göstərməyə başlayır. Bu vaxt ədəbiyyatda onun inkişafına mane olan, onu müasir həyat hadisələrindən, insanın həyat və mübarizələrindən uzaqlaşdıran ənənə qandallarını dağıtmağa və yeniliyə meyil güclənir” (29, 20). Yeniliyin tərəfdarı olan şair və yazıçılar geniş təbliğata başlayır, öz çıxışları ilə gəncləri və mütərəqqi ziyalıları onların tərəfinə keçməyə dəvət edir, köhnə ənənələrə qarşı çıxırdılar. Məsələn, Misir yazıçısı Məhəmməd Hüseyn Heykəl /1888-1956/ “dövrün yazıçılarının əsrin ruhu ilə səsleşən, zamanın tələblərinə cavab

verən yaradıcılıq yoluna səsleşərək yazırdı: “Nəsilər nəsilləri əvəz etmiş, biz isə qədim ərəb şerinin mənə və vəzn buxovundan yaxa qurtara bilməmişik. Məgər elə bir vaxt gəlib çatmamış ki, müstəqil bir şəxs olan şairlərimiz fikrin və şerin azadlığını elan edələr, klassiklərin söz və ilhamı ilə deyil, öz söz və ilhamları ilə yazalar?” (29, 20).

Bu cür çağırışlara baxmayaraq, qarşıdurmalar yenə də davam etməkdə idi. Lakin “C.X.Cübranın və M.Nüaymənin təşəbbüsü nəticəsində təşkil edilmiş “Qələmlər cəmiyyəti”² /1920-1932/ ədəbi birliyinə daxil olan ədib və şairlərin yaradıcılıqlarında müəyyən üslub müxtəlifliyinin olmasına baxmayaraq, onlar fəlsəfi və estetik proqramları, bədii və stilistik üslubları etibarilə eyni cəbhədə dururdular. Məhcər ədəbiyyatının C.X.Cübran, Əmin Reyhani, M.Nüaymə, İ.Ə.Madı, N.Əridə, R.Əyyub, Şair Qərəvi, Hüsni Firab, Həbib Məsud, Nəzir Zeytun və başqaları kimi görkəmli nümayəndələrinin adları ərəb ədəbiyyatı tarixində hörmətlə yad edilir. Çünki bu yazıçılar yaşadıkları zamanın bütün tələblərinə cavab verə biləcək səviyyədə yazılmış əsərləri ilə müasir ərəb ədəbiyyatında yeni bir səhifə açmışlar” (27, 54).

Sanki bu deyilənləri təsdiqləmək üçün Oda-Vasilyeva yazır ki, “Qələmlər birliyi” üzvlərinin ərəb ədəbiyyatında yaratdıqları “Suriya-amerikan” ədəbi məktəbi möhkəm qayda-qanunları olan, ənənəvi üsullardan imtina edən ilk ədəbi cərəyan idi. “Suriya-amerikan” ədəbi məktəbi bütün ərəb ölkələrində ədəbiyyatın inkişafına böyük tə-

sir göstərdi” (69, 180). “Birliy”ə “görməli yazıçı Cübran Xəlil Cübran” (61, 283) başçılıq edirdi. O, eyni zamanda, “Səyyah” dərgisinə də rəhbərlik edirdi (63, 71). “Birliy”in üzvlərindən Əmin Reyhani, Cübran, M.Nüaymə və Əbdül Məsih Həddad ərəb nəsrində “yeni üslubun” yaradıcıları idilər (69,117).

“Birliy”in əsasını qoyanlardan biri, C.X.Cübranın yaxın dostu və məsləkdaşı “Nüaymə “Qələmlər birliyi”ndə Cübrandan sonra ikinci adam idi” (60, 94). O, 1889-cu ildə Livan dağlarında yerləşən Biskintə şəhərində doğulmuş, ibtidai və orta təhsilini Livan və Rusiyada, ali təhsili isə ABŞ-da almışdır. Nüaymə 1912-ci ildən ədəbi yaradıcılığa başlamış, C.X.Cübranın “Qırılmış qanadlar” əsərinə yazdığı ilk tənqidi məqaləsi isə ədəbi tənqidlə başlanan yaradıcılığının ilk səhifəsi olmuşdur. Bundan sonra Nüaymə ilə Cübran arasında qarşılıqlı anlaşmaya, bir-birini daha yaxından öyrənməyə əsaslanan və ərəb ədəbi birliyinin möhkəmlənməsinə xidmət edən yaxınlaşma əməllə gəlir ki, bu da böyük və sarsılmaz dostluğa çevrilərək Cübran ömrünün son gününədək davam edir. Hətta Nüaymə Cübranın ölümündən sonra da üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirərək 1934-cü ilin aprel ayında Cübranın həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi “Cübran Xəlil Cübranın həyatı, ölümü, yaradıcılığı və sənəti” /“Cubran Xəlil Cubran həyatı və məntəhi, və ‘ədəbuhi və fənnuhu’/ adlı əsərini çap etdirir/ (Bax: 59, 223-228).

D.İ.Yusupov məhz həmin əsərə işarə edərək

yazır: “Nüaymə 20 illik köçkünlük həyatından sonra 1932-ci ildə ana yurduna qayıdır, görməli ərəb yazıçı və rəssamı C.X.Cübran haqqında əsər nəşr etdirir” (70, 138).

* * *

C.X.Cübran 1883-cü ildə Livanın şimalındakı ucqar Bşarrə kəndində dünyaya göz açmışdır. Bu, o çağ idi ki, yoxsulluq xalqı əldən salmışdı. Bu duruma dözməyən insanlar baş götürüb doğma vətəndən qaçır, bir parça çörək əldə etmək üçün yad ölkələrə gedirdilər. Kimisi Misirə, Avropaya, kimisi də Şimali Amerikaya köçürdü. Bu köçənlərin içərisində Cübranın da ailəsi var idi. Bu ailə⁶ 1895-ci ildə Şimali Amerikanın Boston şəhərinə köçür (85, 135) və “Çinlilər məhəlləsi” deyilən yerdə yaşamağa başlayır (50, 5). 1896-cı ildə Cübran Livana qayıdır və orta təhsilini Beyrutda alır (60, 93).

Boston!... Çoxlarını böyük ümidlərlə qarşılayan bu şəhər onlara bədbəxtlik, fəlakət, zülm və təhqirdən, aclıq və ehtiyacdən, ölüm və məhrumiyyətdən başqa bir şey, bir nəsnə vermir. Aclıq və xəstəlik Bostonun bu ailəyə səxavəti və ən böyük hədiyyəsi olur. Çox çəkmir ki, ölüm qoxuyan “vərəm küleyi” əsdikcə Cübranlar ailəsi seyrəkləşir: öncə böyük bacısını⁷, sonra anasını və ailəni idarə edən böyük qardaşını itirir (65, 350). Elə bu vaxtlarda “Cübranın birinci şəkil sərgisi açılır və bu, onun həyatını dəyişdirir. Belə ki, Amerika me-

senatları /elm və incəsənətə hamilik edən varlılar– S.K./ ona ömürlük təqaüd kəsirlər” (65, 350). Maddi baxımdan durumu yaxşılaşan “Cübran 1908–1910-cu illərdə Parisdə yaşayır” (50, 8). Orada İncəsənət İnstitutuna girərək rəngkarlıq sənətinin incəliklərini, fransız dili və ədəbiyyatını öyrənir. Cübran kübar cəmiyyətdə də tanınır, onunla Roden⁸ arasında dostluq münasibətləri yaranır və Cübranın şairlik və rəssamlığını yüksək qiymətləndirən Roden onu “XX əsrin Ulyam Bleyki”⁹ adlandırır... Cübran 1910-cu ildə Amerikaya qayıdır (50, 8–9). “Cübran onun rəssamlıq istedadını qiymətləndirən və Amerikada ona hamilik edən mesenat qadın Mari Haskelin maddi yardımını ilə Avropa ölkələrinə səyahətə çıxır, Roma, Brüssel, London kimi məşhur şəhərlərin tarixi abidələrinə, zəngin muzeylərinə tamaşa edir.

Cübran 1912-ci ildə Bostona qayıdır, tezliklə oradan Nyu-Yorka köçür. Bu nəhəng şəhərdə o, coşqun ədəbi və rəssamlıq fəaliyyətinə başlayır” (26, 10). “1914 və 1917-ci illərdə şəkillərinin sərgisi təşkil edilir” (50, 9).

1931-ci ildə şairin xəstəliyi daha da şiddətlənir. “Həyatının son dəqiqələrində Nüayməni xəstəxanaya çağırırlar” (65, 350). O insanı ki Cübran həyatının şirinini də, acısını da onunla bölüşür, dərdləşirdi. Aida xanım İmanquliyeva yazır ki, Cübran Nüayməyə deyirdi: “Allah məni və səni bu mədəniyyətdən və mədənilərdən, Amerikadan və amerikalılardan xilas etsin və biz allahın hökmü ilə azad olub Livanın bəyaz zirvələrinə, onun sakit

vadilərinə qayıdaq. Orada biz üzüm və tərəvəz yeyərik, vətənin şərəbini və zeytun yağını içərik, onun xırmanlarında yataırıq... Azadlıq, fikir nəcabəti mənə yalnız Livanda qayıdacaqdır... Bu aləm, maşınlar və xülyalar aləmi məni təngə gətirmişdir” (26, 34–35).

“Cübran aprel ayının 11-də Nyu-Yorkda vəfat edir. Ölüm ayağında Cübran özünün bütün əsərlərini doğma Bşarrə şəhərinə miras verdiyini bildirir” (26, 35). O, doğma elindən, ana yurdundan uzaqlarda vətən həsrəti ilə həyata göz yumur.

* * *

Artıq məhcər ədəbiyyatı böyük ədəbi qüvvəyə çevrilməkdə və ümumərəb ədəbiyyatının aparıcı qollarından biri olmaqda idi. Bu ədəbiyyatın nümayəndələri də get-gedə tanınır, məşhurlaşmışdılar. Lakin “Mühacirlər təhsilləri, dünyagörüşləri, xarakterləri etibarilə bir-birindən fərqli adamlar idilər. Əgər onların bir qismi uzaq ölkələrə maddi ehtiyac üzündən gedirdisə, digər bir qismi də vətəndə açıq yazıb-yaratmaqdan məhrum olan, azadlıq, müstəqillik və sərbəstlik naminə doğma yurdu tərk etmiş qabaqcıl ziyalılar idilər. Məhz bu ikincilərin fəaliyyəti nəticəsində ərəb dili, ərəb ədəbiyyatı və mədəniyyəti Amerikada unudulmadı. Amerikalılar və avropalılar onların sayəsində Şərqi ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə tanış oldular. Hər addımbaşı maddi və mənəvi çətinliklərlə qarşılaşmalarına baxmayaraq, onlar bu yad ölkədə

milli ədəbiyyatları və mədəniyyətlərinin inkişafı naminə az iş görmədilər” (25, 5). Bu az iş görməyənlərdən biri, bəlkə də birincisi, elə C.X.Cübran idi. Vurğulamağa dəyər ki, Livan ədəbiyyatında nəsr yaradıcılığının dirçəlişi “yaradıcılığı ərəb ədəbiyyatı və boyakarlığın inkişafına güclü təsir göstərmiş” (8, 449), məhcər ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsi Cübran Xəlil Cübranın adı ilə bağlıdır. Ərəb ədəbiyyatında özünəməxsus yeri, xüsusi mövqeyi olan Cübran ərəb ədəbiyyatının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi ustad yazarlardan biridir.

Cübranın ilk mətbu əsəri “Köçkün” /“əl-Mühacir”/ qəzetinin səhifələrində dərc olunmuş “Yenilikçi yazıçı” məqaləsidir (26, 13). O, 1905-ci ildə ilk bədii “Musiqi” /“əl-Musiqi”/ əsərini çap etdirir (58, 63). Müəllif bu əsərində özünü təkcə ədib kimi deyil, həm də mahir rəssam kimi göstərir. Ərəb xalq mahnılarının, Şərqi muğamlarının təsir gücündən, mənəvi qüdrətindən söz açır.

Ədibin “Musiqi” əsərindən “sonra bir-birinin ardınca iki hekayələr məcmuəsi – “Çəmənlər gəlini” /1906/ və “Üsyankar ruhlar” /1908/ kitabları çapdan çıxır. Görkəmli ərəb yazıçısı Əhməd Ədhəm ərəb ədəbiyyatı tarixi üçün bu iki məcmuənin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmiş və onları “ərəb bədii nəsrinin ilk nümunələri” adlandırmışdır” (26, 13). Bu iki hekayələr məcmuəsi müəllifə böyük şöhrət qazandırır və onu ərəb şərqiində məşhurlaşdırır (26, 17).

“Köçkün” qəzetində əməkdaşlıq edən yazıçı

1903-1908-ci illər arasında “Göz yaşı və təbəssüm” adı altında çoxlu mənsur şeirlər çap etdirir. Şairin bu şeirləri 1914-cü ildə Nyu-Yorkda buraxılan “Göz yaşı və təbəssüm” kitabına daxil edilmişdir (26, 20). Cübran “Amerikada ingiliscə yazdığı əsərləri və ustalılıqla çəkdiyi şəkilləri ilə istedadlı rəssam və görkəmli yazıçı kimi geniş yayılmış, böyük şöhrət qazanmışdı” (24, 348). Ümumi götürdükdə Cübran əsərlərini iki dildə: bir qismini ingilis, bir qismini ana dilində yazmışdır (Geniş məlumat üçün bax: 58, 63). “Qələmindən povest və hekayələr, əxlaqi hekayə/pritçi/ və mənsur şeirlər, esse və təmsillər, şeir və tənqidi məqalələr çıxan” (58, 63) Cübran özündən sonra böyük bir ədəbi irs qoymuşdur. M.Nüaymə Cübran haqqında yazır ki, onun həyatı gerçək yaradıcılıq, şairlik və rəssamlıq işinə həsr edildi. Onun yaradıcılığı və ədəbi təsiri ondan sonra da çox yaşayacaqdır (59, 225, qeyd 2).

“Keçmiş Sovet şərqişünaslarının ağsaqqalı” (Malik Mahmudov) sayılan akademik İ.Y.Kraçkovski Cübran yaradıcılığından danışarkən yazır ki, Suriya-amerikan yazıçılar dəstəsinin öndəri C.X.Cübran... hekayələrində tez-tez ictimai bərabərsizliyə və ədalətsizliyə qarşı qəzəblə etiraz səsinə ucaldır (60, 93).

Biz bu etirazın nədən olduğunu, onun arxasında nəyin durduğunu çatdırmaq amacı ilə alimin Cübran hekayələri haqqında dediklərinin “Kafir Xəlil” hekayəsində öz əksini tapdığından mövzumuz ədibin mənsur şeirləridir, deyə geniş təhlilinə

girişməsek də üzərinde qısaca dayanmağı önəmli bildik.

Elə ondan başlayaq ki, əsərin adı nə üçün “Kafir Xəlil”dir? Xəlil doğurdanmı kafirdir? Yoxsa yazıçının bədii kinayəsidir? Bəlkə, Xəlilin yaşadığı dözülməz həyata, daha doğrusu, bu dözülməzliyi yaradanlara qarşı üsyanına görə onu kafir adlandıırıblar? Maraqlıdır, deyilmi? Onda gəlin yazıçını dinləyək:

Hələ yeddi yaşında ikən bilinməyən səbəbdən ata-anasını itirən balaca Xəlili monastıra götürürlər. Monastrdakılar “başdan-başa küfrə dolu olan alçaq və rəzil həyatlarını /ona/ təlqin edir, ümitsizlik və itaətlə /beynini/ zəhərləyir” (19, 55). O, isə “insanı... bədbəxt eyləyən yalançı əqidələrə, nəzəriyyələrə, saxta hisslərə” (19, 56) qarşı çıxaraq monastrdakılara deyir: “Siz yoxsulluğa dözməyə and içirsiniz, ancaq ağa kimi yaşayırsınız, itaətkarlığa and içirsiniz, amma özünüz “İncil”ə ağ olursunuz, bakirəliyə and içirsiniz, əslində şəhvət düşkünüsünüz... Özünüzü mücahid və zahid kimi qələmə verirsiniz, ancaq əslində heyvan kimi gözəl otlaq axtarmaqla məşğulsunuz! Gəlin monastırın ucsuz-bucaqsız torpaqlarını ehtiyacı olan bu kənd camaatına qaytararaq, onların ciblərindən çıpışdırdığımız pulları özlərinə qaytararaq. ... Bizə çörək verən vətənə xeyir verək, bizi varlandıran bu yoxsul xalqa xidmət edək” (19, 57). Buna qarşılıq olaraq onun “köynəyini soyundurub şallaqlatdırır, ... həbsə salır”, çoxlu işgəncələrdən sonra tufanlı bir qış gecəsində monastrdan bayıra ataraq kafir

kimi qovurlarsa da, Xəlil yaxşı adamların sayəsində ölümün pəncəsindən qurtarır.

Lakin kənddə özünü hakimi-mütləq sayan Şeyx Abbas Xəlili sığındığı evdən əli-qolu bağlı gətirtdirib öz bildiyi kimi mühakimə etmək istəyir. O, xalqı inandırmaq və Xəlili kənddən qovdurmaq məqsədi ilə tamaşaya yığılmış itaətkar camaatın qarşısında onun “cinayətlərindən” danışır. Xəlil isə üzünü camaata tutaraq: “Mən sizi özümə hakim seçmişəm, çünki xalqın iradəsi allahın iradəsidir,—deyir... vicdanınız necə qəbul edirsə eləcə də məni mühakimə eləyin”, “mənim cinayətim odur ki, sizin bədbəxtliyinizi başa düşürəm,...ömrü ah-vayla keçəcək körpələrinizə yazığım gəlir. Ay cammat,... mənim ata-babam da... sizin boyunlarınızı bükən həmin boyunduruq altında can vermişdir...Allah necə razı ola bilər ki, bəndələrinin biri o birinin qulu olsun? Məgər İsa sizə qardaş demirdimi? Bəs nə üçün Şeyx Abbas sizə nökr deyir? Məgər İsa sizi həyat, haqq və ədalət naminə azad insanlar etməmişmi?” (19, 73, 80)—deyərək cammatın çəkdiyi bütün məşəqqətləri onlara sadalayır və səbəbini də açıqlayır.

Bu açıqlamalar—Xəlilin yana-yana dedikləri cammatı ayıldır, onlar Xəlilin nəinki kafir, allah adamı olduğunu, dediklərinin də onların ürəklərindən xəbər verdiyini duyub onu müdafiə edirlər (Bu yerdə 1988–1992-ci illər milli azadlıq hərəkatının öndəri Əbülfəz Elçibəy yada düşür). Burada Xəlili müdafiə etmək məqsədi ilə edilən çıxışlardan o da məlum olur ki, Xəlilin sığındığı ailənin

başçısı dul qadın Rahilin üsyankar ərinin də qatili
elə Şeyx Abbasdır. Camaat qəzəblənir. İşi belə
görən keşiş İlyas üzünü camaata tutaraq: “Ağanıza
böhtan atan bu qadını tutun və allahsız gənclə bir-
likdə sürüyüb salın qaranlıq zindana!” (19, 83)–
deyirsə də ona əhəmiyyət verən olmur.

İnsanlar keşişdən və Şeyx Abbasdan üz dön-
dərək: “Gəlin, bu gənc ilə birlikdə Rahilin evinə
gedək, onun hikmətlərinə, gözəl sözlərinə qulaq
asaq!”, “Xəlilin iradəsinə əməl edək, o, bizim eh-
tiyacımızı, tələbatımızı bizim özümüzdən yaxşı
bilir”... “sabah əmir Əminin yanına gedib Şeyx
Abbasın etdiyi cinayətləri bir-bir ona söyləyək və
...cəzalandırılmasını tələb edək!”, “Biz keşiş
İlyasdan baş keşişə şikayət etməliyik, o, Şeyx
Abbasın bütün cinayətlərində iştirak etmişdir!”
(19, 84)–deyirlər. Xəlil onları başa salır ki, nə
əmir Əminə, nə də baş keşişə şikayət etmək gə-
rəkdir, onlar da bunların tayıdır. “Gəlin çıxıb ge-
dək”,–deyib Şeyx Abbasın evindən çıxır, izdiham
da onun ardınca yola düşür... Şeyx Abbas... tək-
tənha qalır... (19, 85).

İnsanların birliyi səmərəsini verir: daha heç
kəs keşiş İlyasa məhəl qoymur, Şeyx “min bir
əzabla can verir”, biçilmiş zəmilərdən əldə edilən
taxıl Şeyx Abbasın ambarlarına deyil, fəllahların
/kəndlilərin/ evlərinə daşındı. Onların “daxmaları
ağzınacan buğda və qarğıdalı ilə, küpləri çaxır və
zeytun yağı ilə doldu” (19, 90).

“Bu dərin dərələrin dibindən Səni səsləyirik,
ey Hürriyyət!...Əllərimizi bu qaranlıq zülmətdən

Sənə uzadıyıq,...Sənə səcdə edirik,...bizi öyrət, cə-
həldən qurtar!” (19, 85–86)–deyən müəllif heka-
yəsində belə bir yekun vurur: “Bu əhvalatdan yarım
əsrlər keçmişdir...Siyasi cəhətdən livanlıların gözü
açılmışdır”...İndi birisindən Şeyx Abbas haqqında
soruşsan, sənə “Şeyxin xaraba yurdunu göstərər”,
əgər Xəlil haqqında soruşsan, “onu bizim qəlbi-
mizdən heç bir şey silib apara bilməz!”(19,91) ca-
vabını verəcək. Sanki “Nəçin alçaqlara boyun
əyirsən?”, niyə “Zalımın zülmündən razı qalır-
san?”(40, 71) deyən böyük Nizaminin ənənələrini
davam etdirən yazıçı zülmə və zülmkara boyun
əyməməyi, yurdun, millətin çətin anlarında birlə-
şərək bələdan xilas olmağı tövsiyə edir. Bu da bü-
tün dövrlər və zamanlar üçün yazılmamış qanun-
dur. El dili ilə deyilsə, birlik olmayan yerdə dirlik
də yoxdur. “Kafir Xəlil” hekayəsindən çıxan nə-
ticə də budur: birləş, çarpış, vuruş, azad ol!

C.X.CÜBRANIN MƏNSUR

ŞEİRLƏRİ

C.X. Cübran qələmini ədəbiyyatın bir janrlarda dəyərli əsərlər yaratmışdır. C.X.Cübranın mənsur şeirləri isə onun yaradıcılığında xüsusi bir mərhələ təşkil edir. İstər mövzu rəngarəngliyi, olayların müxtəlifliyinə görə, istər dil sadəliyinə, üslub xüsusiyyətlərinə, ifadə vasitələrinə görə, istərsə qarşıya qoyulan məsələlərin bədii həllinə, istərsə də ictimai-siyasi baxışların əks etdirilməsi, onların kəskin şəkildə qoyulub çılpıqlığı ilə verilməsi və ya mövcud qayda-qanunlara müncər edilməsinə görə, hər nədən öncə, şairin oxucu ilə sərbəst davranması, oxucu qəlbini ələ ala bilməsi, onun ruhunu məhz özünün göz önündə tutduğu hədəfə doğru yönəltməyi ustalıqla verə bilməsinə görə mənsur şeirləri Cübran yaradıcılığında xüsusi yer tutur.

Biz Cübran yaradıcılığına ümumi bir nəzər saldıqda onun ildən-ilə, kitabdan kitaba dəyişdiyini, kamilləşdiyini, püxtələşdiyini görürük. Təbiidir ki, Cübranın hər sonrakı kitabı öncəki kitabından istər mövzuların seçilməsinə və qoyulan məsələnin həllinə görə, istərsə də yazçının toxunduğu məsələlərin əhəmiyyətinə və haqqında bəhs edilən hadisələrin daha həyati olmasına görə seçilir. Bu da şairin zaman ötdükcə həyat hadisələrinə daha dərinləndən bələd olması və dünyagörüşünün artması ilə açıqlanmalıdır.

Yuxarıda deyildiyi kimi, ədibin ilk mənsur şeirləri 1903-1908-ci illər arasında "Köçkün" /"əl-Mühacir"/ qəzetində əməkdaşlıq etdiyi çağlarda "Göz yaşı və təbəssüm" başlığı altında çap edilmiş, 1914-cü ildə işə həmin adda o şeirlərin də daxil olduğu toplu buraxılmışdır. Bu kitabdakı mənsur şeirlərdə əsas yeri həyata, insana, vətənə məhəbbət tutur. Lakin bu sevgi, bu məhəbbət göz yaşlarız deyil, şairin sevinci kədərlə yoğrulmuş bir sevincdir. "Kitabın adından da görüldüyü kimi, burada müəllif təzadlı paralellərdən istifadə etmiş, sevinc ilə kədəri, göz yaşı ilə təbəssümü, sevgi ilə hicranı qarşı-qarşıya qoymuşdur... M.Nüaymənin fikrincə, Cübrana xas olan kədər və qüssə, üsyankarlıq və qiyamçılıq... bu kitabda özünü daha aydın biruzə vermişdir" (26, 21).

Ədibin 1913-1918-ci illər arasında yazdığı mənsur şeirləri 1918-ci ildə çap etdirdiyi "Dəli" /"əl-Məcnun"/ toplusunda verilmişdir. Bu kitabdakı mənsur şeirlərində şair daha mühüm məsələlərə toxunur, fikirlərini daha yığcam, həm də pərdəli bir şəkildə verməyə çalışır. Bu şeirlərdə şairin həyat axtarışları özünü daha qabarıq göstərir. Ədibin ustalığı artmış, dünyagörüşü yüksəlmişdir. İndi onun cümlələrində sətiraltı ifadələrə daha çox rast gəlinir, o, ikibaşlı cümlələri daha çox işlədir. Burada "dəli" şairin özüdür. İndi o, ikiüzlülük, riyakarlıq və saxtakarlıq aləmində tək qalmışdır.

Şair "Dəli"dən sonra yazdığı mənsur şeirlərini "Fırtınalar" /"əl-Avasif"-1920/ kitabında toplayır. Müəllifin bu əsərində yaradıcılıq uğurları

öncəki əsərlərinə nisbətən daha çoxdur. Əsərdən ədibin daima axtarışda olduğu görünür və çoxlarının qarşısında duran “Nə etməli?” sualı Cübranı da düşündürür. Lakin ilk axtarış dövrlərində şair bu suala cavab tapa bilmir, və “Sehrli qız” əsərində soruşur: “Söyləyin, indi biz nə edək, hansı yolu seçək?” (72, 377).

Əlbəttə, şairin gərgin əməyi nəticəsiz qalmır, bu inadlı axtarışlardan “Məğrur bənövşə” doğur. Cübranın yaradıcılığının “qızıl fondu”na daxil olacaq əsərlərdən saydığımız “Məğrur bənövşə” mənsur şeri, bizcə, onun yaradıcılığında bir dönüş nöqtəsidir.

Ədibin elə həmin ildə /1920/ nəşr etdirdiyi “Öndə gedənlər” /“əz-Zəhibunə 'ilə-l-'əməmi”/ əsəri də şairin yaradıcılığında dönüştən, onun daha irəli getdiyindən xəbər verir. Bu kitabda toplanan mənsur şeirlərə ümumi nəzər saldıqda bunlarda bir yöndən “Dəli”nin, “Fırtınalar”ın inkişafını, başqa bir yöndən isə öncəkilərə bənzəməyən, onlardan seçilən, fərqlənən bir ədəbi üsula, silaha, təsiretmə vasitəsinə rast gəlirik: bu, gülüşdür. Tənqid edən, ələ salan, islah etməyə, tərbiyələndirməyə, əyri yoldan çəkəndirməyə xidmət edən gülüş...

Bu gülüş biz türkdilli oxuculara çoxdan tanışdır: onun şifahi ədəbiyyatımızda Molla Nəsrəddin, yazılı ədəbiyyatımızda isə Mirzə Cəlil və Sabir kimi nəhəngləri-əlçatmaz ucalıqları vardır. C.X.Cübranın gülüşü də bu gülüslərə bənzərdir, baxmayaraq ki, ədibin ümumi yaradıcılığında az yer tutur. Hər halda, əhəmiyyətli dərəcədədir.

C.X.Cübranın 1923-1931-ci illərdə çap edilən “Qəribəlik və xariqülədəlik”, “Qum və köpük”, “İsa insan oğludur”, “Yer allahları” əsərləri daha ümumi mənə kəsb edir. Bu əsərlərində şairin romantik fəlsəfəsi daha çox özünü göstərir. O, arxaya-keçdiyi yollara baxır və bu nəticəyə gəlir ki: “İnkişaf tək-cə yanlışların düzəldilməsi ilə deyil, gələcəyə doğru hərəkətlə ölçülür” /53, 168/.

C.X.Cübranın mənsur şeirləri mövzu baxımından çoxçalarlı və çeşidlidir. Demək olar ki, şairi düşündürən, onu rahatsız edən elə bir məsələ yoxdur ki, mənsur şeirlərində ona toxunmamış olsun. Bir şey var ki, şair bunları çox vaxt lirik səpkidə verdiyindən onların ictimai-siyasi xarakteri bir növ pərdələnmiş olur, bu da gözüaçıq oxucunun gözündən yayınmır. Elə yazıçıya da gərək olan budur. Lakin bütün oxucular gözüaçıqdır mı? sualı açıq qalır və biz çalışacağıq ki, elə bu baxımdan Cübranın nə demək istədiyini açmağa və oxucuya çatdıracağıq.

Biz C.X.Cübranın çoxsaylı mənsur şeirlərini araşdırmağa girişərkən yazıçının mövzu bolluğunda batıb qalmamaq üçün bu əsərləri müəyyən başlıqlar altında şərti də olsa qruplaşdırmağı məqsədyönlü saydıq: onların bəzilərinə müəllifin etdiyi kimi, “nəğmə” adını seçdik, bəzilərinə də məzmunu və ümumi ruhundan çıxış edərək ad verdik. Beləliklə, Cübranın mənsur şeirlərini dörd qola ayırdıq:

1. Gözəllik və sevgi nəğmələri
2. Həsret nəğmələri
3. Tənqid hədəfləri
4. Zəfər nəğmələri

I. GÖZƏLLİK VƏ SEVGİ NƏĞMƏLƏRİ

Bu bölgüyə şairin “Dalğanın nəğməsi”, “Gözəllik”, “Gözəllik nəğməsi”, “Gözəllik səltənətində”, “Məbəddə”, “Nəğmə”, “Sevginin ömrü”, “Yağışın nəğməsi” və b. əsərləri daxildir.

Bu şeirlərində şair öz oxucusuna həyatdan zövq almağı, həyat həqiqətlərini dərk etməyi tövsiyə edir. Şairə görə, gözəllik həyatdır, sevgi mənbəyidir. O, qüssəyə, qəmə, kədərə yaddır, Gözəllik olan yerdə yalnız sevinc, şadlıq səadət vardır. Gözəllik “şairlərin ilhamçısı, rəssamların rəhbəri, bəstəkarların müəllimi”dir. Gözəllik hər şeydir. Onda uşaq baxışlarının saflığı, sevgi təbəssümlərinin cəlvələnməsi, incə ana qəlbinin tərəvəti duyulur. İnsanlar gözəllikdən kənarda yaşaya bilməzlər. Onlar gözəlliyi duyduqda, hiss etdikdə həyatı da dərinə başa düşür, həyat həqiqətlərini daha yaxşı anlayırlar. “Gözəllik nəğməsi”... Bu nəğmənin sədası insan qəlbinin pərdələrində səslənir. Şairin qələmi həmin pərdələr üstündə gəzən barmaqlar, ürək döyüntüləri isə simlərdə dolayan mizrabdır. Mizrab vurduqca, barmaqlar işlədikcə bir səs, bir pıçılıt eşidilir: “Mən sevginin bələdçisi, yol göstərənəm, mən ruhun şərbəti, qəlbin qidasıyam. Mən öz qəlbinə tərəvətli gündüzə açan bir qızılgüləm; qız məni götürüb öpür və döşünə taxır. Mən səadət evi, sevinc bulağı, sükunətin əzəliyəm.

Mən qız dodaqlarındakı incə bir təbəssüməm; oğlan məni gördükdə öz qayğılarını unudur, onun həyatı şirin rüyaların çəmənində çevrilir. Mən şairlərin ilhamçısı, rəssamların rəhbəri, bəstəkarların müəllimiyəm.

Mən uşaq gözlərinin baxışını; incə qəlbi ana bu baxışı gördükdə diz çökür, dua edir...Mən fələk kimiyəm: bu gün yaradır, qurur, sabah dağıdıram. Mən Allaham—can verib dirildir, can alıb öldürürəm. Mən bənövşənin nəfəsindən zərif, fırtınadan güclüyəm”. (72, 33; 20, 157-158)¹⁰.

Şair elə bu məhəbbəti çatdırmaq, bu sevgini ifadə edəcək söz demək üçün də qələmə sarılmışdır: “Sözümü deməkdən ötrü həyata gəldim və onu deyəcəyəm. Əgər ölüm bu işdə mənə mane olsa, o sözü gələcək gün söyləyər. Gələcək isə əbədiyyət kitabında örtülü heç bir sirt saxlamaz” /58, 3/.

Şairin gözəllik və sevgi nəğmələri insana sonsuz sevgi və gözəllik bəxş edir. Bu sevginin, bu gözəlliyin qədrini bilməyi, həm də onu bacardıqca qorumağı və yeni-yeni gözəlliklər yaratmağı oxucularına tövsiyə edir.

Həyatı ona sevdiren nəğmələrin qanadında uçan şair hələ ilk yazdığı “Musiqi” əsərində: “Siz ey mahnılar!...Mahnılar...Qulağı ilə görməyi, ürəyi ilə eşitməyi.mənə Siz öytərdiniz”,—deyirdi.

Həyatda olduğu kimi, C.X.Cübranın mənsur şeirlərində də sevgi və gözəllik bir-birindən ayrılmazdır:sevgi olan yerdə gözəllik, gözəllik olan yerdə də sevgi vardır. İnsan insanlığı, sevgisi,

duygusu ilə böyük olur. Şairin bu silsiləyə daxil olan şeirləri daha çox duyumluluğu və duyğu yaratması ilə seçilir. Bu əsərlərdəki gözəllik, xüsusilə təbiət gözəlliyi və onun sözlə ifadəsi başqa bir aləmdir. Elə ilk kəlmələrdən bu qələm sahibinin həm də mahir bir fırça ustası olduğunu yəqin edirik.

Budur, “Sevginin ömrü”ndən bir lövhə: “Odur, yaz şəfəqi qış gecəsinin qatlayıb bükdüyü libası qaldırıb açır; şaftalı və alma ağacları bu libası geyib qədr gecəsindəki¹¹ gəlin kimi bəzənirlər. Üzüm meynəsi oyanır, onun tağları qoşa sevgililər kimi qucaqlaşır. Kiçik çaylar sevinc nəğməsi oxuya-oxuya qayalar arasında cövlan etməyə başlayır, dəniz üzərindəki köpük kimi təbiətin qəlbindən çiçəklər baş qaldırır” /20, 160/.

Bunları oxuduqca xəyal bizi uzaqlara–başqa bir aləmə aparır: doğrudanmı təbiət bu qədər gözəldir, yoxsa bu füsunkar gözəlliyi sənətkarın ecazkar qələmi yaratmışdır? Bu sonsuz gözəllik tablosunu kim çəkmişdir? Təbiətmə yaratmış onu, rəssammı çəkmiş bu lövhəni? Əgər bu möcüzə təbiətin işidirsə, neçin tərpenən, ələ dəyən bir şey yoxdur? Əgər bunu rəssam yaratmışsa, hanı kətan, hanı boya? Burda fırça işlənməmiş...Oxuduqca varacağı çevirməli olursan, həmin mənzərə də yoxa çıxır. İndi hər şey aydındır: sənətkar qüdrəti!...

C.X.Cübran, hər nədən öncə, düşünən, düşündürən sənətkar, narahat şairdir. O, məhəbbət şairi, sevgi şairi, həm də sevinən və sevilən şairdir. Görsən, bu sərgərdan həyatlı şairin, həmişə qəmlə, qüssə ilə ortaq olan bir qələm sahibinin,

fırça ustasının məşhurlaşmasına, bu qədər sevilməsinə səbəb nədir? Bu, hansı ecazkar qüvvənin əlidir ki, əgər biz ondan uzaqlaşmaq istəsək də bizi ona yaxınlaşdırır? Biz kədərlənəndə də, güləndə, sevinəndə də özümüzü onunla birgə hiss edirik. Əgər biz ürəyimizdəki sevinc duyğularını mütləq başqasına deməli oluruqsa, biz bunu deməmişdən öncə çırpınan ürəyimizin döyüntüləri arasından, ruhi bir dərinlikdən bu sözlərin baş qaldıraraq dilimizə axdığını duyuruq: “Eşidin, insanlar, ruhumun dərinliyində sözlərin dar çərçivəsinə sığmayan bir nəğmə var...” /72, 328; 20, 155/.

Artıq biz bu sözləri demiş olduq. Kimsəsiz, təkçə, öz-özümüzə. Biz sevincimizi hər kəsdən öncə Cübranla–bu “qəlb mühəndisi” ilə bölüşmüş olduq. Fikrimizi daha da dəqiqləşdirmək üçün professor Mir Cəlalin Füzuli sənətkarlığından danışarkən dediyi aşağıdakı parçaya nəzər salaq: “Sənətkarın böyüklüyü yalnız götürdüyü mövzuların zənginliyi, qoyduğu müasir və tarixi məsələlərin kəskinliyi, ya yeniliyi ilə, seçdiyi bədii vasitə və şəkillərin orijinallığı, cazibədar olması ilə deyil, həm də insan zehninə və qəlbinə aşılamaq istədiyi fikir və hisslərin, mənəvi meyil və vərdislərin, adət və qaydaların gözəlliyi, üstünlüyü, mütərəqqi mahiyyəti ilə müəyyən edilir.”/35, 258-259/

Biz Cübranın istənilən mənsur şerinə baxsaq, orada Mir Cəlalin dediyi “İnsan zehninə və qəlbinə aşılamaq istədiyi fikir”lərin, həm də məhz insani fikirlərin üstünlüyünün şahidi olarıq. İnsan!...Şərqi də, Qərbi də bütün böyük düşü-

nürləri–mütəfəkkirləri kimi C.X.Cübran da insana üz tutur. Onu da düşündürən insan və onun həyatı, taleyi, müqəddəratıdır. “Mən insan qəlbiyəm...” /72, 250; 20, 162/ deyən şair bütün varlığını insana həsr etmiş, elə bu cəhət də onu sevdirmişdir. Qarşılıqlı olan bu sevgi, bu məhəbbət elə–belə yaranmamış, o, əzab–əziyyətli, daşlı–kəsəkli bir yol keçmiş, başqa sözlə, bu məhəbbət qəmdən, qüssədən, acı göz yaşlarından, gərgin, üzücü düşüncələrdən doğmuş bir məhəbbətdir. Bu məhəbbət bədbinlikdən nikbinliyə, ümitsizlikdən ümidə doğru uzanan bir yol keçmişdir.

Bunu şairin öz dilindən də eşidirik. Yaradıcılığının ilk illərində: “Necə oldu ki, hər şey itdi, yoxa çıxdı?” (72, 387) sualına cavab tapmayan şair: “Mənə gəl, lətafətli ölüm, həsrətindən əriyib qəlbim!...Tez gəl, al məni qoynuna sevimli ölüm! /72, 243/ deyirdisə, bir az sonra: “...Eşit, sevgilim mənim, gülümse, təbəssüm–bu, bizim gələcəyin rəmzidir...” /72, 248/ və yaxud “sevgidə şübhə–bu, qəbahətdir, sevgilim” /72, 248/, deyir.

Cübran mənsur şeirlərinin, eləcə də bu silsiləyə daxil olan əsərlərinin ümumi bir qəhrəmanı vardır. Bu, şair ümidlərinin qanadlarında, xəyalının ənginliklərində, qəlbinin dərinliklərində gizlənmən məsum, təmiz, bakirə, həm də vüqarlı, mübariz, əyilməz bir varlıqdır. Biz onun nəliyini, necəliyini, kimliyini, kimsənəliyini, hardan olduğunu və harada olduğunu da bilmirik. Bu varlığa əl toxunulmaz, gözlə də görünməz. Ancaq onda qəm, kədər var, ah, nalə var. Bəzən də dənizlər tək co-

şan, aşib–daşan qəzəbli bir hayqırtı var...

Deyəsən, sükamı düz tutmuşuq, mətləbə yaxınlaşırıq–biz onu tanıyıriq. Bu, **şairin səsidir**. Onun üz tutduğu, tapındığı, öyündüyü, bəzən də dərdləşdiyi, hətta gileyləndiyi bir varlıq da var. **Sevgili**. Sevgili–şairin üz tutduğu ümumi bir addır. O, bir şerində şair qəlbinin Leylisi–bir könüldən min könülə vurulduğu, könül verdiyi **ərəb qızıdır**; başqa bir şerində mübariz oğullar yetirən, vətənin azadlıq ordusunu hazırlayan, millətini tərbiyə edən ağsaçlı, məsum bir **anadır**; bir başqasında isə şairin mənsub olduğu, azadlığı yolunda qanını, canını verməyə hazır olduğu, ömrü boyu onun taleyini düşündüyü zavallı **xalqı** və bu xalqın üzərində tər tökdüyü, qan axıtdığı, müstəqil, azad görmək istədiyi **vətəndir**; hətta şair ruhunun ucalıqlarında qanad çalan bir **azadlıq quşu–azadlıq nəğməsidir**, bir sözlə, **şairin lirik qəhrəmanıdır**.

Şair “sevgili”yə sinonimlər də yaradır: “dilər”, “pəri”. Nil pərisi–“Bizanz¹² dənizi üzərindəki buludlar taxtında əyləşən Misir qızıdır. Bu qız–ərəb qızıdır, o, vətənin rəmzidir. Elə buna görə də ruhlar onun qarşısında şəninə nəğmə oxuyurlar: “Misirin qızı müqəddəsdir, ülvidir, ucadır, bütün yer üzü onun şöhrətinin nuruna boyanmışdır” /20, 165/. Bu pəri, bu qız həm də sevgilidir–vətəndir, ana yurddur. Şair pəriyə üz tutduğu halda, “sevgilim” deyir: “Xalqların müdrək alimləri şərqdən və qərbdən sənə hikmətini öyrənməyə, sənə dediyin tapmacaları tapmağa gəlirlər, sevgilim!” /20, 166/.

Bir neçə sətirdən sonra Nil pərisi adlı bu sevgili “ana”ya çevrilir: “Ah, sənın məhəbbətin necə gözəldir”, “Övladlarım dənizləri üzüb uzaq sahillərə gediblər, mənı qüssə ilə dost, göz yaşları ilə həmdərd ediblər”. /20, 166/.

Biz bu sətirlərdə həm də ana ilə vətəni birgə, qovuşuq, ayrılmaz görürük. Elə “millət”, “xalq” anlayışı da bunun içindədir: “...sənın özəmətli gələcəyinin ümidi ilə yaşamaq necə xoş, nə qədər gözəldir, sevgilim!”, “Sinəndəki Sidr ağacı–qədim nəcibliyinin bayrağıdır, ətrafındakı qüllələr isə sənın gücündən və qüdrətindən danışır, sevgilim!”, yaxud “Sən nədən qorxursan, Nil pərisi, axı sən xalqlar içində ən şanlı, ən şərəfli bir məxluqsan!” /20, 166/ və b.

Şair bütün bunlarla bərabər təmasda, ünsiyyətə olduğu, gözü gözlərinə baxdığı sevgiliyə üz tutur: “Gözlərində kədər görürəm sevgilim. Sən mənim yanımda kədərli ola bilərsənmi?” /20, 166/. Şair sevgilisinin kədərinə dözə bilmir. Bu narahatlıq, bu dözümsüzlük şairdəki sevgidən doğur. Məgər şairi yaşadan da elə bu sevgi deyilmi? Onun yaratdığı bədii və çəkim lövhələri sevgidən doğmamışmı? Cübran üçün sevgi təkçə yaşam vasitəsi deyil, həm də duyğu vasitəsidir. Sevgisiz insan duyğudan məhrumdur. Necə ki şair demişdir: “Bir parça sümükdür sevdəsiz insan” /46, 14/. Cübran təbiətin yaratdığı gözəllikləri belə qəlbində sevgi ilə bilən insanların duya biləcəyini söyləyir. Bu silsilə şeirlərində sevgi ilə təbiət bir vəhdət təşkil edir. Qüdrətli şairimiz S.Vurgun demişkən: “Mə-

həbbət dediyin təbiətdədir, Təbiət özü də məhəbbətdədir” (45, 50).

Təbiət gözəldir, füsunkardır. Lakin bu gözəlliyi insansız təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. İnsan məhəbbəti, insan gözəlliyi onun amalı, amacı şair üçün hər şeydən yüksəkdir. Sevgisiz həyat yoxdur. Təbiət yalnız sevginin gözü ilə baxdıqda gözəldir. Axı sevgi heç vaxt tək olmur. O, həmişə, hət yerdə, qoşadır, qoşalıqla yanaşdır, tək olanda belə... Qoşalığın ayrılmazlığındandır ki, tək olanda da sevginin içində qoşalığa bir canatma, bir çağırış, bir hayqırtı vardır: “Gəl gedək, yağışın nərgis pıyalələrində qalmış göz yaşlarını içək, qəlbimizi şadlıq edən quşların mahnıları ilə dolduraq, bahar mehinin ətri ilə nəfəs alağ. Bənövşə gizləndiyi qayanın yanında oturub bir-birimizə məhəbbət busələri bəxş edək” /20, 160/.

Qoşalıq...Bu, təbiətdə də özünü göstərir, cəmiyyətdə də. Şair “Yağışın nəğməsi”ndə yağışın dili ilə bu qoşalıqdan danışır: “Mən ağlayarkən təpələr gülümşəyir, mən yerə düşəndə çiçəklər dirçəlir, yüksəlirlər.

Bulud və tarla–qoşa sevgililərdir, mənse onların arasında rəğbət carçısıyam. Mən yağarkən birisinin ürək yangısını söndürür, o birinin əzablarına son qoyuram.

...Mən dənizin qəlbindən yüksəlir və havanın qanadları üzərində uçuram. Gözəl bir bağ görəndə aşağı enir və çiçəklərin incə dodaqlarını öpür, ağacların budaqlarını qucaqlayıram” /72, 330; 20, 157/.

Biz yuxarıdakı bədii təyin və işarələrlə /epitet və metaforalarla/ dolu olan bir neçə sətirdə qələmlə fırça qoşalığının çox ustalılıqla verildiyini də görə bilirik.

Biz bu qoşalığı “Dalğanın nəğməsi”ndə də görürük: “Mən və sahil-qoşa sevgililər... Mən mavi şəfəqin arxasından gəlirəm ki, gümüş köpüklərini onun qumları ilə qarışdırım və qəlbinin hərarətini öz sularıyla soyudum.

Dan yeri söküləndə mən öz sevgi əhdimi dostumun qulağına pıçıldayıram və o mənə öz sinəsinə sıxır. Axşamlar mən sevgi duası oxuyuram, o mənə öpür, oxşayır. Mən inadkaram, yorulmazam, sevgilim isə səbrlə müttəfiq, mətanətlə dostdur. Dəniz qabaranda mən öz sevgilimi qucaqlayır, çəkələndə mən onun ayaqlarına sərilirəm” /72, 330; 20, 156/.

Şairə görə, sevgisiz həyat yoxdur, bütün gözəlliklər əslində sevginin təcəssümüdür. Təbiətin özü də yalnız sevginin gözü ilə baxdıqda gözəldir: “Mən dənizin ahıyam, mən zamanın göz yaşımı, mən çöllərin, tarlaların təcəssümüyəm. Sevgi də belədir. O, duyğular dənizinin nəfəsi, fikirlər səmasından bir göz yaş və ruhun genişliyində parlaq bir təbəssümdür” /72, 330; 20, 156/.

Sevgi-həyat rəmzi, yaşayış vasitəsidir. O, həyatın güzgüsüdür. Sevgisiz, məhəbbətsiz həyat yox kimidir. Şairi düşündürən bu məhəbbət sadəcə, quru bir səs, adi bir hiss deyil, onun arxasında insan mənəviyyəti: vətən məhəbbəti, yurd sevgisi, dilə, millətə qutsal münasibət, insana məhəb-

bət, eşqə hörmət və barışsevərlik kimi nəcib duyğular gizlənilir. Bu duyğular insanı yaşayış-yaratmağa sövq edir. Bu duyğular hər bir vətəndaşı insana hörmət, vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə edir, cəmiyyətin hər bir üzvünü insan haqqında, onun gələcəyi, taleyi haqqında düşünməyə məcbur edir. Bu, hər bir oxucunu irqindən, milliyyətindən, dinindən, ictimai münasibətlərindən asılı olmayaraq dinc yaşayışa, barışa, demokratiyaya, azadlığa, özgürlüyə, müstəqilliyə rəğbət, savaqlara, müharibələrə, işğalçılığa, qəsbkarlığa nifrət bəsləməyi aşılrayır.

Belə ki, əgər müharibələr, savaqlar insanları bir-birindən ayırırsa, onlara dər, kədər və göz yaşlarından başqa bir nəsnə vermirsə, sevgi yalnız xoşbəxtlik, ağgün gətirir. Ona görə də şairin “Nəğmə”ləri sevgidən yoğrulmuşdur. Başqa sözlə, mənsur şeirlərində şairin səsi sevgi ilə yoğrulmuş bir nəğmədir, desək daha uyumlu olar. Budur, şairin səsi həzin-həzin, dalğa-dalğa axaraq ürəklərə dolur. Nədənə bu səs çox-çox dərinliklərdən gəlir, amma eşidilir, anlaşılıqdır. Cəsarətlə deyildiyindən apayındır. O, bizə üz tutur, bizə. Biz insanlara: Eşidin insanlar! “Ruhumun dərinliyində sözlərin dar çərçivəsinə sığmayan bir nəğmə var. Bu nəğmə qəlbimin özəyində yaşayır və mürək-kəblə bərabər kağız üzərinə axmaq istəmir. O, mənim hissələrimi şəffaf bir örtüklə bürüyür və heç bir zaman su kimi dilimdən axmayacaqdır” /72, 328; 20, 155/.

Görəsən, niyə? Nə oldu, nədən çəkindi şair?

Məgər o, “Nəgmə”sini hamı üçün oxumaq istəmir? Dayan, odur. Onun səsidir-şairin səsi: “Mən onu kimə oxuyum ki, o, can evində yaşamağa öyrənmişdir və mən o gözəl mahnını dinləyəcək qulaqların kobudluğundan qorxuram” (həmin yer).

Duydunmu, əziz oxucu? Onun dediyi nəgmə elə sevginin özüdür, həm də Sevgili ilə qoşadır, ayrılmazdır. O ikisi birlikdə ruh olub şairin bədəninə girib: “Gözlərimə baxsan onun əksini görürsən, barmaqlarımın uclarına toxunsan onun titrəyisini duyarsan.

Göl ulduzların parıltısını əks etdirdiyi kimi, əllərimin əməlləri də onu-o nəgməni ifadə edir, göz yaşlarım isə...şeh damlası günəşin istifadəsindən cuşə gəlmiş qızılgülün sirtini açdığı kimi, mənim göz yaşlarım da onu açır, onu kəşf edir.” (həmin yer).

Elə bu yerdə səsin həyəcanı bir az da artır. Deyəsən, nə isə gizli bir şey deyəcək, gizli bir sirri açacaq...Bəli, elədir ki, var. O pıçıldayır: “Bu sevgi nəgməsidir, ey insanlar! Onu hansı İshaq¹³ oxuya bilər, hansı Davud¹⁴ onu öz səsi ilə ucalda bilər?” (72, 328; 20, 156). Sonda o, qərribə, həm də çox cazibədar bir səslə: “Hansı insan allahların nəgməsini oxuya bilər?”-deyə soruşur. Sözü bax, məntiqə, anlama bax! Nəgməni oxuyan şairdir. O məhz öz oxuduğuna işarə edərək: “Hansı insan allahların nəgməsini oxuya bilər?”-deyir. Bunun iki anlamı var: a) Mən insanam, allahların nəgməsini oxuya bilərəmmi? Əgər oxudumsa, deməli, mən

elə allaham. b) Oxuduğum nəgmə allahların nəgməsidir. O nəgməni hansı insan oxuya bilər?

Bir oxucu kimi cavabımız budur ki, allahların nəgməsini hər insan deyil, yalnız Tanrıya yaxın olanlar oxuya bilərlər.

Burada üçüncü bir sual da ortaya çıxır: şair yazdığı bu “Nəgmə”ni nə üçün “allahların nəgməsi” sayır? Bizcə cavab birmənalıdır: sevgidən, məhəbbətdən yoğrulduğu üçün. Yerləri, göyləri yaradan Tanrı sevgisi deyilmi? İncə fikirlər dahisi, söz və düşüncə dahisi Gəncəli Nizami deməmişmi: “Eşqdır mehrabı uca göylərin, Eşqsiz, ey dünya, nədir dəyərin?! (39, 49) Yaxud “Arasaq dünyanın oluşunu, Eşqdə taparıq duruşunu!” (41,202) deyən filosof şair dünyanın eşq üzərində dayandığını söyləmədimi?

Bir yazıçı, şair olmaq etibarilə C.X.Cübran daha çox lirik sənətkardır. O, lirik şeirlərində aşiqdir, fikirlərini də eşqin dili ilə açıqlayır: “...Mən aşiqəm və eşqin mahiyyəti həmişə oyaq olmaqdır. Mənim həyatım belədir və nə qədər ki, sağam, belə olacağam” (72, 330; 20, 156). Füzuli demişkən: “Mən aşiqəm, həmişə sözüm aşiqanədir” (22, 1, 123).

Cübranın sevgisi romantik gözəlliyə bürünmüş real, həqiqi insan məhəbbəti, insan sevgisidir. Bu, ana torpağa, doğma yurda bağlı olan ölməz bir ruhun məhsuludur. Onun eşqi əxlaqi kamillik nümunəsidir.

II. HƏSRƏT NƏĞMƏLƏRİ

Bu bölgüyə şairin “Görüş”, “Xəyal”, “Köləlilik”, “Monoloq” və b. əsərləri daxildir. Bu silsilədən olan şeirlərin Cübranın mənsur şeirləri içərisində xüsusi yeri vardır. Belə ki, bu şeirlər istər məzmununa, istərsə də şairin toxunduğu məsələlərin önəmliliyinə, bir az da kövrəkliyinə görə başqalarından seçilir. Bu sıradan olan şeirlərin özəlliyi, onları o birilərədən ayıran, fərqləndirən başlıca cəhət, hər nədən öncə, şair ruhunun üsyankarlığında və bu düşüncəni lirik qəhrəmanın dili ilə, bədii boyalarla oxucuya aşılama bilməsindədir. Mövcud ictimai quruluşa, saxta, hay-küylü idarəçilik sistemində, yalançı rejimlərə qarşı çıxma bilməsindədir.

C.X.Cübran bu silsilə şeirlərində bir daha cəmiyyət tarixinə nəzər salır: bəşər nəsline, insanlığın tarixini gözədən keçirir və köləlikdən başqa bir şey görmür: “İnsanlar həyatın kölələridir. Köləlik onların gündüzlərini şərəfsizlik və rüsvayçılıqla, gecələrini göz yaşları və qanla doldurur” (72, 362; 20, 168). “Bu fikirlər filosof şairimiz Məhəmməd Hadinin /1879-1920/” dedikləri ilə necə də üst-üstə düşür, Hadi:

*“Bəşər! Bədbəxtsən, giryən, pərişan bir həyatın var,
Müsibət torpağından yoğrulmuş bədbəxt zətin var,
Əziyyətdən yapılmış bir həyatı-bisəbatın var...
Təvaxin içində qanlı-qanlı faciətin, var...”*(23, 336)
-deyir.

Cübran sözüne davam edir: “Doğulduğum gündən yeddi min il keçir, lakin mən indiyədək yalnız müti qullar və zəncirlənmiş dustaqlar görmüşəm” (72, 362; 20, 168).

Burada şair “mən” deyərək təkcə özünü deyil, bütün cəmiyyəti, bəşər nəsline göz önündə tutur. Gəzdiyi ölkələrin, xalqların, eləcə də Qoca Şərqi tarixini bizə danışır: “Mən bütün dünyanı gəzmişəm. Mən həyatın nuru və zülməti içindən keçmişəm. Mən xalqların mağaralardan müasir tikintilərədək keçdikləri bütün çətin və uzun yolu öz gözlərimlə görmüşəm. Lakin indiyədək mən yalnız ağır yük altında əyilən boyunları, zəncirlənmiş qolları, bütənlər önündə bükülmüş dizləri görmüşəm” (həmin yer).

Şair insandakı zülmün, hətta təbiətə də təsir etdiyini, bu zülmün, işkəncənin, ağır durumun dağlara, dərələrə, meşələrə də xoş gəlmədiyini, onların da bu cür yaşayışdan bezdiyini, şikayətləndiyini söyləyir: “Mən insanın ardınca, onun izi ilə Babilədən Parisədək, Neynəvadın Nyu-Yorkədək gətmişəm və hər yerin torpağında ayaq izləri ilə yanaşı zəncirləri görmüşəm. Nəsillərin və əsirlərin naləsini həzin-həzin təkrar edən meşələrin və dərələrin şikayətini eşitmişəm” (həmin yer).

Buradan görüldüyü kimi, “mən” hər hansı bir ölkəyə, millətə aid olmayıb, səsi əski tarixlərdən başlayıb min illərlə yol gələn bəşər övladıdır. Cübranın “mən”i bəşərin özüdür. Onun adı, sadəcə İnsandır. İnsanlığın ardınca qoşan İnsan, onu tapmaq, insanların həyatına qoşmaq istəyən İnsan.

“...hər kəsə xain olan insan”a (18, 384) antonim olan İnsan. Başqa sözlə, insanda insanlığın qələbəsini görmək istəyən İnsan.

Görünür bəziləri bunu duymaqda çətinlik çəkirlər. Elə buna görə də İsa Naurinin “Köçkünler ədəbiyyatı” /”Ədəbu-l-məhcər”/ kitabında göstərilir ki, bir sıra əcnəbi və ərəb tənqidçiləri Cübranın ərəb aləmindən, ərəb dünyasından tamamilə aralandığını söyləyirlər. Guya ərəbin taleyi onu maraqlandırmamışdır” (72, 418, 482).

Birincisi, akademik, İ.Y.Kraçkovskinin: “Amerikada ərəb həyatından bəhs edən yumorlu hekayələr Cübranın sayəsində ortaya çıxmış oldu” (63, 75) fikri həmin tənqidçilərin dediklərini yalanlayır /təzkib edir/. İkincisi, bu tənqidçilər, bizcə, Cübranı başa düşməmişlər. Onlar unudurlar ki, söhbət insan taleyindən gedəndə Cübranın ideali ərəb, ingilis, fransız deyil, ümumiyyətlə insandır. Fəhlələrin, kəndlilərin və başqa yoxsul təbəqədən olanların hamısının bir acı taleyi vardır. Harınların-istismarçıların, xalqın varı ilə varlananların isə tapındığı bir qutsal varlıq vardır: pul, altun, kapital. Onların amacı da, dini də, milləti də, hətta vətəni də Puldur. Onlar yalnız bir dünya tanıyır: dollar dünyası.

Şairi düşündürən də budur. O görür ki, şəxsiyyət də, mənəviyyət də, insanlıq da, qürur da hamısı bir qüvvə qarşısında-dollar qarşısında əyilir, insan mütiləşir, qula çevrilir. Şair haraya baxırsa baxsın o yalnız belə bir həyatla üzleşir: “Mən saraylara, elm ocaqlarına və məbədlərə getmişəm.

Şahların taxtları önündə, xitabət kürsüləri və mərablar önündə dayanmışam. Mən görmüşəm ki, hər yerdə fəhlə müftəxor işbazın quludur, işbaz hərbi rəhbərin quludur, hərbi rəhbər hökmdarın quludur, hökmdar ruhaninin quludur, ruhani bütlərin quludur, büt isə insan kəllələrindən yaranmış dağ üzərindəki bir iblis vəsvəsesi, bir kabusdur” (72, 362; 20, 168).

Budur “güclər” dünyasının mənzərəsi, budur şər imperiyalar dünyasının törətdiyi dəhşətlər, budur kapital dünyasının, dollar hakimiyyətinin mənası. Burada hansı millətdən, hansı xalqdan danışmaq olar? Tale baxımından yanaşdıqda iki millət, iki xalq, iki cəmiyyət var: hakim və məhkum, əzən və əzilən. Totalitar rejimlərdə tiran elə tirandır, istər ərəb olsun, istərsə də ingilis, fərqi yoxdur. İkisi də əzəndir, demokratiyaya, insanlığa yaddır. Həm də başqalarının qazandıqlarını yeyəndir. Onlar zəli kimi həmişə qan sormaqla məşğuldurlar. Orası da var ki, o zamankı ingilis-amerikan xalq kütlələrinə nisbətən ərəblər iki-üç qat artıq istismar edilirdilər və o qədər də artıq zülm altında idilər. Onlar daha çox soyulurdular. Çünki onları həm “özünükü”lər soyurdu, həm də gəlmələr. Onlar həm xaricilərə nökerlik edirdilər, həm də xaricilərin nökeri olan yerli ağalarına (Bizcə, ağa olan qullar, mənəvi baxımdan, tarixin ən eybəcər məxluqlarıdır. İşğalçı əskərə, zabitə abidə qoyanlar, milli mübarizə tarixini, milli dəyərlərini və milli öndərlərini, unudanlar elə bu ağa olan qullardır).

Elə bil ki, həyat onları daha çox qarğamış, köləlik onlarla əkiz yaranmışdır. Şair belə düşünür ki, onlar bu köləliyi ana südü ilə bərabər sorur, oğlanlar və qızlar bu köləliyi təhsil almaqla bərabər öyrənirlər. Onları ümitsizləşdirən, onların ruhunu qandallayan və ölüm qoxuyan bu köləlik insanlara aclıq, ehtiyac, şərəfsizlik gətirir. Həmin bu köləlik yaşamaqdan ötrü qadınları başqalarının yatağına girməyə məcbur edir: “Mən zənginlərin və güclülərin evlərinə, yoxsulların və zəiflərin daxmalarına girmişəm. Mən fil sümükləri və qızılla bəzənmiş otaqlarda, ümitsizlik kabusları və ölüm ruqları yaşayan komalarda olmuşam. Uşaqların ana südü ilə bərabər köləlik sorduqlarını, oğlanların eyni zamanda həm savad, həm də itaətkarlıq öyrəndiklərini, qızların astarı mütilikdən və acizlikdən ibarət olan libaslar geydiklərini, qadınların itaət yatağında yatdıqlarını görmüşəm” (72, 362; 20, 168).

Bu sətirlər həm də yazıçının xalq həyatı ilə sıx bağlı olduğunu, həmişə onların taleyi ilə maraqlandığını, xalqın vəziyyətini öyrənmək üçün kəndləri, şəhərləri gəzdiyini göstərir. Şairin gəzdiyi yerlər, əsasən Yaxın Şərqi, Afrika, Avropa ölkələri və Amerika olmuşdur. Bir sözlə, o, bütün “dollar dünyasını” dolanmış: London, Nyu-York, Paris, Roma, İstanbul və b. şəhərləri dolaşmışdır. O, gəzib-dolandığı bu yerlərdə yalnız bir şey görmüşdür: köləlik. Özü də cavan yox, təzə yox. Lap yerli-köklü, əski bir köləlik. Elə bir köləlik ki, sanki Avropada bir nəhəng çinar, Amerikada isə başqa bir azman çinar ucalmışdır və bu çinarlar elə

böyümüş, elə ucalmışlar ki, bir-birinə qovuşmuş və kölgələri bütün məzlum Şərqi, Afrikani–Piter Abrahamsın¹⁵ təsvir etdiyi zəncilər dünyasını qanadlarının zülməti altına almışdır. Həqiqətdə isə bu zülmət çinar kölgəsi deyil, kapital ağalığı, mənfur imperiyaların yaratdığı zülmətdir.

Gördüklərinin usta bir incəliklə bədii təsvirini verən şair bu dolaşdığı yerlərdə tək deyil. O, hara gedirsə, oxucularını da oraya aparır. O, hamı ilə, bütün insanlarla–bəşər nəsli ilə birlikdə addımlayır və gördüklərini onlara da göstərir, görməyənlərə isə danışır: “Mən bəşər nəsilləri ilə Konqonun sahillərindən Fəratın sahillərinə, Nilin mənsəbinə, Sinay dağlarına, Afinanın meydanlarına, Romanın məbədlərinə, İstanbulun dar küçələrinə, Londonun binalarına getmişəm. Mən görmüşəm ki, həmişə köləlik şöhrət və özəmətlə çiyin-çiyinə addımlayır. Mən görmüşəm ki, oğlanları və qızları məhrablər önündə qurban verib, köləliyi allah adlandırırlar. Köləlik şərəfinə ətir və şərab axıdıb onu şah adlandırırlar. Köləliyin abidələri önündə mədhiyyə oxuyub onu peyğəmbər adlandırırlar; köləlik qarşısında diz çöküb ona qanun adı verirlər” (72, 362; 20, 168).

Şair bu şerində tək-cə xalqın dözülməz, pis vəziyyətini, çox ağır yaşayışını deyil, onları içində yaşadən ictimai-siyasi quruluşu deyil, bu köləliyi törədən başqa səbəbləri də: riyakar dindarlığı, mövhumat və cəhaləti də dərinləndirən qamçılıyır. Şairə görə, ən böyük köləlik bütələrə ehtiram, yalançı yer allahlarına–allah adından danışanlara

inam, şahlara, hökmdarlara etibar etməkdir. Mətn-dəki “köləliyin şöhrətlə... çiyin-çiyinə addımla-ması”, köləliyin allah, şah, peyğəmbər adlandırıl-ması və “ona qanun adı verilməsi”nə gəlincə və bütünlüklə yuxarıdakı sitata bu günümüzün baxı-mından açıqlama verməkdən özümü saxlaya bil-mirəm (1970-ci ildə bu, olası iş deyildi):

Yaşadığımız ölkənin yaxın keçmişindən belli-dir ki, dünyanın quru hissəsinin altıda birini haki-miyyəti altına almış rus-sovet imperiyasında mil-yonların qətlinə fərman verən, qırmızı terrorun təşkilatçısı V.İ.Lenini “zamanın peyğəmbəri”, cəl-ladlıqda, insanları qətlə yetirməkdə mahir olan, xalqlara, millətlərə, xüsusən də türk millətinə qə-nim kəsilən İosif Stalini “əllər atası”, SSRİ qanun-larına “Stalin qanunları” deyiməsi, Stalinə pərəs-tiş edilməsi, ona sifarişli, yaxud sifarişsiz mədhiy-yələr oxunması heç də sevgidən, hörmətdən deyil, məhz qorxudan idi, köləliyin əlamətləri idi. Əla-mətləri də yox, elə köləliyin özü idi. Buna oxşar durum isə bezi yerlərdə bu gün də davam etmək-dədir.

Bütün bu deyilənlər Cübran satirasının bu günlə səsleşməsinə, önəmini itirməməsinə bir nü-munədir. Başqa sözlə, yaşarılığının göstəricisidir. Axı ”...həqiqətin saf və aydın mənası Satirada əks edir” (13, 42).

Şairin “oğlanları və qızları... qurban verib kö-ləliyi allah adlandırmaq” deyimi ilə “qırmızı im-periyanın” elədikləri tam üst-üstə düşür. Qoy bunlar bu günün oxucusuna qəribə gəlməsin.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Ümumittifaq tür-koloji qurultayın SSRİ ərazisində yaşayan nüma-yəndələrinin bir nəfərini çıxmaqla /Səmədağa Ağamalıoğlu xəstə idi, öz ecəli ilə öldü-1930/ ha-mısını ayrı-ayrı vaxtlarda şər-böhtan atıb güllələ-dilər. Bu haqda prof. Adil Babayev yazır ki: “F.D.Aşinin dediyi kimi, qurultay iştirakçılarının hamısı təqiblərə məruz qalmış və məhv edilmiş-dir” (9, 15) Onların hər biri isə bizə öyünc olan böyük alim-şəxsiyyət idi. Yusif Balasaqunlu (1017-1077) “Qutadqu bilik” (“Xoşbəxtliyə apa-ran elm”) əsərində elə-belə yazmamış “...ki, türk bəyləri Dünya bəylərinin ən yaxşılarıdır” (10, 35).

Cübrana aydın idi ki, allah, din adından isti-fadə etmək qəsbkarların ən etibarlı söykənci, sı-nanmış dostu, ən sadıq səngərdaşı və silahdaşı, qı-lıncdan iti söz külliyyatıdır. Budur, tarixdən bir ör-nək: “Napoleon Bonopart Misir torpağına qədəm qoyarkən: “Misirlilər, əgər sizə desələr ki, mən bu ölkəyə sizin dininizi məhv etmək üçün gəlmişəm, bu, ağ yalandır. Onlara inanmayın. Mən ulu Tan-rıya, onun peyğəmbərinə və böyük Qurana baş əyirəm” (50, 54), demişdir.

Görəsən, bu dedikləri Bonoparta nə üçün gə-rək idi? Misirlilərin allahı ona ibadət üçün mü, yoxsa Misir torpaqlarına hakim olmaq üçün gerek idi? Tarix sirlili bir şey saxlamaz, gec-tez hər şeyi açib göstərir. Bonopartın da istismar, əsarət, kölə-lik allahını bütün dünya tanıdı. Tarix allah adından edilən bir çox səlib /xaç/ müharibələrinin tanığı olmuşdur. Hamısı da allah adından çıxış etmiş,

məqsədləri isə soyğunçuluq, talançılıq, qəsbkarlıq, qətl və qarət olmuşdur. Onlar heç vaxt düşünməmişlər “ki əhalini incidən bir hakim yavrusunu parçalayan bir heyvan qədər şüursuzdur (16, 102)”. Onların müqəddəs saydıqları peyğəmbərlər də, itaət etdikləri hökmdarlar da, qarşısında diz çöküb öpərək başları üstə qoyduqları, allahın əmri saydıqları müqəddəs kitablar da onlar üçün köləlik silahından başqa bir şey olmamışdır. Cübranın da amacı bunu bizə çatdırmaqdır. O yazır: “Köləliyin adı çoxdur, lakin mahiyyəti birdir, şəkli müxtəlifdir, amma məzmunu həmişə birdir. Köləlik bir çox əlamətləri olan özəli bir xəstəlikdir...Köləliyin mənə rast gələn ən təəccüblü növləri və şəkilləri bunlardır: kor köləlik, ...lal köləlik, ...kar köləlik, ...axsaq köləlik, ...ağsaçlı köləlik, ...xallı köləlik, ...əyri köləlik, ...qozbel köləlik, ...qotur köləlik, ...qara köləlik, ... və nəhayət, köləlik xatirinə köləlik” (72, 362-364; 20, 169-170).

Şair bu növ və şəkillərin hər birini araşdırır, açıqlayır, ayrı-ayrı xüsusiyyətlərindən danışır. Biz bunlardan bir neçəsini nümunə üçün oxuculara çatdırırıq: “Qozbel köləlik–o, bir xalqın qanunları ilə başqa xalqı idarə edir¹⁶. Qotur köləlik–o, şahların uşaqlarına tac bəxş edir. Qara köləlik–o, canilərin heç bir təqsiri olmayan uşaqlarını rüsvayçılıqla damğalayır¹⁷. Nəhayət, köləlik xatirinə köləlik–bu, ətalət qüvvəsidir” (72, 364; 20, 170).

Şair fikirlidir, düşüncələr aləmində nəyi isə axtarır. Uzun-uzadı, yorucu axtarışlardan sonra o yorulur və gələcək ruhların meydana atılmasını

gözləyən kölgələr dərəsində əyləşir: “İnsan nəsillərinin arxasınca getməkdən yorulduqda, xalqların yürüşünə baxmaqdan bezdikdə, mən keçmişin kabusları gizlənən və gələcəyin ruhları meydana atılmaq üçün öz vaxtlarını gözləyən kölgələr dərəsində tək-tənha əyləşdim. Orada mən solğun bir kabus gördüm. O, diqqətlə günəşə baxaraq tək gəzirdi. “Sən kimsən? Adın nədir?” –deyə mən ondan soruşdum. O cavab verdi: “Mənim adım Azadlıqdır”. “Bəs sənın övladların–oğulların haradadır?” –deyə mən soruşdum. O, mənə cavab verərək dedi: “Birisi xaçın üstündə məhv oldu, o birisi aqlını itirib öldü, üçüncüsü isə hələ doğulmayıb. Kabus bu sözləri deyib duman içində yox oldu” (72, 364; 20, 170).

Beləliklə, azadlığın duman içində yox olduğunu düşünən şair bir növ qələbəyə inamını itirmiş, mübarizədən çəkilmiş kimi anılır. Lakin Cübran çox gözəl bilir ki, azadlıq öz-özünə gəlmir, azadlığı vermirlər, azadlığı qazanırlar. Azadlığı mütəşəkkil hazırlıqla, döyüşlə, vuruşla əldə edirlər. O bilir ki, azadlıq inadlı mübarizə, inqilab və qurbanlar tələb edir. Ağlamaq, göz yaş tökmək, keçmişə xatırlamaqla əldə edilməz. Yuxarıda haqqında danışdığımız “Kafir Xəlil” hekayəsinin məzmunu da dediklərimizi təsdiqləməkdədir.

Bir şair kimi Cübranın böyüklüyü ondadır ki, üreyi xalq üçün döyünmüş, həyata xalqının gözü ilə baxmış, başqalarının görə bilmədiyini görmüş və erəb dünyasını oyatmaq üçün var gücü ilə bağırışıdır. Cübran dövrün amansızlığına, zülmünə

qarşı, xaricilərin işğalçılığına, istibdadına qarşı, ağaların mərhəmətsizliyinə, zorakılığına qarşı, ölkədə törədilən min bir fəlakətlərə, fitnəkarlıqlara qarşı, hərəmərcliyə, özbaşınalığa qarşı, pozğunçuluğa və soyğunçuluğa qarşı mübarizədə öz qüvvəsini əsirgəməmişdir.

C.X.Cübranın böyüklüyü ondadır ki, o, zamanın ağırlığını öz çiyinlərində duymuş, Şərqi müsbətlərini ürəyində daşımış, ömrü boyu ərəb oğlunu qəflət yuxusundan oyatmağa çalışmış və xoşbəxtliyini də bunda görmüşdür. Necə ki, ünlü şairimiz demiş:

Bəxtiyardır o şair ki,

*Rübabında mühitinin mənasını çağırır,
Sonra bütün gur səsilə gələcəyə bağırır.*

(37, 202)

C.X.Cübranın böyüklüyü və xidməti ondadır ki, o, indi ərəb oğluna nə əski yurd yerininin təsviri, nə dəvə karvanlarının ahəstə zümzüməsinin tərənnümü, nə də Leylinin gecəyə bənzər qara hürüklərinin vəsfi deyil, onun–ərəb oğlunun Leylinin zülmət gecəyə bənzər saçlarından da qara olan həyatını təsvir etməyin, bu qara günlərin, ağır yaşayışın səbəblərini göstərməyin və bu vəziyyətdən çıxmaq üçün yollar aramağın gərəkliliyini başa düşmüşdür: “İnsan yer üzündə xoşbəxt yaşamaq, hər yerdə səadətə nail olmalı, xoşbəxtliyə nail olmaq üçün yollar aramalıdır” (19, 56).

C.X.Cübranın böyüklüyü ondadır ki, o, XX yüzilliyin oyanış dövrü olduğunu, ağır yuxuya get-

miş Qoca Şərqi qımıldanmaq, uzun illərin yuxusundan qalxmaq, yerindən boylanıb çevrəsinə baxmaq, ağı qaradan seçməyin gərəkliliyini anlammaq çağının yetişdiyini duymuş və bunu öz əsərlərində əks etdirməyə çalışmışdır. İndi Qoca Şərqi naləsi tək-cə kəmandan eşidilmir. Bu nalə həyatdan kəman tellərinə, oradan insan qəlbinə, insan zəkasına, oradan da qələm vasitəsilə ağ kağız üzərinə süzülərək yeni bir səslə, yeni məna ilə ucalır. Bu səsdə ahdan, nalədən çox üsyankar bir ruh, intiqam hissi ilə çırpınan bir insan qəlbi duyulur. Ərəb dünyasının ayrılmaz bir hissəsi olan şairin vətəni–dar bir qəfəsdə yaralı quş kimi inləyən Livan da səsinə bu səse qarışdırır. Bunu “Xəyal” mənsur şerindən öyrənirik. Buradakı “məni” şairin özüdür. Danışan isə onun xalqı, yurdudur.

Livan öz təbiəti etibarilə ərəb ölkələrinin gözəl yerlərindən biridir. Lakin ərəb oğlu bu gözəllikdən yararlanma bilmir. O, gözəlliklərində gözəlliyə yaddır: ürəyi açılmaz, üzü gülmür. Əgər gülsə süni olacaq, çünki onu içdən güldürəcək bir şey yoxdur. Bu yerdə ölməz şairimiz nə gözəl deyib:

“Gülsə günəş, gülsə çəməni, lələzar,

Sanma könuüllərdə şatərat doğar,

Arif odur gülsün içindən bahar,

Ta ona hər zümzümə bir saz ola!” (17, 71).

Cübran bu durumu “Xəyal” şerində belə təsvir edir: “Orada, çəməndə–billur çayın sahilində məni nazik tellərini mahir bir əlin bərkitdiyi qəfəs

gördüm. Qəfəsin bir tərəfində ölmüş quşcığaz, o biri tərəfdə suyu qurumuş xırdaca kasa və içərində dən qalmamış yem təknəsi vardı.

...Bir dəqiqə sonra qəfəs mənim gözlerim önündə şəffaf bir insan bədəninə çevrildi, ölü quşcığaz isə dərin yarasından yaqut kimi qan daman insan ürəyi oldu. Yaranın ağzı kədərli bir qadının dodaqlarına bənzəyirdi” (72, 250; 20, 161).

Sual olunur, qəfəsdə quş sevinərmə? Zindan insana xoş gələrmə? Qəfəsdəki quş-bülbül heç də şadlıqdan oxumur. O, nəğməsi ilə dərini, kədərini bildirir. Onun da nəğmələri həsrət nəğmələridir. Qızıl qəfəsdən qurtarıb, yalnız bir kolun budağına qonmaq, orada azad nəfəs almaq, qorxusuz-hürkümsüz yaşamaq arzusunu aləmə yaymaq istəyən həsrət nəğmələri...(Azərbaycan ədəbiyyatında “rus seli”nin apardığı Saraya qoşulan nəğmələr kimi...Bax: 2, 115-116).

Şairin qəlbində Livan bir quşun timsalıdır. Ancaq bir fərqi var ki, burada quş ürəyi deyil, insan qəlbi çırpınır, şair də bunu çox gözəl bilir”: ...Mən qan damcıları ilə birlikdə yaranın içindən gələn bir səs eşitdim: “Mən maddənin əsir etdiyi və bəşərin qanunları ilə öldürülmüş insan qəlbim. Gözəllik çəməninə ağışında, həyat çeşmələrinin yanında, məni insanın hissələr üçün qoymuş olduğu qanunlar qəfəsinə saldılar. Bütün yaradılmışların gözəllik beşiyi önündə, məhəbbətin qolları arasında mən unudulub öldüm, çünki bu gözəlliyin meyvələri, bu sevginin nemətləri mənim üçün yasaq edildi” (72, 250; 20, 161).

Burada şairin qələmi, birinci sırada, insanı əzən, insan mənəviyyatını zorlayan, mənlisini tapdalayan buxovlu, qandallı hüquqlara, “ölyüə azadlıq diriyyə zindan” verən qanunlara, insan şəxsiyyətini, insan mənlisini, insan şərəfini alçaldan bəzi əski adətlərə, zəncirli, noxtalı azadlıq, kölgəli demokratiya, bicliyyə, nadanlığa, çoxbilmişliyyə bürünmüş vəhşiliyyə, azadlığa bürünmüş fahişəliyyə, bütün bunlarla birlikdə sırtıqlıq və həyasızlığa bürünmüş saxta mədəniyyəyə, pambıqla baş kəsən “güc”lərə qarşı çevrilmişdir. İnsanlar... sanki insanlar da dəyişmiş, zalımlaşmış, mərhəmətsizləşmişlər. Onların da zehni zəhərlənmişdir: “Məhəbbət mənə hansı yüksək, nəcib hissələri, arzuları oyatdısa, hamısı insanların anlayışına görə, rüsvayçılıq oldu; mən nəyə can atdımsa, o, insanların hökmü ilə alçaqlığa çevrildi” (72, 250; 161-162).

Böyük yazıçının—Cübran “Xəyal”ının bizə dediyi, anlatmaq istədiyini budur ki, əzən də, əzilən də insandır. Sürükləyən də, sürüklənən də, inləyən də, inlədən də insandır. Ağlayan da insandır, ağladan da. Vuran da, vurulan da, yıxan da, yıxılan da insandır. Bəs bunları törədən, bu vəhşətləri yaradan nədir? İnsanları bölən, parçalayan, qruplaşdıran : birini hakim, o birini məhkum edən nədir? Biz bu suallara yazıçının əsərlərində cavab tapırıq: insan əlləri ilə yaradılmış qanunlar, bu qanunların arxasında gizlənən riyakarlıq, insana və onun həyatına biganəlik... Qanun da, hüquq da, hətta demokratiya da tamah dişini qıcamış güclünün əlində bir alətdir. Ona görə də Cübranın həmyaşıdı, filo-

sof şairimiz H.Cavid:

*"Qucaq-qucaq edilən dadlı vədlər pək çox;
Saqın inanma! Yalan... Yox, zəif üçün haq yox!...
İnanma! Aciz üçün yox hüquq, inanma, xayır,
Cahanda haqq da, həqiqət də həpsi qüvvətdir"*
(15, 72),

–deyir.

Cübran çox gözəl anlayır ki, yalanın hakim olduğu ölkədə "Qanun"–riyakarlıq sənədi, zorakılıq vəsiqəsidir. "Ağalar, qullar dünyası"nın insanlara bəxş etdiyi "səadətdir". Gerçəkdə isə: parçalayan qanun insan, hakim insan; parçalanan məhkum insan, məzlum insan vardır. Aqibəti də budur: "Mən insan qəlbiyəm, məni cəmiyyət qanunlarının zülməti içinə atdılar və mən orada taqətdən düşdüm, zəiflədim. Məni mövhumat zəncirləri ilə sarıdılar, mən can verməyə başladım. Məni mədəniyyət xətalərinin bir küncünə atıb yaddan çıxartdılar və mən məhv oldum, öldüm. Bəşərin dili bağlı idi, gözləri quru idi, bəşər gülümsəyirdi" (72, 250; 20, 162).

İndi 2008-ci ildir. Yenə də hər yerdə alov püskürür, torpaqlar işğal edilir, insan qanı axıdır. Ölənlər də var, öldürənlər də. Ölənlər də insandır, öldürənlər də.

Yenə Güney Azərbaycanda, Çeçenistanda, İraqda, Livanda, Fələstində, Gürcüstanda haqsız qanlar tökülür. Quldurlar–terrorçular, yenə də "demokratiya", "sülh", "əmin–amanlıq" adı ilə insanları qətlə yetirir. Ölkələri viran qoyur, milli mədəniyyətləri məhv edirlər. Yenə də bəşərin dili bağlı,

gözləri qurudur, o, yenə də gülümsüyür: özünün ikili standartları ilə, özləri terrorçu ola-ola terrora qarşı mübarizə adı altında törətdikləri vəhşilikləri ilə.

Elə buna görə də bir də vurğulamağa dəyər ki, şairin "Xəyal" mənsur şerindən gətirilən bu kiçik parça "Livan həyatının qısa tarixçəsidir" desək yanlışdır. Livan–balıqçının qarmağına keçmiş balığın vəziyyətindədir. O, çabalayır, silkələnir, fəqət qarmaqdan qurtara bilmir. Şair ana yurdunun bu durumuna ürəkdən acıyır. O, Şərqi İsveçrəsi adlanan zəngin, gözəl mənzərəli bir ölkədə doğulmuşdur. Bəs bütün Livan ilə birlikdə şairin və onun ölkəsinin qazancı nə olmuşdur? Aclıq, ehtiyac, bir də mühacirət–köçkünlük, qaçqınlıq və onlardan doğan vətən həsrəti...

Yeri gəlmişkən deyək ki, yazıcının tez–tez üz tutduğu, təkrar etdiyi Livan (sərvəti başına bəla olan Azərbaycan da demək olar), əslində, bəşəri ideyalarla yaşayan ədib üçün də, elə bizim üçün də şərti bir addır. Belə ki, söz insan və onun taleyindən gedirsə, məkan məsələsi rol oynamır.

Şairin vətənə sevgisi sonsuzdur. O, vətən torpağını müqəddəs sayır. Qarşısında əyilə biləcəyi bir qüvvə varsa, o, yenə də vətəndir. Şairə ən çox təsir edən odur ki, bu ərəb cənnəti hamını özünə cəlb etmiş, doğu, batı ölkələrindən, quzey, güney vilayətlərindən buraya axınlar başlamış; öz övladlarına göz yaşlarından başqa bir nəsnə verməyən Livan başqaları üçün bir əyləncə yerinə, sirli hikmətlər qaynağına çevrilmişdir. Livanın zövq oxşa-

yan mənzərələri onları əyləndirir, bol nemətləri isə onları doyurur. Vətən oğullarına isə qarın dolusu çörək verə bilmir. Ona görə də şairin vətəni kədərli. Şair bu vətən adlı sevgilisinə üz tutur: “Gözlərində kədər görürəm, sevgilim” (72, 292; 20, 166).

Buna cavab olaraq şairin qulağına kədərlə dolu, ah-nalə qarışıq bir səs gəlir: “Evladlarım dənizləri üzüb uzaq sahillərə gediblər, mənə qüssə ilə dost, göz yaşları ilə həmdərd ediblər” (həmin yer).

Sual olunur: insan məcbur olmasa, yaxud onu məcbur etməsələr vətəni, doğma yurdunu, ocağını atıb, elini, obasını buraxıb yaşamaq üçün yad ölkələrə gedərmə? “Vətənsiz də insan olan insan kimi yaşayarmı?” (45, 263). Cavab bir mənalıdır: yox. Bəs Livanda necə? Onlar bunu öz arzusu, öz xoşları iləmi ediblər? Şairin özü də bu fəlakətin acısını dadmamışmı? Bütün bu suallar dünyagörmüş ədibin fikirlərini məşğul etdikcə onun qərarı qətiləşir, oxucuya deyəcəyi söz öz yerini tutur. Həyat bütün çıpaqlığı ilə şairin qarşısında dayanır. O, indi çox şeyləri anlayır, qəlbində bir azadlıq duyğusu, bir üsyan baş qaldırır. Şair bu “azadlıq” nəğməsinə oxumaq, aləmə car çəkmək istəyir. O, indi duymuşdur ki, ölkə silkələnməsə, zaman nəhrə kimi çalxalanıb bulanmasa, yağı yağ üstə çıxıb ayrı-ayrılıq olmasa (44, 117), əgər ərəb oğlu:

*“Ya vətən, ya ölüm, deməsə,
Ya canım, ya elim, deməsə”* (34, 101)

ağalar öz xoşları ilə bu ölkədən gətməyəcəklər. Ərəb oğlunun və bütün Şərq xalqlarının qolundakı zəncir də qırılmaycaqdır. “Mən öz məkrinin aldıcı şirinliyi ilə mənə yaxınlaşan və mənim cilovumu öz əllərinin gücü ilə idarə edən müstəbidlərdən qorxuram” (72, 292; 20, 167), deyənlərin vətəni azadlıq üzünü görməyəcəkdir.

Şair bunu anlasa da real vəziyyət onu açmırdı: şərin xeyirə üstün gəldiyi bir vaxtda iş görmək çox çətin idi. Lirik qəhrəmanın vəziyyəti də elə bu duruma uyğun idi: “Zülmət mənə qucaqlamış, ümitsizlik mənə qalib gəlmişdir” (72, 285; 20, 159). Əgər sən arxasızsansa, sənə yardım edəcək bir kimsə yoxsa, nə etməlisən? Ya ölməli, ya da vəziyyətinlə barışmalısən. Belə bir durumda olan lirik qəhrəmanın yuxarıdakı sözləri təbii səslənir. Bunun üçün də onda qəti hərəkət yoxdur. O, “qaradan artıq boya olmadığını”, insanları dilənçiliyə, hərəkətsizliyə, mütiliyə, yaltaqlığa, ətalətə, gözləmə yolunu tutmağa məhkum etmiş idarəçilik sisteminə qarşı mübarizə aparmağın gərəkliliyini anlamaqla bərabər, arxasızlığını da, döyüşə girərsə məğlub olacağını da nəzərə almaya bilmir.

Cübranın lirik qəhrəmanı əslində hərəkətsizlikdən bezib. O, ona arxa olacaq bir işarəyə bənddir. Bir qığılcım, bir səs, bir atəş gözləyir. Təki “mən də sənənləyəm”, deyən olsun: “Uzaqdan birçə dəfə gülümse-mən ruhlanaaram; ahın və nəfəsinlə havanı birçə dəfə ətirlət-mən dirçələr, dirilərəm” (72, 285; 20, 159).

Sayın oxucu, sevgili yurddaşlarım, bu gün bü-

tün insanlıq hüquqları əlindən alınmış: ana dili ya-saqlanan, təhqir edilən, “türkəm” deyənləri həbse atılan, uşağına türk adı qoyarsa, yaş kağızı ala bil-məyən (bax: “Türkün səsi” qəzeti. 12/YI-1999. №10), pasport verilməyən (bax: həmin qəzet, 01/YI-1999. №7) Güney Azərbaycanımızda yaşa-yan arxasız, kimsəsiz soydaşlarımızın durumu ilə Cübranın lirik qəhrəmanının durumu necə də üst-üstə düşür!

“Həsret nəğmələri”nin lirik qəhrəmanı beləcə həsrətlə yaşayır. Kiminsə ona arxa duracağını, bəlkə də arxalı olmağın yolunu göstərəcəyini həm gözləyir, həm də arzulayır. Bu arzularsa onu rahat buraxmır, o, axtarışdadır (dünyanın saya salmadığı, başibəlalı güneyli qardaşlarımız kibi).

III. TƏNQİD HƏDƏFLƏRİ

Bu bölgüyə şairin “Aradus padşahi”, “Baş-qa dənizlər”, “Danışiq və danışanların tipləri”, “Dəli”, “İki qiymət”, “İntihardan qabaq”, “Padşah-zahid”, “Şairlər”, “Tənqidçilər”, “Yel dəyirmanı”, “Zahidlər” və b. əsərləri daxildir. “Tənqid hədəfləri”nin mövzuları müxtəlif, sahəsi genişdir. Bu cür mənsur şeirlərində ədib, əsasən, gördüyü və həyat bilgiləri əsasında bədii süjetlər yaratmışdır.

“Şairlər” mənsur şeirində şairlər adına ləkə gətirən, özlərini şair adlandırıb əslində isə içki düşkünü olan üzdənirəq şairlər incə bir yumorla tənqid edilir. Əsərin məzmunu budur ki, dörd “şair” masa arxasında əyləşib, qabaqlarında da bir kuzə şərab. Onlardan üçü bir-birinin ardınca özlə-rinin şərəba olan iştahalarını göstərmək məqsədi ilə şərəbı tərif edir və içdən gələn bir qüvvə ilə onu necə duyduqlarını söyləyir və şərəba olan tə-ləbatlarından, ehtiyac hisslərindən danışirlar. Dör-düncüsü isə bu şərəbdən heç bir şey duymadığını, yalnız yatmış hisslərini oyatmaq üçün şərəb içmə-yin gərəклиyini söyləyərək kuzəni başına çəkib axırncı damlasına qədər içir. Dostları təəccüb və nifrətlə ona baxirlar.

“Aradus padşahi” əsərində isə dövlət işlərini başlı-başına buraxıb, gününü içki və kef məclislə-rində keçirən əyyaş hökmdarlar tənqid edilir. Bu-dur, Aradus şeyxləri şəhərdə şərəb satışını qada-

ğan edən bir qanun verilməsinə xahiş etmək üçün padşahın yanına gəlirlər. Padşah onları dinləyir və cavab vermədən bayıra çıxır. Gizləndə onlara gülür. Şeyxlər kor-peşman qayıdarkən vəzirlə üz-üzə gəlirlər. Ağıllı vəzir məsələnin nə yerdə olduğunu bildikdə onlara deyir: “Dostlar, sizinki gətirməyib! Əgər siz bizim yanımıza padşah kefli olanda gəlsə idiniz, o, sizi razı salardı” (53, 151).

Göründüyü kimi, bu silsilədən olan şeyrlərin də yazıçı daha xəlqi, həyati və anlaşılıqdır, bu şeyrləri ilə xalqa daha yaxındır. Bu baxımdan ədibin “Zahidlər”/”əz-Zuhhad”/ mənsur şeri daha cəlbedicidir. Şerin məzmunu belədir: dağların yüksək zirvəsində iki zahid yaşayır və heç kəs onların rahatlığını pozmur. Onlar allahlarına ibadət edir, dua oxuyur, mehribanca yaşayırlar. Bir gün Şeytan onlardan böyüyünü aldadıb yoldan çıxarır. Onlar arasında təfriqə düşür və ayrılmalı olurlar. Zahidlər ayrılarkən varidatlarını bölüşməli olurlar. Varidat deyəndə də onların bir saxsı qabdan başqa bir nəsnələri olmur və kiçik zahid səhəngi böyük zahidə bağışlamaq istəyir. Böyük zahid razı olmur ki, olmur. Deyir ki, gərək “mütləq bölək”. Sonda səhəngi bölürlər və hər ikisinin əli boşda qalır. (deyirəm, ulu Tanrı bizi belə “böyük”lərdən qorusun!).

Burada şair insanlar arasında nifaq salan şeytana uymamağı tövsiyə edir. Çünki nifaqın sonu ayrılıqdır. Görəsən, əsrlər boyu dinin təbliq etdiyi və hamının eşitdiyi “şeytana uymamağı” yazıçının bədii ədəbiyyata gətirməsinin səbəbi nədir? Görü-

nür, burada hamının bildiyi şeytandan söhbət getmir, belə olsaydı müəllif süjeti tamamilə başqa cür qurardı. Deməli, bu şeytan başqa şeytandır. Onda bəs kimdir, adı nədir? Bizcə, elə bu şeytana da hamı tanıyır, ancaq bir az diqqət tələb edir ki, yada sala biləsən, bir az da tarixdən xəbərdar olasan. Diqqət edin, ərəbləri parçalayıb “ərəb dövlətləri” yaradanlar, türkləri parçalayıb “türkdilli xalqları: “azərbaycanlı”, “qazax”, “qırğız”, “tatar”, “başqırd” və s. və i.a. “millətlər”i ortaya çıxaranlar kimlərdir? “Erməni-müsəlman davası”nı kimlər saldı? Türk Baxşının dili ilə “mən dünyada adına insan qanı tökülə biləcək bir ideal tanımıram” (14, II, 227) deyən Cəfər Cabbarlı erməni Allahverdinin dili ilə “atan Kazaklardır...” (14, II, 274) deyirsə, ünvanı dəqiq göstərmirmi? Əgər “əsatirdən, dindən gələn fəvqəltəbii bir varlıq...əsatiri bir ruh” (28, 119) olan və Hüseyn Cavid qələmi ilə bədii bir surət kimi yaradılan İblis səhnədə özündən başqa, həm “xidmətçi ərəb qiyafətində” (18, 327), həm də “ağsaqqal abid qiyafətində” (18, 349) ola bilirsə, qonşuluğumuzdakı həqiqi iblislər qiyafətlərini dəyişə bilməsə idilər Məmməd Əmin bəy Rəsulzadə yazardımı ki,... Azərbaycan Cümhuriyyəti də... Turan dostu qiyafətinə girən əski Türk düşməni tərəfindən qətl olundu” (41, 50). Bu düşmənin Rusiya olduğunu hamı bilir və görürdü. Məmməd Əmin bəy də növbəti səhifədə bunu açıqlayır: “Bakının bütün sərvəti talana getdi...İllərdən bəri anbara yığılan neft əvəzsiz olaraq Rusiyaya aparıldı. Sarı bal, şirniyyat, çay, şəkər,

qumaş–nə varsa, vaqonlara, gəmilərə yüklənərək Moskvaya götürüldü” (41, 51). Sonra Birinci Pyotrun “Vəsiyyətləri” bizim suallarımıza cavab deyilmi? Yuxarıda deyilənlərin hamısını təsdiq etmirmi? Görün bu adam nəyi vəsiyyət edib: “...

3. Avropa ölkələri arasında fitnə-fəsad törətmək, ziddiyyət salmaq və bu işdə onların biri ilə əlbir olmaq lazımdır...

4. Polşada iğtişaş və qarışıqlıq salmalı, onların əyanlarına xəsislik etmədən rüşvət verib, dəyanətini pozmalı, dövlət işlərinə zərbə vurmali,...

5. ...çalışın ki, İsveç, Norveç, Danimarkaya düşmənçilik toxumu səpin...

9. ...həmişə Türkiyə ilə İran arasında fitnə-fəsad törətmək, dava-dalaş yaratmaq lazımdır. **Bu işdə sünnü və şiə məzhəbləri arasındakı ixtilaflar böyük, kəskin silah və basılmaz ordudur** (sezdirmə bizimdir). Türkiyə ilə İran dövlətləri arasındakı müvazinəti fitnə-fəsadla elə pozmaq lazımdır ki, onlar bir-biri ilə dil tapa bilməsinlər. Həm İranın, həm də Türkiyənin Avropa xalqları ilə təmas tapmasına imkan verməmək. Əgər bu ölkələrin müsəlmanları göz açıb hüquqlarını qansalar o, bizə böyük zərbə olar... Türkiyə dövləti məhv olmadan İranın canını almağımız məsləhət deyildir... Türkiyəni Avropadan ayırmalı...

11. İsveç, Norveç, Türkiyə, İran və Polşanı istila etdikdən sonra İtaliya və Fransa ilə ... əlaqəyə girin...

12. ...elə bir tədbir görmək ki, ...İtaliya və Fransa arasında fitnə-fəsad vaqə olsun” və b.

(“Aydın sabah” qəzeti. 10/IX-1994).

Əziz oxucu, böyük Aristotelin (m.ö. 384-322) “...gəncləri hər cür yaramazlıqlardan, xüsusən alçaqlıq və nifrət qızıqdıran şeylərdən kənarda saxlamaq gerəkdir” (1, 246) fikrini çoxlarının böyük saydığı Birinci Pyotrun “Vəsiyyətlər”indəki fikirlərlə tutuşdursaq, Pyotr kim olar? Axı kimliyindən asılı olmayaraq “vəsiyyət”i o adam yazır ki, ölümünü göz önünə gətirir, nə vaxtsa həyatda olmayacağını düşünür. Onun üçün də bir az kövrəkləşir, bir az da humanist olur. Özü pis işlərin sahibi olsa belə yaxşı şeylər haqqında düşünməyi, yaxşı işlər görməyi vəsiyyət edir. Bu adam mənim bildiyim yeganə lənətülləhdır ki, pisdən də pis işləri–

insanlar arasında nifaq salmağı, ara qarışdırmağı, düşmənçilik yaratmağı vəsiyyət etmişdir. Bu, Şeytan deyilsə nədir? Kimdir?

Uzun illər boyu Avropa müstəbidlərinin Şərqi başına gətirdiyi min bir fəlakətləri, xalqları və millətləri bir-birinin üstünə salıxdıran, mənfur müstəmləkəçilik–“ayır, buyur” siyasəti yeridən imperiya dövlətlərini yada salsaq görürük ki, onlar çox böyük ustalıqla:

“Köhnə, qədim hiylələri neçə kərə
Təzə-təzə boyalarla
Yedirdirlər sözü açıq,
gözü bağlı millətlərə” (47, 15).

Cübranın mənsur şerindəki böyük zahid kimdir? O da “millət, millət” deyər bağırır, böyük Sa-

birimizin : “Qaç, oğlan! Qaç, at basdı! Millət gəlir!” (44, 234) deyərək güldüyü “millət qəhrəmanı”dır. Kiçik zahidə gəlincə, o da hər addımda aldadılan, aldanan, əzilen, sadədən çox sadələvh olan, hər cür itaətə boyun əyən məzlum xalq kütlələrinin nümayəndəsidir.

Şair “Müharibə və kiçik xalqlar” adlı kiçik alqorik hekayəsini, sanki “Zahidlər”in davamı kimi yazmışdır. İlk baxışda hekayənin adı ilə məzmununda bir uyğunsuzluq görünə də bu, bir anlıq olur: “Qoyunla quzu çəmənlikdə otlayırdı. Onların başı üzərində isə acgözlüklə quzuya baxan bir qartal süzürdü. Qartal gözaltı etdiyi ovunu ovlamaq üçün aşağı endikdə göydə ona ortağ çıxan başqa bir qartal göründü. Qartallar bir-birinə hücum etdilər. Onların vəhşi çığırtısı səmaya yayıldı. Qorxunc nəzərlə onları süzən qoyun çevrilərək quzuya dedi: “Bax, oğlum, böyük quşların döyüşü necə dəhşətlidir. Vuruşma onlara ar deyilmi? Məgər onların bu dünyada birlikdə yaşamaları üçün yermi çatışmır? Dua et, mənim balam, dua et ki, dünya sənin qanadlı qardaşlarına darlıq etməsin”. Quzu təmiz ürəklə dua etməyə başladı” (53, 146).

Qoyunun və quzunun məzlumluq, yazıqlıq rəmzi olduğunu hamı bilir. Bu rəmz bir çox xalqın ağız ədəbiyyatında geniş yayılmışdır. Yaxud qartalın yırtıcılıq, qəsbkarlıq əlaməti olması kimə aydın deyil? Əgər biz qoyunun dediklərinə “ədəbiyyatın millətin ruhunu əks etdirən ən gözəl ayna olması” (42, 83) baxımından yanaşsaq C.X.Cübranın gözü başqalarının torpağında olanları çox ustalıqla

ifşa etdiyini və acgöz imperiyaların iç üzünü açıb göstərdiyini çox asanlıqla anlaya bilərik.

Şair “Danışiq və danışanların tipləri” adlı mənsur şerində çox maraqlı bir mövzuya toxunur. Nə qədər ki insan var, cəmiyyət var, deməli danışan da, danışiq da olacaqdır. Yəni bu, təbii bir gedışatdır. Lakin bu təbiilik heç də şairi açmır: “Danışiq-lar və danışanlar mənim zəhləmi töküblər. Ruhum danışiq-lardan və danışanlardan yorulubdur. Danışiq-lar və danışanlar arasında ağılımı itirmişəm” (20, 170). Şair nə qədər istəsə də canını onlardan qurtara bilmir. Çünki: “...Hər yerdə danışiq gedir...Hər yerdə: torpağın üstündə və altında, efirin qanadları üzərində, dənizin dalğalarında, qalın meşələrdə, mağaralarda, dağların zirvələrində danışiq var” (20, 171). Hara gedirəm: “...məhkəmələrə, institutlara, məktəblərə, ...fabrikə, kantora, kilşeyə, ya məbədə ...görürəm ki, danışiq anasının, xalasının, nənəsinin yanında dərhal özünə rahat yer düzəldib. Onun dili qalın dodaqlı ağızında olduqca sürətlə tərpenir, anası, xalası, nənəsi isə ona gülümşəyir...” (20, 171).

Şairi təəccüb bürüyür: “Doğrudanmı yer üzündə sərsəm boşboğazlıqdan və söz hərcmərcliyindən uzaq...elə bir guşə yoxdur ki, orada danışiq satılmasın və alınmasın, verilməsin və götürülməsin?” (həmin yer).

Diqqət etdikdə aydın olur ki, şairin zəhləsini tökən “efirin qanadları üzərindəki” danışiq-lar, boşboğazlığa çevrilən “satılan və alınan, verilən və götürülən” danışiq-lardır. Bizcə, bu, xalqa veri-

lən yalan vədlər, satqınlıqlar, separatçı danışıqlar, iş görmək əvəzinə edilən boşboğazlıqlardır.

Şair soruşur: “İnsanlar arasında eləsi varmı ki, ağzı boş sözlərlə dolu olan mağaraya bənzəməsin?” (20, 171).

Burada yazıcının I və II bölgüyə aid etdiyimiz şeirlərin əksinə olaraq “insanlar” desə də bütün insanları deyil, “səlahiyyət sahibləri”ni göz önündə tutduğu aydın görünməkdədir. Bunlar: yalan vədlərlə xalqı aldadanlar, əhalinin yaşayışının yaxın günlərdə yaxşılaşacağını deyənlər, ölkədəki əmin-amanlıqdan, məhkəmələrin ədalətindən, qanunların aliliyindən dəm vuranlar, özləri yaratdıqları münafişə zonalarında tezliklə işlərin qaydaya düşəcəyini deyənlər, soyuq müharibə qızıışdırıcıları və başqalarıdır. Elə ona görə də ədib yazır ki: “Əgər danışiqsevənlərin hamısı bir-birinə oxşasaydı dərd yanı idi. Axı boşboğazların saysız-hesabsız növləri və tipləri var. Bax bu, dözülməzdir!” (20, 171).

Bəli, boşboğazların sayı-hesabı yoxdur. Belə ki, dünyada nə qədər hökumət var, hələ başçıları demirik, onların nə qədər yalançı nazirləri, ara qarışdıran gizli orqanları var, dünyada nə qədər “ələk aparıb xəlbir gətirən” təşkilatlar var, boşboğazların da sayı çox olacaqdır. Budur, müəllif onların növ və çeşidlərini bizə açıqlayır: “qurbağavarı” boşboğazlar, “ağcaqanadvanı” boşboğazlar, “dəyirman-daşavarı” boşboğazlar, “inəkvarı” boşboğazlar, “yapalaqvarı” boşboğazlar, “mişarvarı” boşboğazlar, “təbilvarı” boşboğazlar, “gövşəyən” boşboğaz-

lar, “məsxərəçi” boşboğazlar, “toxucu dəzgahları”, “sığırçınlar”, “zənglər” (20, 171-172).

Yazıcı onu da vurğulayır ki: “Hələ bir çox növlər və tiplər də var, onları nə sayıb qurtarmaq olar, nə də təsvir etmək...məcə, ən təəccüblü növ “yatanlardır”. Onlar özləri də bilmədən dünyanı öz xorultuları ilə doldururlar” (20, 172). Sabirimiz demişkən: “Laylay, bala, laylay. Yat, qal dala laylay!” (44, 32).

İndi gəlin saysız çeşidi olan boşboğazların bəzi nümayəndələri ilə tanış olaq: “Qurbağavarı” boşboğazlar. Gün uzununu bataqlıqda oturur, axşam düşəndə isə sahilə yaxınlaşıb, başlarını lovğa-lovğa qaldırıb, gecəni qulaqlar və ürəklər üçün dözülməz olan murdar səs-küylə doldururlar.

“Ağcaqanadvanı” boşboğazlar. Axı ağcaqanadlar da bataqlığın törətdiyi növbənöv həşəratlardan biridir! Onlar zəhlətökən zil şeytan dızılısı ilə sizin qulaqlarınızın yanında uçur, sizdən əl çəkmirlər. Bu eybəcər dızılıtının əsasını kin, naxışlarını isə nifrət toxumuşdur.

...“Gövşəyən” boşboğazlar. Bunların heç bir işi, heç bir məşğuliyyəti olmur. Hara gəldi əyləşib, sözləri tələffüz etmədən dönə-dönə gövşəməyə başlayırlar.

“Məsxərəçi” boşboğazlar. Bunlar insanlara, bir-birinə, hətta özlərinə də böhtan atırlar. Halbuki, özlərini tanımırlar. Öz böhtanlarını zarafat adlandırırlar, lakin yaxşı zarafat etmək özü də bir bacarıq, bir qabiliyyətdir, onlar isə bunu başa düşməzlər.

“Toxucu dəzgahları”. Bunlar havadan hava toxuyur və bütün səylərinə baxmayaraq yenə tuman-köynəksiz qalırlar.

...“Zənglər”. Belələri insanları məbədlərə səsləyir, lakin özləri heç ora getmirlər” (20, 171-172).

Qərribə sözlərdir, deyilmi? İndi gəl bunlardan baş çıxart, hara yozursan, yoz. Elə bu yozumların da sayı-hesabı olmayacaq. Ancaq bir şey var ki, müəllif dünyanı onu saran, insanları boğaza yığan, öz dili ilə desək, zəhlə tökən boşboğazlırsız görmək istəyir, onlara nifrət edir. Bu nifrət o dərəcədə güclüdür ki, danışdığı üçün ona-yazıçıya da o nifrətdən pay düşür. Bəlkə də ədib dediklərini pərdələmək üçün özünü onlara qatır: “İndi mən danışqların və danışanların məndə oyatdıqları ikrah hissindən, məni mübtəla etdikləri yuxusuzluqdan bəhs edirkən görürəm ki, özü xəstə olan həkimə bənzəyirəm və ya özgülərini düz yola çağıran bir caniyə oxşayıram. Mən danışığı məsxərəyə qoyuram, lakin bunu yenə həmin danışığın köməyi ilə edirəm. Mən danışanları pisləyirəm, halbuki özüm də danışanlardan biriyəm. Görəsən allah mənim bu günahımı bağışlayacaqmı? Görəsən o mənə rəhm edib cismimi və ruhumu heç bir danışiq və heç bir danışan görüb-əşitməmiş fikirlər, hisslər və həqiqət vadisinə aparacaqmı?” (20, 172-173).

Müəllifin bu son cümləsi bizə bir “ipucu” verir. Belə ki, yazıçı bütün bu cürbəcür, növbənöv boşboğazlara-danışiq və danışanlara yer olmayan

bir vadi-həqiqət vadisi axtarır. Çünki o yerdə ki həqiqi iş var, orda uzun-uzadı danışıqlara, çekişmələrə, dartışmalara, yersiz mübahisələrə yer yoxdur. Bütün bunlar: hiylə, yalan, fırıldaq, biclik, başqasına kəf gəlmək, aldatmaq, nəyi isə öz xeyrinə həll etmək məqsədi güdülen yerdə baş verir. Yenə bu günümüzdən misal gətirməkdən özümü saxlaya bilmirəm: niyə uzun illərdən bəri bizim Qarabağ məsələsi çözülmür? Niyə bu iş 1993-cü ildən başlayaraq beynəlxalq təşkilatların düyününə düşüb rezin kimi uzanır?

Çünki özünü “demokratiyanın beşiyi” sayan Amerika Birləşmiş Dövlətləri, Avropa dövlətlərinin nümayəndələri və onların təsir dairəsində olan təşkilatlar bu məsələyə “baxım-görüm”lə, ikili baxışla (standartla) yanaşır, “həqiqət” i saya saymırlar. Ona görə də məsələ rezin kimi uzanır və həlli də görünmür. Görünən, ortada olan isə Cübranın dediyi “gövşəyən” boşboğazlardır. Dünyanın gözü qarşısında baş verən bu olaylara özəl münasibətləri, həqiqətin tapındığını gördükcə C.X.Cübranın düşüncələrinin gerçək həyatdan güc aldığına, onun yaradıcılığının-fikir və ideyalarının həmişə-yaşarlığına bir daha əmin oluruq.

Bizcə, ədəbiyyatın “əl dəyməmiş” mövzularından olan “Danışiq və danışanların tipləri” təkce oxucuları deyil, ədəbiyyatçıları da uzun zaman düşündürəcək, bu əsərin konkret tənqid hədəflərini tapmağa çalışacaqlar. Bizim açıqlamamız isə bir növ özvarı açıqlama oldu. Biz Cübranı belə anladıq...

Bizə qalarsa ədibin “Məntiq fəlsəfəsi və ya öz-özünü dərk etmək” novellasının qəhrəmanı Səlim Əfəndi Duaybas da yuxarıda göstərdiyimiz boşboğazlardan biridir. “Yatanlar” və “qurbağavarı” boşboğazlar nəslinin real nümayəndəsi saydığımız bu adamla gəlin birlikdə tanış olaq.

Deyildiyi kimi, əsərin qəhrəmanı Səlim Əfəndi Duaybas deyilən bir “ziyalı”dır. O, “Beyrutun yağmurlu axşamlarından birində...üstünə keyli köhnə kitab və kağız yığılıb səpələnmiş stolun arxasında əyləşib, ...Sokratın öz şagirdi Əflatuna yazdığı “Mahiyyəti dərk etmək haqqında” fəlsəfi məktubunu oxuyurdu” (21, 179).

Səlim Əfəndi məktubu oxuduqca heyretə gəlir: “Qərb mütəfəkkirlərinin birçə dəne öteri deyilmiş sözü,...Şərq alimlərinin birçə göstərişi onun diqqətindən yayınmamışdı” (21, 179-180). Məktubu oxuyub qurtaran kimi Səlim Əfəndi: “Bəli!Bəli! Mahiyyətin dərk edilməsi hər cür idrakın əsasıdır! Mən öz mahiyyətimi dərk etməliyəm, mən onu axıradək dərk edəcəyəm”, deyib gur səslə bağırır. “...Onun gözləri...dərk etmək eşqinin nuru ilə parladı. Sonra qonşu otağa keçdi və...böyük güzgünün qabağında heykəl kimi hərəkətsiz dayandı...O, düz yarım saat aynanın qabağında donub qaldı,...nəhayət, öz-özünə müraciət edərək yavaşca danışmağa başladı.

–Boyum gödəkdir,amma Napaleon və Viktor Hüqo da belə idilər.

Alnım ensizdir, amma Sokratın da, Spinozanın da alını belə idi” (21, 180) və s. və i.a.

Beləliklə, Səlim Əfəndi özündə iyirmiye yaxın bu cür əlaməti xatırlayıb, bu, filankəslərdə də var, deyərək özünü Şərqi və Qərbi Şekspirdən, Siserondan tutmuş Maksim Qorkiyədək böyük mütəfəkkirləri, dünya klassikləri ilə yan-yanə qoyur və belə nəticəyə gəlir ki: “Mən bəşəriyyət tarixinin əvvəlindən bu günədək böyük adamları fərqləndirən keyfiyyətlərin məcmusuyam. Bu keyfiyyətlərin hamısını öz varlığında toplamış adam mütləq nə isə böyük bir iş görməlidir.

Müdrikliyin əsası öz-özünü dərk etməkdir. Budur, mən bu axşam öz-özümü dərk etdim. Bu gündən mən böyük işlər görməyə başlayacağam...” (21, 181).

Səlim Əfəndi uzun-uzadı nitqini qurtarandan sonra otaqda gəzişə-gəzişə “Əbüləlin¹⁸ şerini təkrar edirdi: “Mən bizə yaxın zamanlarda yaşayanlardan biri olsam da bizdən əvvəl dünyaya gəlmiş zəka sahiblərindən kim öz əməllərində mənimlə müqayisə edilə bilər?”” (21, 181).

Oxucu böyük bir intizarla bu “özündən razının” birinci olaraq hansısa böyük bir layihənin həyata keçməsi üçün işə başlayacağını düşünərkən yazıcının: “Bir saat sonra bizim qəhrəmanımız qırıxıq libası əynində dağınıq və əzilmiş yatağında uzanmışdı. Onun insan səmindən daha çox dəyirman gurultusuna bənzəyən xorultusu bütün məhəlləyə yayılırdı” (21, 182) sətirlərini oxuyunca çox məyus olur. Doğrudur, oxucu Səlim Əfəndinin “düz yarım saat aynanın qabağında donub qaldı”ğını oxuyanda yazıcının ironiyasını anlasa da

belə sonluqla qurtaracağını ağına gətirmir. Son sətirləri oxuyanda isə ədibin “baltanı kökündən vurduğunu” başa düşür. Elə bu “baltanı kökündən vurmağı” göz önündə tutan V.Q.Belinski yazır: “Bədiilik elə ondan ibarətdir ki, bir cizgi, bir sözle elə bir şeyi bizə canlı və hərtərəfli təqdim edir ki, bədiilik olmasa, həmin şeyi heç on cildlə də ifadə edib qurtara bilməzsən” (12, 226).

Şairin bu silsilədən olan “İki qiymət” mənsur şerinin məzmunu bizə “zər qədrini zərgər bilər” xalq məsəlini xatırladır. “Tənqicilər” əsərinin məzmunu isə ağız ədəbiyyatından gəlir. Onu oxuyan hər hansı bir ərəb kəndlisi deyəcək ki, mənim də başıma belə bir iş gəlib. Əsərin ümumi məzmunu budur ki, bir gün bir səyyah karvansarayaya gəlir. Tələsik atını qapı ağzındakı bir ağaca bağlayıb gedir. Gecə atı oğurlayırlar. Bunu eşidən karvansara camaatı səyyahın yanına gəlir və başlayırlar ona nəsihət verməyə.

Biri deyir ki, atı nə üçün at tövləsinə bağlamadın? O biri də: “gərək atı bir adama tapşıra idin”, deyir və s. Bunları dinləyən səyyah axır boğaza yığılır və deyir: “Dostlar, mənim atım oğurlandıqdan sonra siz hamınız natiq olubsuz və bir-birizə aman vermədən mənim səhvlərimi sayırsınız. Çox qərībədir, sizlərdən heç kəs mənə demədi ki, atı kim oğurlayıb?” (53, 148).

Bu da şairin xalq həyatı ilə sıx bağlı olduğunu göstərir.

Şair bizim qarşımızda, hər nədən öncə, sadə, təvazökar bir insan kimi canlanır. O, filosofdur.

Lakin onda mücərrəd düşüncələrdən çox “ağlar-güləyən”lik vardır. Onun fəlsəfəsi həyat fəlsəfəsidir. O, alicənabdır, qürurludur, müdrikdir, lakin göz yaşlı deyil. O, sadədir: uşaqla uşaq, böyükə böyükdür. Şairin dilində bu fikirlər belə səslənir: “Çəkindirin məni göz yaşını bilməyən müdriklərdən, gülüş bilməyən fəlsəfədən, körpə qarşısında əyilməyən böyüklükdən” (53, 171).

Müəllif “tənqid”lərində hər cür şəxsi-qərəzlikdən, tərəfkeşlikdən, üzgörenlikdən uzaqdır. O, hər bir fərdə ümumi deyil, şəxsi baxışın tərəfdarıdır. Şair insana ümid bəsləyir, ona inanır. Biz lirik qəhrəmanı çeşidli durumlarda görürük. O, narahatdır, çox vaxt gözüyaşlıdır. Lakin bu narahatlıqda bir nikbinlik də var: o, gələcəyə ümidlə baxır, ümitsiz yaşamır. O, uzaq göylərdə, səma ənginliklərində bir ulduzun parlayacağı ümidini itirmir: “Biz ümidin izi ilə gəncliklə birlikdə yavaş-yavaş irəlilədik” (72, 257).

Lakin bu inam hələ o qədər də möhkəm deyil, onda şübhələr var və bu şübhələrində o, haqlıdır. Ustad şairimiz demişkən:

*“Şübhədir hər həqiqətin anası,
Şübhədir əhli-hikmətin babası,
Şübhə etməkdə həqlidir insan,
...Şübhə artarsa, həm yəqin artar,
Mərifət nuri şübhədən parlar...”* (18, 161-162).

Bu şübhələr şairi bir daha axtarışa səsləyir, o, hadisələrə, olaylara yenidən baxır. Onları gözəndən

keçirərkən qatillər içərisində hələ əli özgə qanına bulaşmayan, oğrular arasında heç bir şey oğurlamayan, yalançılar içərisində həmişə doğru danışan insanların olduğunu söyləyir: “İnsanlar arasında hələ heç kəsin qanını tökməyən qatillər, hələ heç bir şey oğurlamayan oğrular, yalnız doğru danışan yalançılar vardır” (53, 170).

Sabir yaradıcılığından bəhs edən Əziz Mir Əhmədov yazır: “Hər hansı bir sənətkarın yaradıcılığında xəlqiliyin dərəcəsi onun xalq həyatı üçün əhəmiyyətli olan məsələləri nə dərəcədə qoya bilməsi ilə, bu məsələlər haqqında nə dərəcədə demokratik ruhda və nə dərəcədə demokratik formada bəhs etməsi ilə ölçülür” (36, 130).

Elə bu baxımdan yanaşdıqda görürük ki, şair əxlaq və tərbiyə məsələlərinə olduqca həssaslıqla yanaşır, adicə xətalara yol verəcəyindən çəkinərək məcbur edir ki, gördüyü, şahidi olduğu hər bir hadisəyə çox diqqətlə yanaşsın, onu dərinləndirən öyrənsin, zahiri cəhətlərə aldanmadan nəticə çıxarsın.

Burada Kazımın “Qorxulu Tehran” əsərinin qəhrəmanı Leyla yada düşür: daxilən təmiz və günahsız bir qız olan Leyla ondan asılı olmayaraq düşdüyü müxtəlif vəziyyətlərdən sonra tamamilə başqalaşır. Onun haqqında həqiqəti bilmədiyimiz üçün küçədə bizə rast gəldikdə onu pozğun və əxlaqsız sayırıq. Əslində isə belə deyildir. O, cəhəltin, pozğun bir mühitin qurbanı olmuşdur. C.X.Cübran da məhz belə durumda olan insanları başqalarından seçə bilməyi oxucuya tövsiyə edir. Şair insanı düşündürən düşüncələrə dalır: o görür

ki, haqq, ədalət deyənləri qara zindanlar, yalançıları, böhtan deyənləri isə səltənət taxtları gözləyir.

Şair oxucunun qolundan tutub ölkəni gəzdirir. Haqqın, ədalətin olmadığını, iş bacaranların vəzifədən, hakimiyyətdən qıraqda qaldığını, kütbeyinlərinə yüksək vəzifələrdə çalışdığını, əslən alicənab adamların qul halında, qul olmağa layiq olmalarınsa ağa olduğunu ürək yanğısı ilə danışır. Şair çəkinmədən yazır ki, hakimlər hökmranlığa deyil, öz qullarının qulu olmağa layiqdirlər. “Padşah-zahid” əsərində oxuyuruq: “...şəhər qapılarında dayan və gəlib-gedənlərə tamaşa et, sən onların arasında padşahlıq üçün doğulan, lakin hakimiyyətdən kənar edilən, bədəni qul özü ağa ürəkli olduğundan xəbərsiz olanlara rast gələrsən. Öz qullarının qulu olmağa layiq hökmdarlar görərsən” (53, 144).

Şair bu silsilədən olan şeirlərində riyakarlığa, ikiüzlülüyə, saxtakarlığa qarşı çıxır. O, həqiqətdən, realıqdan uzaq olan hər bir şeyi rədd edir. Süni, düzəltmə, yapma, qəlp olan “sənət əsərləri”ni sənətə daxil etmir. Yazar oxucuya belə bir ölkünü, məfkurəni tələq edir ki, o, yaxşını pisdən, ağı qaradan, gözəli çirkindən seçməyi bacarsın. Boşboğazlığı bilik, həyasızlığı cəsarət adlandırmasın. Şairin lirik qəhrəmanı məhz belə keyfiyyətləri olan bir şəxsiyyətdir. O: “Mən uzağam o kəslərdən ki, həyasızlığı cəsarət, fəğirliyi qorxaqlıq, boşboğazlığı bilik, susmağı cahillik, qəlpiliyi sənət adlandırırlar” (53, 169).

Müəllifin elə əsərləri var ki, onları ayrılıqda

nə tənqidə, nə də tərifə aid etmək olur. Bu cür əsərlərdə tənqid də var, tərif də. Burada tənqidlə tərif yanaşdır. Bir tərəfdə şairin sevdiyi, fəxr etdiyi “cavanların şücaəti, kişilərin qeyrəti və qocaların müdrikliyi demək” (25, 102) olan Livan, bir tərəfdə isə “bir-birlərinə müraciət edəndə güclü və natiq, Avropalılar qarşısında isə gücsüz və lal olanların,...əvvəlki kimi ürəklərində düşmənlə, sözdə: “Biz əski yağıdan–qanıçən hökmdardan qurtulduq!””–deyə qurbağa kimi quruldayanların Livanı durur. Bəli, söz şairin “Mənim Livanım” mənsur şerindən gedir.

Şairin bu şeri birbaşa yurd və yurddaş, vətən və vətəndaş mövzusunə həsr edilmişdir. Müəllif bu əsərdə böyük hərflə yazılan Yurddaş mövqeyindən çıxış edir. Şair böyük hərflə yazılan Vətəndaşın antonimi olan vətəndaşlara üz tutur və onlara Siz deyərək bir növ özü ilə müqayisə edir. “Sizin Livanınız və mənim Livanım” söz birləşməsini o qədər təkrar edir ki, az qala oxucu iki Livanın mövcudluğu barədə düşünür. Əslində isə bir Livan və ona iki münasibət var; bir şairin və onun şəxsində Livanı təmənnasız sevənlər, bir də Livanın ancaq maddi nemətlərinə göz dikənlər sahib çıxanlardır. Onların övladları da özləri kimidir və bunların kimliyini bir cümlə ilə ümumiləşdirsək böyük mütəfəkkir yazığımız Mirzə Cəlilin dediyi “beşikdə yad millətlərin südünü əmmişlər, “vətəndən yadırgamış”lar, “millətin ruhundan xəbərsiz”lərdir (bax: 32, 645).

Bu, fikir Cübran dilində belə səslənir: “Sizin

öz Livanınız, mənimsə öz Livanım var. Sizin Livanın oğulları olduğu kimi, mənim Livanımın da oğulları vardır. Axı kimlərdir sizin Livanın oğulları?

Bir anlığa bura baxın, mən göstərim sizə onların kimliyini.

Onlar Avropa xəstəxanalarında doğulanlardır...Onlar kapitanı–şübhə, limanı–iblislər yaşayan mağara olan və bədbəxtliklə oynayan sükansız və yelkənsiz gəmidir. Məgər hər hansı bir Avropa paytaxtı iblislər mağarası deyilmi?...onlar paslı zəncirlərini parpar parıldayan təzə qandallara dəyişərək azadlıq qazandıqlarını bağırancılardır. Sizin Livanın oğulları belədirlər...Onlardan kim cəsəret edib: “Mən öləndə vətənim mən doğulmamışdan öncə olduğundan daha gözəl olacaq”, deyə bilər? Onlardan hansı biri: “Mənim həyatım Livanın bir damcı qanı, kirpiklərindən düşən bir damcı göz yaşı, dodaqlarına qonan təbəssümdür” deməyə cəsəret edə bilər? Budur sizin Livanın mənim gözümdə heç bir dəyəri olmayan oğulları” (52, 270–271).

“İndi bunlara baxın–mənim Livanımın oğullarına. Bunlar–səhraları çiçəkli tarlalara, meyvəli bağlara çevirən kəndlilərdir.

Bunlar–sürüləri örüşdən–örüşə aparən, yeyim və geyim verən çobanlardır.

...Bunlar–ürəklərindən yeni formalar boşaldan təbiət şairləri, xalq mahnıları qoşan şeir yaradıcılarıdır.

...Bunlar–daxmalarda doğulub saraylarda

önlərdir. Mənim Livanımın oğlanları belədir.

Onlar küləkdə sönməyən çıraqlardır...Bu insanlar mətin adamlarla həqiqət yolu ilə gözəlliyə və kamilliyə doğru gedənlərdir” (52, 271-272).

Burada izaha ehtiyac qalmır, belə ki, şair özünün kimliyini və kimlərin tərəfində olduğunu çox aydın şəkildə ifadə edir. O, Livanı sevənləri sevir.

Şerin forması da maraqlıdır. Monoloq şəklində yazılan bu şeir dialoq təsiri bağışlayır. Belə ki, hər cümlədə fikir növbəleşir “Sizin Livanınız...”, “mənim Livanım...”. Bu cür formaya biz Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında rast gəlirik. Məsələn, Mirzə Cəlilin 1906-cı ildə yazdığı “Niyə məni döyürsünüz?” felyetonu həm mövzu, həm də şəkil baxımından “Mənim Livanım”a bir yaxınlığı var, tarix baxımından da on yeddi il ondan öncədir. Mirzə Cəlil “Niyə məni döyürsünüz?” felyetonuna belə başlayır: “A mollalar, niyə məni döyürsünüz? Olmuya məndən qorxursunuz? Olmuya qorxursunuz ki, əyilib camaatın qulağına bir neçə söz pıçıldaşam, bir neçə mətləbdən agah edəm?” (31, 21).

Beləliklə, Mirzə Cəlil əsərini monoloqla başlayıb: “hərçənd ki, siz də mollasınız və mən də mollaşam və lakin bizim aramızda bir balaca fərq var” (həmin yer) deyərək dialoqa keçir. Birinci, 2-ci, 3-cü və 4-cü olaraq “Mən də mollaşam, siz də mollasınız” deyərək molların həm də özünün kimliyini açıqlayır. Yazısını “...amma siz mollalar deyirsiniz: uşaqların da canı cəhənnəmə, nökrələrin də!

Siz mollalar deyirsiniz:

Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var?

Düşmənlərə möhtac olur-olsun, nə işim var?...”

(32, 22)

—sözləri ilə qurtarır.

Beləliklə, ədibin – C.X.Cübranın tənqid hədəfləri çox-çoxdur. Bunları ümumi şəkildə iki qola ayırmaq olar: 1) dar çərçivəli tək hədəflər, bunlar birbaşa üz tutulan hədəflərdir: şərab düşkünü olan şairlər, eyş-işrətə uyan dövlət xadimləri, şeytana uyan zahidlər, boşboğazlar və b. 2) çevrəsi geniş olan hədəflər: xalqlar, millətlər arasında ədavət toxumu səpən “şeytanlar”, beynəlxalq imperializm və ya “güc”lər; gözü başqasının torpağında olan “quzğunlar”, yalan vədlərlə aldadanlar, yəni sözlə işi bi-birini tutmayan, söz verib ona əməl etməyənlər, vəzifəyə layiq olmadığı halda, vəzifə kürsüsündə oturanlar və başqalarıdır.

IV. ZƏFƏR NƏĞMƏLƏRİ

Bu bölgüyə yazarın “Axırncı oyaqlıq”, “Canan qayıdır”, “Gələcəyə bir nəzər”, “Göz yaşı və təbəssüm”, “Məğrur bənövşə”, “Sehrlı qız”, “Səhərə yaxın” və b. əsərləri daxildir. “Zəfər nəğmələri” bir növ şairin fikirlərini toparladığı, qarışıq xəyallar dünyasından həqiqətin əldə edilməsi, axtarışlarının sonucudur. Şair bu şeirlərində daha ötkün, daha cəsəətli, daha mübarizdir. Mübarizə onun yaşamının anlamı, həyatının mənasıdır. O, nədən yazırsa yazsın onun üz tutduğu, istinad etdiyi, söykəndiyi bir varlıq vardır—insan! Şair insanı bioloji varlıq kimi deyil, ictimai varlıq kimi, həm də ümumbəşəri bir məfhum kimi götürür və onlar arasında fərq qoymaq istəmir. Yeni insanı insan kimi görmək istəyir. Lakin yaşadığı mühit, içində olduğu həyat həqiqətləri, cəmiyyət qanunları ona deyir ki, həyat başdan-başa ötləşmədir, mübarizədir. Bu, ayrı-ayrı, fərdlərin, insan qruplarının, dövlətlərin mübarizəsi, başqa sözlə, xeyirlə şərin, yaxşılıqla pisliyin mübarizəsidir. Bu mübarizəni (ötləşməni) doğuran səbəb isə birdir—ictimai bərabərsizlik. Bərabərsizlik olan yerdə ziddiyyət və mübarizələr qaçılmazdır. Böyük mütləfikirlər bu ziddiyyətləri maarifin, insansevərliyin, humanizmin yardımını ilə aradan qaldırmağa çalışmışlar.

İnsanlar arasında bərabərlik yaratmaq nə qədər çətindirsə, onların arasındakı bərabərsizlik də

bir o qədər qeyri-kamillik göstəricisidir. Yaşadıkları həyatda bərabərliyi həyata keçirə bilməyən insanlar onu heç olmasa xəyallarında, başqalarına da çatdırmaq üçün bədii əsərlərdə yaradır və müəyyən yönlerini təsvir edərək özlərinin bərabərlik dünyalarını qururlar. Cübranın da bu dəstəyə qoşulanlardan biri olduğunu, şairin gələcəyə, azad bir günə inamını “Gələcəyə bir nəzər” əsərindən görürük. Şairin buradakı təsvirləri xəyal da olsa həqiqətə yaxındır, inandırıcıdır, gözəldir. Bu sətirləri həyəcənsiz oxuya bilmirik:

“Mən insanla heyvan arasında möhkəmlənmiş dostluğu gördüm: quşlar və həşərat qorxu bilmədən onun yanına gəlirdi, bir sürü ceyran sakit və arxayincasına gölə doğru gedirdi. Mən diqqətlə baxır və yoxsulluq, yaxud artıqtamahlıq görmürdüm.

Mən qardaşlıq və bərabərlik görür, hakim tapa bilmirdim, zira öz biliyi və təcrübəsi sayəsində hər kəs özü üçün hakim olmuşdu. Mən ruhani görmədim, zira hər kəsin vicdanı onun ruhunun ali ruhanisi olmuşdu. Mən vəkil görmədim, çünki təbiət məhkəmələri dostluq və ittifaqla əvəz etmişdi.

Mən bütün canlıların baş tacı olduğunu dərk etmiş insanı gördüm” (72, 280; 20, 167).

Diqqət edilsə burada dəyərli oxucunu özünə çəkən iki yön vardır. Birincisi, bu fikirlər Azərbaycan oxucusuna daha yaxındır. Sanki Cübran böyük Nizaminin dünya ədəbiyyatının ölməz incilərindən olan “İskəndərname”dən:

*"Bizdən qaçmaz əsla vəhşi heyvanlar,
Vermərik onlara əziyyət, azar.
...Bizdə bərabərdir hamının varı,
Bərabər bölərik bütün malları.
...Heç kəsi pis yola əsla çəkmərik,
Fitnə axtarmırıq, qan da tökmərik."* –

(40, 574-575)

misralarını oxuduqdan sonra bu əsəri qələmə almışdır.

İkincisi, şairə görə, bu deyilənlər, bu diləklər o vaxt gerçəkləşə bilər ki, insan özünü dərk etmiş olsun. Çünki insan yalnız özünü dərk etdikdə "bütün canlıların baş tacı olur".

Özünü dərk etmək məsələsi şairi düşündürdü-yündəndir ki, "Tənqid hədəfləri"ndə xatırladığımız bir əsərini bu mövzuya həsr etmişdir. Şair həmişə axtarışda olduğundan fikirləri, düşüncələri də bəzən dağınıqdır, axarlıdır: "...mənim fikrim gəmiyə bənzəyirdi, dalğalar onu oynadır, coşqun külək bir sahildən o biri sahilə qovurdu" (20, 174). Elə buna görə də şair müəyyən bir fikir üzərində dayanıb bilmir. Bir də görürsən ki, xəyal onu tamamilə başqa bir yerə apardı: "Mən sevdim səni, ey güclü, baxmayaraq ki, sənin dəmir nallarının yeri hələ mənim bədənimdən getməmişdir" (53, 160).

"Axırıncı oyaqlıq" əsərindən gətirdiyimiz bu nümunə dediklərimizi təsdiqləməklə yanaşı "Həs-rət nəğmələri"ndəki fikirlərin antonimi kimi səslənir. Belə ki, hələ tarix ağasını sevən nökr, sahibini sevən qul, ayağına qandal, qoluna zəncir, kü-

rəklərinə qırmanc istəyən bir insan, hətta qızıl qəfəs arzulayan bir bülbül tanımır. Cübrən isə nallarının izi hələ bədəninə getməmiş güclünü sevir.

Əlbəttə, bir oxucu kimi, bu sətirləri Cübranın zəif cəhəti sayaraq onu tənqid etmək olardı. Lakin belə etsəydik biz Cübranı tam anlamış olmazdıq. Belə ki, biz azacıq da olsa onu tanıyır, yaradıcılığına bələdik. Bizcə, o, güclünü ona görə "sevir" ki, haradasa ürəyinin dərinliklərində həmyaşığı olduğu Hüseyn Cavid hökmü baş qaldırır:

*"Hər şey yalan, güclü olmağa çalış!
Hər kim gücsüz olmuş, həmə bəğulmuş"* (18, 615).

Şairə bəğulmaq istəmir. Əgər biz Cübranı bu cür qəbul etməsək, o da "insanların gözləri yalnız zahirdə olan şeyləri görür!" (20, 176), deyər bizi qınamış olar.

Zahirilikdən, üzde olanı görməkdən söz düşmüşkən deyək ki, Cübrən bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş və "Səhərə yaxın" mənşur şerini bu mövzuya həsr etmişdir. Əsər şairin təkə sirdaşı olan qəlbine müraciətidir: "Mənim fikir gəmidə göy qurşağı kimi parlaq və təmiz olan yeddi şüşə rəngdən başqa heç bir şey yox idi.

Zaman keçir, mən dənizin dalğaları üzərində üzməkdən yorulur, bezirdim. Nəhayət, mən özümə dedim: "Qoy fikrimin boş gəmisi doğma körpüyə qayıtsın!

Gəminin yanlarını...al boya ilə rənglədim. Yelkənlərin üstündə və göyərtədə xəyalı coşdurur,

könül açan gözəl şəkillər çəkdim... Doğma vətənin körpüsünə qayıtdım. Adamlar axın-axın məni qarşılamağa gəlirdilər. ...şərəfimə xoş sözlər qışqıraraq zurna və qaval səsləri altında məni şəhərə apardılar.

...bu dəbdəbə...ona görə idi ki, gəyim rənglənmiş, cəzbedici səliqəyə salınmışdı...Heç kəs bilmirdi ki, gəyim boşdur.

...Bir il keçdi, mən... Şərq, ...Qərb, ...Şimal, ...Cənub adalarına gedib,...fikrimin gəmisini yer üzünün ən nadir nemətləri ilə doldurub vətənin körpüsünə qayıtdım...Lakin gəyim körpüyə çatanda heç kəs qarşılamadı. Mən şəhərin küçələrinə çıxdım, heç kəs məni görmədi, tanımadı... Görünməmiş nemətlər gətirdiyimi ucadan adamlara xəbər verdim. Lakin onlar mənə baxaraq güldürlər, gözlərində isə...nifrət görürdüm. Axırda hamısı məndən üz döndərüb getdi.

Mən heyrət və kədər içində körpüyə qayıtdım və ...işin nə yerdə olduğunu anladım: ...dalğalar gəyim rənglərini yuyub aparmışdı...Mən öz xalqımın yanına qayıtdım, o isə məni rədd etdi, çünki insanların gözləri yalnız zahirdə olan şeyləri görür!

Mən fikir gəmimi tərk edib ölümlər şəhərinə getdim. Orada-qəbirlər arasında öyləşib onların sirrini düşünməyə başladım” (20, 175-176).

Ölümlərin sirrini düşünməyə başlayan şair: “Sus, ey qəlbim, sübhədək sus,” deyir və həsrətlə şəhərin açılmasını gözləyir. Şair indi deyil, çoxdan, lap çoxdandır ki, “bir quşun alov püskürən vulkanın

ağzında oxuduğunu”, “qar üstündə boylanmış zambağı”, “qəbirlər arasında çılpacaq bir pərinin rəqs etdiyini”, “gülə-gülə insan kəllələri ilə oynayan uşağı görə-görə” şəhərin gelişini gözləyirdi. Deyəsən şair arzusuna çatmaq üzrədir: “Odur, dan yeri qızarıb,...şəhər tənənə ilə gəlir,...cəfakeş qəlbim. İndi danışa bilirsənsə danış!” (20, 176).

Budur, “zamanın bütün yollarından uzaqda, çölün ortasında tənha dayanmış ruh ağacının kölgəsində” şair öz zəfər bayrığını qaldırır: “Qalx, ey qəlbim! Qalx ayağa və şəfəqlə birlikdə addımla...Qalx, ey qəlbim, səsinin bütün əzəməti ilə oxu! Kim şəhərlə bərabər oxumursa, o, zülmət oğludur” (72, 393; 20, 176).

“Zəfər nəğmələri” şairin azadlığa, özgürlüyə ümid bəsləməsi, onun gələcəyə, nurlu bir sabaha olan inamıdır. Bu inam şairi gələcək mübarizələrə doğru aparır, onu həyata daha dərinləndirən baxmağa çəkir və axtarışlar davam edir. O, axtarışdadır, hər nədən öncə, “sevgilim”, “dərbərim” adlandırdığı hürriyyətin, azadlığın, özgürlüyün axtarışında: “Sən indi haradasan, dərbərim mənim?...Haradasan sən, ey qəlbimin rəfiqəsi?...Haradasan sən, sevgilim mənim? Dənizin o biri sahilindən mənim çağırən səsimi və hönkürtümü eşidirsənmi?” (20, 158-159).

Azadlıq! Bu, hər zaman şairin beynində dolan bir nəğmə, bir düşüncə, ideya, başının üstündə gəzən bir ruhdur, həmişə, hər yerdə var olan, və hər nədən güclü olan bir ruh: “Sən hər yerdəsən, çünki sən ilahi bir ruhsan; sən həmişə mövcudsən,

çünkü əbədiyyətdən güclüsən” (20, 158).

Şairin lirik qəhrəmanı onunla birlikdə irəliləyir, addımlayır, püxtələşir və daha mübariz olur. Bir yerdə dayanıb durmadan yenə də yollar axtarır. Bu yol həm də həqiqətə aparan yoldur. “Həqiqətə gəlincə, o, qaranlıq gecələrdə parlayan ulduzlara bənzəyir...Həqiqət həm də elə bir əsrarəngiz duyğudur ki, o bizə həyat eşqinə yanmağı, cəmi insanlara isə xoşbəxtlik arzulamağı öyrədir” (19, 55), deyən şair: “Mən həqiqətəm, ey insanlar! Mən həqiqətəm! Sizin öyrəne biləcəyiniz ən yaxşı həqiqət!” (20, 158) deyir. Çünki həqiqət axtarışı azadlığın, azadlıq axtarışı da elə həqiqətin axtarışındır. Həqiqətin axtarışı isə çox çətin bir məsələdir. Həm də elə bir zamanədə ki, zahiri təmtərağa uyan insanlar gerçəyi görmək istəmir, həqiqətdən qaçırırlar. Çünki “həqiqət göz yaşının qızıdır” (20, 174).

Şairin yaşadığı zamanə ziddiyyətlər dövrü idi. Onun yetişdiyi bu mühiti isə biz nəzərə almaya bilmərik. Belə ki, o qarışıq illərin tufanına hər kəs dözə bilmirdi. Bütün beynəlxalq aləmdə bir dolaşlıq vardı, xüsusilə Şərqdə həm meydan, həm də fikir çarpışmaları tüğyan edirdi. Belə ağır çağda ağı qaradan, yaxşını pisdən, dostu hiyləgər düşməndən seçmək gərək idi. Bu isə o qədər də asan iş deyildi. Şairin, yazıcının qarşısında nədən yazmaq və necə yazmaq sualı dururdu.

C.X.Cübranın lirik qəhrəmanı məhz belə bir qarışıq dövrün yetirməsi idi. Onun yığıldığı, büdrədiyi vaxtlar da olurdu. Ancaq o, yolundan sapmır,

daima irəliyə doğru can atır. Bəs çoxlarının yığıldıqda qalxa bilmədiyi, özləri də hiss etmədən yuvarlanıb siyasi bataqlıqlara düşdüyü bir dövəmdə Cübranı bu büdrəmələrdən saxlayan, onu irəliyə doğru aparan nə idi? Biz bu suala Cübranın mənsur şeirlərində cavab tapırıq. Bu, yuxarıda deyildiyi kimi, Cübranın həqiqət ardınca getməsi, amacı gerçəyi bulmaq olması idi. Cübrana görə, gerçəyi tapmaq, həqiqəti anlamaq bütün qələbələrin güc qaynağıdır. Şairə görə, həqiqət-həm də özünü dərk etməkdir. Çünki gələcəyi görə bilmək, həqiqətə çatmaq müdriklikdirsə, “müdrikliyin əsası /da/ öz-özünü dərk etməkdir” (21, 181).

Hər kəs bilməlidir ki, o, nəyə qadirdir və nə üçün yaşayır? Niyə o, hasil etdiyi maddi nemətlərdən məhrumdur? O, bunları anlamayınca, özünün nəyə qadir olduğunu sübut etməyincə özünü ağa yerinə qoyan mənəviyyatsız rüşvət dəllallarına nökr, xaricilərə qul olacaq, öz kölə durumunu dəyişdirə bilməyəcəkdir. Qarşıda hamletvari sual durur: ölmək üçün yaşamaq mı, yoxsa yaşamaq üçün ölmək? Şair məhz ikinci yolu seçir və oxucusuna da yaşamaq üçün ölməyi tövsiyə edir.

Budur, şair “Canan qayıdır” mənsur şeirində vətən uğrunda vuruşaraq düşməni məğlub etmiş ordunun qalibiyyət nəğməsi oxuya-oxuya geri qayıtdığını təsvir edir: “Gecədən hələ o qədər keçməmiş düşmənlər qaçmağa üz qoydular. ...Qaliblər şərəf və şöhrət bayraqları ilə ...zəfər nəğməsi oxuya-oxuya geri qayıtdılar.

Onlar irəlilədikcə ayın şüaları silahlarında əks

edib parlayır, uzaq mağaralar onların nəğməsinə səs verirdi” (20, 162).

Həyat belədir, qələbənin dadı şirin olur, ancaq qansız-qadasız ötüşür, “ya vətən, ya ölüm” deyən igid ərənlərin canı, qanı bahasına başa gəlir. Cübran döyüş meydanındakı bir şəhid cəsədinin təsviri ilə belə bir döyüşçünün bədii obrazını yaratmışdır. Sərkərdə “yerdə qaramtıl qanına qəltan olmuş bir meyitin səril”diyini gördükdə ucadan: “Ölünün qılıncını göstərin, mən onun sahibini tanıyaram!”-dedi və bir dəqiqə sonra bu sözləri eşitdi: “Onun cəng olmuş barmaqları qılıncın dəstəyindən möhkəm yapışmış, güclə qopartmaq bizə ağır gəlir”, “Qılınc qan laxtasından ibarət olan qına giribdir, onun poladı görünür”. “Qan onun əlində və qılıncın dəstəyində elə quruyub ki, əl və qılınc birləşibdir”. ...sərkərdə atdan düşdü və: “Qaldırın onun başını; qoy ayın işığı onun üzünü bizə göstərsin” deyərək öldürülmüş cəngavərə yaxınlaşdı. Döyüşçülər tələsik onun əmrini yerinə yetirdilər. Ölüm örtüyünün altından meyitin üzünü gördü. Bu üzdə cəsarət, qüvvət və mətanət vardı. Bu, qadir cəngavər üzünü idi, onun hər bir cizgisi, sözsüz də olsa, mərdliyin hədsiz qüdrətindən danışır... (20, 163).

Yazıçı bu gəncin təzəcə evləndiyini, bəlkə də hələ nişanlı olduğunu belə çatdırır: “Cəngavərin biləyinə qızıl sapla naxış vurulmuş bir yaylıq sarınmışdı” (20, 163). Əsərin adı da buna uyğundur. Sevgilisini intizarla gözləyən qız onun cənazəsi ilə qarşılaşacaqdı. Əsərdə qələbənin təbəssümü ilə o

qızın axıdacağı göz yaşını bir-birinə qovuşaraq “Torpaq-əgər uğrunda ölən varsa, vətəndir” (Küntay) deyimini ortaya qoymuş olur.

Azadlıq və azadlıq uğrunda mübarizə haqqında ayrı-ayrı əsərlərində fikir yürüdən, ona münasibət bildirən, bir neçə baxış bucağından yanaşmaq istəyən, bildiklərini oxucu ilə bölüşüb-bölüşə azadlıq nəğməkarına çevrilən şairin aşağıda haqqında danışacağımız bir mənsur şərinə azadlıq bayrağını qaldırdığını görə bilərik. Yəqin ki, oxucu onun yuxarıda haqqında danışdığımız cəngavərə bənzər, qorxmazlıq rəmzi olan bir döyüşçü, bir sərkərdə olduğunu sanacaq. Heç ağlına da gəlməyəcək ki, bu azadlıq bayrağını-bu zəfər bayrağını qaldıran təbiətin ən incə məxluqu olan bənövşə olacaq. Bəlkə də oxucu: “bənövşə hara, mübarizə hara?” deyərək düşüncəyə düşəcək. Oxucunu intizarda qoy-mamaq üçün ədibin “Məğrur bənövşə” adlı mənsur şərinə üz tutaq. Öncə, elə bənövşə haqqında bir neçə söz...

Bənövşə! Təbiətin ən zərif, ən gözəl gəlini, həmişə başı aşağı olan utancaq, məsum körpəsi. Ona azmı söz qoşub, mahnı deyib, tərif ediblər? Dünyanın bir çox xalqlarının dilində bənövşə öyülüb, təriflənilibdir. Ana yurdumuz Azərbaycanın da şair və ozanları bənövşəyə söz qoşmuşlar. XVI yüzildə yaşamış el şairi Qurbani nə gözəl demiş:

“Ayrılmı çəkib boynu ayridir?

Heç yerdə görmədim düz bənövşəni”. (30, 59).

Sanki təbiət öz məhzunluğunu bənövşənin boynunu büküb yazıq-yazıq baxmasında təcəssüm etdirir. Təbiət öz kövrəkliyini bənövşənin baxışları ilə bildirmək istəyir. Onda hər şey var: gözəllik də, zəriflik də, məsumluq da, ətirli tərəvət də... C.X.Cübranın "Məğrur bənövşə"si də bu keyfiyyətlərə, bu məziyyətlərə, bu üstünlüklərə malikdir. Lakin onun bir üstünlüyü də var ki, o, yaşadığı həyatla razılaşmır, öz taleyi ilə barışmır. Belə ki, boyu balaca olduğundan başqa otlar içərisində itibatmış, görünməz olmuşdur. O, ucalmaq, günəşə boylanmaq arzusundandır. Bunu başa düşən qonşu qızılgül bənövşəni danlayır: "Sən nə axmaq gülsən! Öz xoşbəxtliyini başa düşürsən. Təbiət sənə elə gözəllik, elə ətir və zəriflik bəxş edibdir ki, bunlar tək-tək güllərə nəsib olur. Zahiri gözəlliyə aldanma, boş xəyallardan əl çək. Öz qismətindən razı ol və yadında saxla ki, həddindən çox şey tələb edənlər hər şeyi itirirlər" (72, 473; 20, 177).

Qızılgülün sözlərinə diqqət etdikdə görürük ki, bu sözlərdə uzun illərdən bəri xaricilərin zülm və əsarətdə qalan xalqlara verdiyi nəsihətlər təkrar edilir. Onun dedikləri təzə-təzə baş qaldıran, öz haqqını hələ indi-indi başa düşmək istəyən millətlərə oxunan siyasət nəğmələrindən başqa bir şey deyildir. Min bir hiylələrlə inandırmaq istəyirlər ki, guya onlara yardımçı və havadardılar. Axı,

*"Öz haqqını təzə-təzə başa düşən
millət,
uşaq misallıdır.*

*Siyasətdən xəbəri yox,
Min arzulu, xəyallıdır,
Hələ dünya səhnəsində
O tapmayıb öz yerini.
Qamaşdırır parıltılar
Hələ onun gözlərini" ... (47, 15).*

Xaricilər hər şeyə hazırdır, tək o baş qaldıranlar yenə yatsınlar. "Səs ucalaşdı, qoymayın! Millet oyaşdı, qoymayın!" (44, 69) deyər əl-ayağa düşən cənabların oxuduğu bu əski nəğmələr Qoca Şerqə çoxdan tanışdır. Artıq Şerq oyanmaq üzredir. Bu laylalar onu yatıra bilmir, o öz durumunun nə yerdə olduğunu artıq başa düşür. Onu aldatmaq çətindir. Biz bunu bənövşənin qızılgülə cavabından görürük: "Ah qızılgül, sən mənə ona görə təsəlli verirsən ki, mənim ancaq xəyalıma gətirdiyim, həsrətlə arzuladığım şeylərin hamısı səndə var...Elə buna görə mənim miskinliyimi hikmətli sözlərlə bəzəmək istəyirsən. Ancaq bədbəxtlər üçün xoşbəxtliyin verdiyi təsəlli nədir ki? Zəiflər arasında möizə oxuyan güclü amansız və qəddardır" (72, 474; 20, 177).

Təbiət qızılgülün bənövşə ilə söhbətini eşidib təəccüblənir və bənövşədən soruşur: "Sənə nə olub, ey mənim bənövşə qızım? Mən səni həmişə təvazökarlıqda səbirli, itaətkarlıqda zərif, yoxsul-luqda nəcib görmüşəm. Olmaya fani arzular və boş qürur səni də əsir etmişdir?"

Bənövşə ona yalvarışla dolu bir səsle cavab verdi:

–Qüdrəti böyük, mərhəməti tükənməz anam! Ürəyimdə olan bütün itaətkarlıqla, ruhumda bəslədiyim bütün ümidlərimlə sənə yalvarıram: mənim xahişimi yerinə yetir, qoy mən heç olmasa bircə günlüyə qızılıgül olum!” (həmin yer).

Təbiət qızına nəsihət verir, onu sadə və təvəzökar olmağa çağırır. Bənövşə isə inadından dönmür ki, dönmür: “...yalvarıram sənə, məni qızılıgülə çevir! Başını qürurla qaldırmış uca, qamətli bir qızılıgülə! Ondan sonra mənim başıma nə gəlsə, hamısının babalı mənim boynuma!” (həmin yer) deyərək anasını razı salır. Ana təbiət onu bütün başqa güllərin və otların üzərində ucalan təravətli bir qızılıgülə çevirir.

Günortadan sonra başlayan şiddətli külək elə bir tufan qoparır ki, bütün budaqlar sınıb tökülür, gövdələr əyilir, uca və məğrur güllər kökündən qopub yerə sərilir. Ancaq torpağa sıxılan və qayalara sığınan xırdaca çiçəklər sağ qalır. “Küləklərin bu dəhşətli vuruşmasından sonra yalnız çəpərə sıxılmış bənövşələr salamat qalır” (72, 475; 20, 178).

“Bənövşələrdən biri kiçik başını qaldırdı, güllərin və ağacların müsibətini görüb sevinclə: “görün tufan öz gözəlliyi ilə öyünənlərə nə divan tutub”, deyə gülümsədi” (həmin yer).

Bir azdan hava sakitləşir. Ətrafda nə baş verdiyini bilmək üçün çıxan bənövşələr kraliçası dünnən bənövşə olan qızılıgülü “düşmən oxunun yıxdığı bir insan kimi yerə sərilməmiş” görür və bütün rəfiqələrini yanına çağıraraq deyir: “Bura baxın, bura baxın, ay mənim qızlarım! Bircə saat gözəl görün-

mək üçün qızılıgül olmaq istəyən bu bənövşəyə baxın. Qoy bunun aqibəti sizə dərs olsun” (72, 475; 20, 178).

Fikir aydındır. Bu deyilənlər həyat həqiqətləridir. Belə ki, hər hansı bir müstəmləkə, yaxud yarımmüstəmləkə ölkəsində azad fikirli adamlar olduğunu bildikdə müstəmləkəçilər o saat onu min bir fitnəkarlıqla məhv edir və başqalarına da ibrət olmaq üçün ya göz qarşısında güllələyir, ya da edam etdirirlər. Sonra da din xadimləri yığılıb onu allahsızlıqda, dinsizlikdə təqsirləndirir, dövlət məmurları da başqa-başqa böhtanlara əl ataraq arxasınca yeni-yeni böhtanlar uydururlar. Beləliklə də, həlak olanın doğrudan-doğruya ölümə layiq olmasını əsaslandırmağa çalışırlar. Bu yerdə Azərbaycan tarixinin 1920–1991-ci illəri yada düşür. Bir vaxtlar rus-sovet rejimində antimillət təbliğatı o qədər güclü idi ki, Bakıda təzə ailə quranların çoxu əslində 1–2 nəfəri çıxmaqla qalanı çoxu daşnaqsütyun təşkilatından olan, türkcə qənim kəsilən 26 Bakı komissarlarının abidəsi önündə şəkil çəkdirməyi özlərinə mənəvi borc bilirdilər. Daha doğrusu, təbliğatla belə bir axın yaradılmışdı. Azadlıq fədailəri və millətin doğmaları olan müsavətçilər isə düşmən kimi qələmə verilərək yalnız söyüşlə, həqarətlə yad edilir, nifrət bildirmək üçün yada salınırdılar. Hətta bunlar yalan tarixlərdən başqa, bədii ədəbiyyata da ayaq açmışdı.

Biz güllələnən, sürgünə göndərilən, dustaq edilən hər bir türk oğlunun ardınca deyilən alçalıcı sözləri çox eşitmişik, yaxud oxumuşuq. Əziz

oxucunun bizim sözlərimizə inanması üçün yaxın keçmişimizdə olan 1988-ci il Sumqayıt və 1990-cı il 20 Yanvar olaylarını yadına salması yetərlidir.

Ancaq tarix gec və yarımçıq da olsa səhvini düzəltdi: biz Məmməd Əminlərin, Xoyluların, Topçubaşovların və yüzlərlə başqa insanlarımızın kimliyini anladıq, onları tanıya bildik. Ən gərəklisi isə vaxtında onların düşmənlərimizə verdiyi tutarlı cavablarla tanış olduq.

C.X.Cübran "Məğrur bənövşə" mənsur şeirində, sanki tariximizdəki fitnəkarlıqların arxasında nə durduğunu oxucuya anlatmaq üçün kraliçanın dediklərini cavabsız buraxmır. Budur: "Canverən qızılgül diksindi, son qüvvəsini toplayıb zəif səsle cavab verdi:

–Dinləyin məni, özlərini sadə və təvazökar göstərən axmaqlar! Dinləyin məni, fırtınalardan və qasırgalardan qorxanlar! Dünən mən də sizin kimi öz qismətimdən razı qalıb yaşıl otlar arasında gizləndim. Bu razılıq hissi məni həyatın tufanlarından qoruyurdu. Mənim bütün yaşayışım bu təhlükəsizlikdən ibarət idi və miskin rahatlıqdan, dinclikdən o yana getmirdi. Bəli, mən də sizin kimi torpağa sıxılır, qışın məni nə vaxt qarla örtəcəyini gözləyərək yaşaya bilərdim, sizinlə bərabər ölüm və yoxluq sükunətinə qovuşa bilərdim. Lakin bu, bənövşələr nəslinin heç bir zaman bilmədiyini sirləri–varlığın sirlərini mən dərk edəndək belə ola bilərdi. Keçmişdə mən bütün arzularımı boğmağa qadir idim, təbiətin mənə verdiyindən daha çox nemətlər bəxş etdiyi güllər haqqında düşünmə-

məyi bacarırdım. Lakin mən gecələrin sükutuna diqqətlə qulaq asdım və ali dünyanın bizim dünyaya dediği sözləri eşitdim: "Həyatın məqsədi həyatdan uca və həyatdan davamlı olmağa can atmaqdır". Onda mənim ruhum özümə qarşı üsyan etdi. Qəlbim özündən yüksəyə qalxmaq, ucalmaq arzusu ilə çırpınırdı. Mən öz-özümə qarşı o qədər mübarizə etdim, məndə olmayan keyfiyyətlərə o qədər can atdım ki, axırda narazılığım qüvvəyə, coşqun arzum isə yaradıcı iradəyə çevrildi. O zaman mən təbiətdən xahiş etdim ki, /axı təbiət yalnız bizim gizli xəyallarımızın zahiri təzahürüdür/, məni çevirib qızılgül etsin". (72, 475; 20, 178-179).

Burada böyük tənqidçimiz Məmməd Cəfərin Füzuli lirikasından danışarkən dediği "böyük bir ideal kəskin, sərrast bir məntiqlə ifadə edildiyi kimi, dəhşətli bir gülüş, amansız, sarsıdıcı bir sətira, könülaçan və ürəkparçalayan bir məhəbbət lirikası ilə ifadə edilə bilər" (33, 58) fikri necə də yerinə düşür. Cübran lirikasının möcüzələri bizə nələri demir? Ana təbiətin dilindən hər şeyi eşitdik. Cübranın yetişdiyi mühitdə başqa cür də ola bilməzdi. İndi isə yazıçını dinləyək: "Qızılgül bir anlığa susdu, sonra öz üstünlüyünü duyaraq qürurla əlavə etdi:

–Oh, mən bir saat qızılgül kimi yaşamışam. Mən bu bir saatda kraliça kimi ömür sürmüşəm. Mən kainata qızılgülün gözləri ilə baxmışam. Mən qızılgülün qulaqları ilə havanın pıçıldısını dinləmişəm. Mən onun yarpaqları ilə işığın əlvan şüalarını

duymuşam. Sizin içinizdə belə bir şərəfə layiq görülmüş birçə qız tapırlarmı?

Bənövşə başını əydi və artıq nəfəsi tutula-tutula dedi:

–Mən indi öləcəyəm. Lakin qəlbimdə heç bir zaman, heç bir bənövşənin duymadığı hisslər var. Mən ölürem, ancaq ömrümün məhdudiyyəti arxasında nələr gizləndiyini bilərək ölürem. Həyatın mənası bax, bundadır. Gündüzlərin və gecələrin arxasında gizlənən məna və mahiyyət bunda imiş!

Qızılgül öz ləçəklərini бүkdü, azacıq titrədi və öldü. Onun simasında səmavi bir təbəssüm var idi-xəyalı həqiqət olmuş bir insanın təbəssümü, qalibiyyət təbəssümü, allahın təbəssümü” (72, 476; 20, 179).

Bu yerdə represiya qurbanı ölməz Hüseyn Cavidin diri misraları yada düşür:

*Ölüm var ki, həyat qədər dəyərlı,
Həyat var ki, ölmüdən də zəhərli... (18, 626).*

C.X.Cübranı pesimizmdə, tərki-dünyalıqda, düşkün romantizmdə qınayanlar bu şəri bir də diqqətlə oxusunlar və unutmasınlar ki, “predmet öz-özlüyündə heç bir qiymətə malik deyildir; hər şey subyektin ona verdiyi qiymətdən, hər şey xəyal və duyğunun predmetə verdiyi ruh və mənadan asılıdır” (11, 59).

V.Q.Belinskinin dediyi “subyektin ona verdiyi qiymət” baxımından çıxış edərək bu qənaətə gəlirik ki, bənövşə, bir saatlığa da olsa, Məmməd Əmin bəy demişkən, azadlığı dadmış oldu¹⁹.

C.X. Cübranı bir yenilikçi, novator şair kimi öncə Suriya-Livan, sonra da ümumərəb ədəbiyyatına dərin təsir göstərmiş, yaradıcılığı gənc ədəbiyyatçılar üçün bir nümunə olmuş, ərəb ədəbiyyatında dərin iz buraxmış, köhnə buxovların qırılmasına, ədəbiyyatın daha da inkişaf etməsinə təkan vermişdir.

C.X.Cübranı Suriya-amerikan yazıçılar qrupunun lideri /60, 93/ sayan akademik İ.Y.Kraçkovski bu ədəbi təsirin hələ yazıçının sağlığında böyük olduğunu göstərərək yazır: “Ümumiyyətlə, Əmin Reyhaninin, (1871-1940) və Cübranın, sonradan isə Mixail Nüaymənin (1889-1946) çağdaş (XX əsr-S.K.) ərəb ədəbiyyatına təsiri çox böyük idi” (60, 94). Alman şərqşünası Brokkelman (1868-1956) isə onu “Amerikadakı ərəb yazıçılarının başçısı” adlandırmışdır. Rus-sovet şərqşünası A.A.Dolinina da Cübranı Suriya-Amerikan məktəbinin lideri (55, 81) saymış və ədibin “Qırılmış qanadlar” əsərinin ərəb ədəbiyyatında ilk sentimental povest olduğunu (56, 114) göstərmişdir.

Bu da təbiidir, belə ki, Cübranı şairlər içində nasir, nasirlər içində şair olmaqla yanaşı, həm də böyük dramaturq idi. Cübranın qələmi hansı sahədə işləyirsə işləsin kamil bir sənətkar kimi özünü tanıdırdı. Onun dram əsərləri, povest, hekayə və novellaları, bizcə, Cübranı yaradıcılığının gülü olan mənsur şeirləri bu gün də yaradıcısının ürək döyüntülərini: azad fikirlərini, insan və in-

sanlıq haqqında düşüncələrini, sağlığında həyata keçməmiş şirin arzularını dünyanın milyonlarla oxucusuna çatdırır. Mənsur şeirlərində “Zəmanəmizin divarları arasından, gələcək əsrlərin geniş meydanında mən gözəllik allahının bəy, insan ruhunun gəlin olduğunu, bütün ömrün qədr gecəsinə çevrildiyini gördüm” (20, 167) deyən şair ağgünlü gələcəyə ümidini heç vaxt itirmir. Ərəb ədəbiyyatına mənsur şeri ilk gətirən Əmin Reyhani olmuşsa²⁰ (66, 143) da, C.X.Cübran onun inkişaf etməsinə, daha da irəli getməsinə öncə Suriya–Livan, sonra da ümumərəb çərçivəsində güclü təsir göstərmişdir.

Akademik İ.Y.Kraçkovski Əmin Reyhaninin “mənsur şeirlər”inə yazdığı “Ön söz”dən gətirdiyimiz aşağıdakı sətirləri, bircə, C.X.Cübran yaradıcılığına da aid etmək olar. O yazır: “Onun (Əmin Reyhaninin–S.K.) “mənsur şeirləri”–bütün axtarış və iztirablarının parlaq gündəliyi, xatirə dəftəridir. Onun ortasında isə bir “Gül budağı”–bəzən dərin faciələrdən keçərək ürəklərdə yaşayan ən gözəl tərcümeyi–halı durur” (67, 146). Şairin xoşbəxtliyi, qazancı da elə böyük hərfə yazılan “Gül budağı” olması, ürəklərdə, könuəllərdə özünə yer tuta bilmişdir.

““Ərəb ədəbiyyatına dair qısa oçerklər” kitabında D.İ.Yusupov yazır ki, “Çəmənlərin” toplusundakı ilk novellalarında və “Üsyankar ruhlar” əsərində Cübran Livan həqiqətlərinin realist təsvirini vermişdir. ...Humanist məzmunun dərinliyi və dolğunluğu, sözün bədiiliyi və gözəlliyi ilə

seçilən Cübran əsərləri çağdaş ərəb nəsrinin ən yaxşı nümayəndələrinə aiddir”(71, 137).

Biz C.X.Cübranı bir yazıçı, şair kimi romantizm cəbhəsinin nümayəndəsi sayırıq. “Yeni dövr ərəb ədəbiyyatı tarixinə dair oçerklər” kitabının müəllifi A.A.Dolinina da Cübranı romantiklər cərgəsində görür (55, 23). Bircə, Cübranda bəzən passiv romantizm üsürlərinin olduğuna baxmayaraq, o, əsasən aktiv romantizmin, hətta inqilabi romantizmin nümayəndəsidir. Şairin “Məğrur bə-növşə”si Cübranın “inqilabililiyinə” gözəl nümunədir.

C.X.Cübran “Öz vətəninə mənsub olmayan adam bəşəriyyətə də mənsub deyildir” (11, 10) fikrini çox gözəl anlayır və birinci olaraq, ana yurduna və bununla da bəşəriyyətə xidmət edir: bütün varlığı ilə xeyirxahlıq toxumu əkərək insanların yolunu işıqlandırır. Budur, “Şairin səsi” mənsur şerində oxuyuruq: “Güc mənim ürəyimin dərinliklərinə bir toxum atır, mən məhsul götürürəm–sümbülləri yığıb qucaq-qucaq aqlara paylayıram. Mənim balaca üzüm bağında salxımlar yetişir, mən onları sıxaraq şirəsinə susamışlara içirirəm. Göylər çırağımı yağla doldurur, mənə onu yandıraraq pəncərəyə qoyur–gecə yolçularının yolunu işıqlandırırım” (58, 84).

Cübranın mənsur şeirlərinin lirik qəhrəmanı təkamül yolu keçərək şeirdən şeirə püxtələşir. O, “Monoloq”da “ümitsizlik mənə qalib gəlmişdir” deyir, zamanın keşməkeşlərindən baş çıxara bilmir, bu günə etiraz etsə də gələcəyi görməkdə çətinlik

çəkir, "Həsret nəğmələri"ndə mən ...görmüşəm deyirsə, "Zəfər nəğmələri"ndə mən ...görürəm deyir. "Məğrur bənövşə"nin lirik qəhrəmanı isə kamillik zirvəsinə yüksələrək yaşamaq üçün ölməyin mahiyyətini dərk edir.

Böyük fransız şairi, tənqidçi və nəzəriyyəçisi Bualonun (1636-1711) "Poeziya sənəti" əsərində yazdığı "...şəri həm canlı, həm də oynaq olan, həm göz yaşlarını, həm də təbəssümü təcəssüm etdirə bilən şair nə qədər xoşbəxtdir!" (13, 30) sözləri elə bil ki, C.X.Cübran üçün deyilmişdir. Eləcə də böyük rus tənqidçisi V.Q.Belinski: "Şair sözü yüksək və müqəddəs bir sözdür. Bu sözdə ölməyən, əbədi bir şöhtər vardır!" (12, 130) deyir. Əgər bu beləsə, bu ölməz şöhtərdən C.X.Cübrana da "pay" düşür fikrindəyik. Biz C.X.Cübranın mənsur şeirlərini araşdırarkən görürük ki, **bu şeirlərin əsas məfkurəsini təşkil edən və şairin mənsur şeir yaradıcılığından bir qırmızı xətt kimi keçən milli azadlıq ideyasıdır.** Şairin bütün şüurlu həyatını həsr etdiyi, bu yolda canını belə əsirgəmədiyi **ideya.** Çəkinmədən deyə bilərik ki, C.X.Cübran ümumrəb ədəbiyyatında milli azadlıq ideyası daşıyıcılarından biri və ən görkəmlilərindəndir.

Azərbaycan ərəbşünaslığında C.X.Cübranın yaradıcılığı köklü araşdırılmamış və görəncə işıqlandırılmamışdır. Onun ziddiyyətli dünyagörüşü, təzadlı baxışları haqqında sanballı əsərlər yazılmışdır. Ümid edirik ki, Aida xanımın işi davam etdiriləcək və bu təzadlı şairin ədəbi-bədii yaradıcılığı haqqında yeni-yeni yüksək elmi-təd-

qiqat əsərləri yaranacaqdır. Bizim araşdırmamıza gəlincə, bu, C.X.Cübranın yüzdən çox mənsur şeirinin hamısının açıqlanması deyil, ölkələrimizin və millətlərimizin taleyindəki üst-üstə düşən özəllikləri və bədii dillə deyilmiş tarixi gerçəklikləri şairin ən çox verdiyimiz mənsur şeirlərində görüb onu başqalarına da çatdırmaq istəyidir.

AÇIQLAMALAR

1) Tədqiqatçılar istər ədəbiyyat, istərsə də yazarlardan söz düşəndə aid olunan ölkə anlamında "Suriya" və "Livan" terminlərini sinonim kimi işlətməmişlər. Məsələn, Mixail Nüaymə bir çox ədəbiyyatda (49, 60; 71, 138; 70, 312; 58, 35 və b.) Livan yazıçısı kimi göstəriləndiyi halda, İ.Y.Kraçkovski onu Suriyalı sayır (bax: İ.Y.Kraçkovski. Seçilmiş əsərləri, III cild, səh. 428), bunu Əmin Reyhani haqqında da demək olar (bax: 6, 221 müq. et: Kraçkovski, III cild, səh. 429).

2) "ər-Rabitatu-l-qələmiyyə" ("Qələmlər birliyi") adını akad. İ.Y.Kraçkovski (1883-1951) ruscada dörd variantda işlətməmişdir: 1) "Yazıçılar birliyi" anlamında "Pisatelskiy soyuz" (68, 58), 2) "Ədəbi dərnək" anlamında "Literaturniy krujok" (68, 70), 3) "Nyu-York dərnəyi" anlamında "Nyu-Yorkskiy krujok" (64, 342), 4) "Ədəbi birlik" anlamında "Literaturnoy obyedineniya" (60, 94). Aida xanım İmanquliyeva isə ruscada bir variantda "Assosiasiya pera" (58, 35; 27, 60), Azərbaycan türkcəsində iki variantda: "Qələmlər birliyi" (25, 9; 26, 6) və "Qələmlər cəmiyyəti" (27, 54) işlətməmişdir.

3) Dərginin 1914-cü il yanvarın birində işə başlaması və Əbdül Məsih Həddadın da uzun illər onun redaktoru olması haqqında bilgi verən İ.Y.Kraçkovski onu da vurğulayır ki, dərginin mənim əlimdə olan sayının başdan iki səhifəsi yoxdur və mən bu tarixin dəqiqliyinə o qədər də inanmıram (61, 279; 59, 227. qeyd 2.)

4) Məqamə— bir dəfəyə söylənilən lətifəvanı novelları xatırladır. Klassik ərəb ədəbiyyatı janrlarından biridir (6, 476).

5) Müəllif burada ölkə deyərək Misiri göz önündə tutur. Ancaq bu, Misirdə olduğu kimi, Livanda, Suriyada və başqa ölkələrdə də belə idi.

6) Cübranın atasından başqa bütün ailə Amerikaya köçmüşdü (65, 350).

7) Bu zaman Cübran Parisdə idi. O, sevimli bacısının xəstə olduğunu eşitcək Amerikaya dönürsə də, bacısını sağ görə bilmir (65, 350).

8) Roden (1840-1917)—fransız heykəltaraşdır...Onun yaradıcılığı heykəltaraşlıq tarixində mühüm mərhələ təşkil edir (6, 167).

9) Ulyam Bleyk (1757-1827)—ingilis şairi və rəssamı. Ümumdünya Sülh Şurasının qərarı ilə anadan olmasının 200 illiyi keçirilmişdir (4, 209).

10) Burada ədəbiyyat göstəricilərindən birinci-orijinalın, ikinci isə çevirməninəndir.

11) Qədr (ya qüdrət) gecəsi—rəvayətə görə Quranın nazil olduğu gecə (Tərcüməçinin qeydi. Bax: 20, 160).

12) Bizans dənizi (Bəhrü-l-rum)—Aralıq dənizinin ərəbcə adlarından biri (Tərcüməçinin qeydi. 20, 165).

13) İshaq əl-Musullu—Harunərrəşid (786-809) dövründə yaşamış məşhur xanəndə və musiqiçi (Tərcüməçinin qeydi. 20, 156).

14) Davud—peyğəmbərdir. Deyilənə görə o qədər gözəl səsi varmış ki, oxuyanda heyvanlar və quşlar da heyran qalıb onu dinləyərmişlər.

15) Piter Abrahams (1919-?). İngilis dilində yazan CAR yazıçısı. Əsli həbəşdir...romanları milli azadlıq mübarizəsinə həsr olunmuşdur (3, 24).

16) Keçmiş Rus-sovet imperiyasında yaşayan yüzlərlə millətin və ya xalqın bir mərkəzdən "rusizm" qanunları ilə idarə edilməsi kimi.

17) Bizcə, Qırmızı imperiyanın qətlə yetirdiyi düşünən başlarımızın ailə üzvlərinə edilən zorakılıqları, fiziki və mənəvi təcavüzləri yada salmaq "Qara köləliyin" nə olduğunu anlamaq üçün yetərlidir. Bizcə,

C.X.Cübranın Sovet "həqiqətlərindən" xəbəri olsaydı, köləliyin bir növü də artardı.

Göz önünə gətirin ki, insanlığın düşməni olan bolşeviklər terrorçu idilər və onların qurduqları dövlət də terrorçu bir dövlət idi. O dövlətin başçıları da bunu nəinki danır, hətta terrorçu olmaları ilə fəxr edirdilər. Bunu İosif Stalin də etiraf edir: "Biz bolşeviklər, təbii ki, şəxsi terroru qəbul etmirik... Fəqət kütləvi terror başqa, onu qəbul və tətbiq edəcəyik... Bir adamı öldürməkdən, əlbəttə, bir şey çıxmaz; bir çox adamı birdən öldürmək ki, kütləvi bir təsiri olsun..." (43, 40).

18) Əbüləl (973-1057) – məşhur ərəb şairi və müfəkkiridir. (Tərcüməçinin qeydi. 20, 181).

19) Bolşeviklər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirdikdən sonra İ.Stalin Məmməd Əmin bəy Rəsulzadədən soruşur ki, bu il yarımliq hakimiyyətiniz ərzində xalqa nə verdiniz? Məmməd Əmin bəy də cavabında: "Çox şey verə bilmədik. Amma milli azadlığın nə olduğunu başa saldıq. Azca da milli istiqlal dadızdırdıq" (38, 6-7) deyir.

20) Lakin A.Dolinina bu barədə belə yazır: "Şimali və Cənubi Amerikada formalaşan və özünəməxsus orijinallığı olan "Suriya-Amerikan" məktəbinin romantik nümayəndələri C.X.Cübran (1883-1931) və Əmin Reyhani (1876-1940) Ərəb ədəbiyyatında esse və mənsur şeir təkisi yeni janrlar yaratdılar (54, 7)".

ŞƏXS ADLARI

A	Əyyub R. 11 Əziz Mir Əhmədov 72
Adil Babayev 45 Aida 6-7,14,98,100 Aristotel 61 Aşın F.D. 45	H Həbib Məsud 11 Hüseyn Cavid 52,59,81,94 Hüsni Firab 11
B	X
Belinski V.Q. 70,94,98 Birinci Pyotr 60,61 Brokkelman 95 Bualo 98	Xoylu 92
C	İ
Cəfər Cəbbarlı 59 Cübran Xəlil Cübran 6-9, 11-17,22-25,27-30, 32,37-40,44-49,51, 55,61-62,67,72,74,77, 79,81,84-86,88,92-99, 101-102	İosif Stalin 44,102 İsa Nauri 40
D	K
Dolinina A.A. 95,99,102	Kazimi 72 Kraçkovski İ.Y. 17,40, 95-96, 100
Ə	Q
Əbdül Məsih Həddad 9, 12,100 Əbülfez Elçibəy 19 Əhməd Ədhəm 16 Ə.Reyhani 7,11-12,95, 100, 102 Əridə N. 11	Qurbani 87
	L
	Lenin V.İ. 44
	M
	Madı 11 Malik Mahmudov 17 Mari Haskel 14 Məhəmməd Füzuli 29,37,93 Məhəmməd Hadi 38

Məhəmməd Hüseyin Heykəl 10	R Roden 14,101
Məmməd Cəfər 93	
Məmməd Əmin bəy Rəsulzadə 59,92,94,102	S Səmədağa Ağamalıoğlu 45
Mixail Nüaymə 7,9,11-14, 17,23,95,96,100	Səməd Vurğun 32
Mir Cəlil 29	
Mirzə Cəlil 24,74,76	Ş Şair Qərəvi 11
Mirzə Ələkbər Sabir 24, 61-62,65,72	
Molla Nəsrəddin 24	T Topçubaşov 92
N	
Napoleon Bonapart 45	U Ulyam Bleyki 14,106
Nəzir Zeytun 11	
Nizami Gəncəvi 37,79	
P	Y Yusif Balasaqunlu 45
Piter Abrahams 101	Yusupov D.İ. 12,96

YARARLANILMIŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

1. Aristotel. Politika. (Çevirmə, giriş, qeyd və şərhlər Arif Tağıyevindir). Bakı, BDU-nun nəşri, 1997. 280 səh.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. İki kitabda. Birinci kitab. Bakı, "Akademnəşr", 1968. 290 s.
3. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. I cild. Bakı, "Azərənşr", 1976. Səh. 24 ("Piter Abrahams" maddəsi).
4. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. II cild. Bakı, "Azərənşr", 1977. Səh. 209 ("Bleyk Uilyam" maddəsi).
5. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. IY cild. Bakı, "Azərənşr", 1980. Səh. 220 ("Ədəbiyyat" maddəsi).
6. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. YI cild. Bakı, "Azərənşr", 1982. Səh. 221 ("Ədəbiyyat" maddəsi) və 476 ("Məqamə" maddəsi)
7. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. VIII cild. Bakı, "Azərənşr", 1984. Səh. 167 ("Roden" maddəsi).
8. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. X cild. Bakı, "Azərənşr", 1987. Səh 449. ("C.X.Cübran" maddəsi).
9. Babayev A.M. Türksöyün birlik səsi. Bakı, "Təhsil", 2006. 364 səh.
10. Balasaqunlu, Yusif Xas Hacib. Qutadqu bilik-Xoşbəxtliyə aparan elm. Bakı, "Azərənşr", 1994. 492 səh.
11. Beliniski V.Q., Seçilmiş məqalələri. (Tərcümə edəni: Əkbər Ağayev). Bakı, "Uşaqgəncnəşr", 1948. 142 səh.
12. Beliniski V.Q., Seçilmiş məqalələri. (Tərcümə edəni: Əkbər Ağayev). Bakı, "Gənclik", 1979. 228 səh.
13. Bualo. Poeziya sənəti. (Tərcümə, müqəddimə və şərhlər Əkbər Ağayevindir). Bakı, "Azərənşr", 1969. 184 səh.
14. Cabbarlı, Cəfər. Əsərləri. Dörd cildə. I-II

- cildlər. Bakı, "Yazıçı", 1983. 240 və 300 səh.
15. Cavid, Hüseyn. Əsərləri. Dörd cildə. I-II cildlər. Bakı, "Yazıçı", 1982. 322 və 394 səh.
16. Cavid, Hüseyn. Əsərləri. Dörd cildə. III cild. Bakı, "Yazıçı", 1984. 378 səh.
17. Cavid, Hüseyn. Əsərləri. Dörd cildə. IV cild. Bakı, "Yazıçı", 1985. 320 səh.
18. Cavid, Hüseyn. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Azər-nəşr", 1958. 660 səh.
19. Cübran X.C. Kafir Xəlil (Ərəbcədən çevirəni: Qurbanəli Süleymanov) –Kt.: "Allah sən haradasan?" Şərq novellaları. Bakı, "Gənclik", 1968. Səh 46-91.
20. Cübran X.C. Mənsur şeirləri. (Çevirəni C.Məmmədov). Kt.: Ərəb hekayələri. Bakı, "Azər-nəşr", 1958. Səh. 155-179.
21. Cübran X.C. Məntiq fəlsəfəsi və ya öz-özünü dərk etmək. (Çevirəni C.Məmmədov).- Kt.: "Ərəb he-kayələri". Bakı, "Azər-nəşr", 1958. Səh. 179-182.
22. Füzuli, Məhəmməd. Əsərləri. Beş cildə. I-III cildlər. Bakı, "Akadem-nəşr", 1958.
23. Hadi, Məhəmməd. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, "Elm", 1978. 470 səh.
24. Höte İ.V. Faust. (Çevirəni: Əhməd Cəmil). Bakı, "Yazıçı", 1986. 518 səh.
25. İmanquliyeva Aida. Cənubi Amerikaya müha-cirət etmiş ərəb ədib və şairlərinin fəaliyyəti haqqında. "Ərəb filologiyası məsələləri". III buraxılış. Bakı, "Elm", 1979. Səh 5-17.
26. İmanquliyeva Aida. Cübran Xəlil Cübran. Bakı, "Elm", 2002. 120 səh.
27. İmanquliyeva Aida. "Qələmlər cəmiyyəti" üzvlərinin yaradıcılığında yeni təmayüllər haqqında. "Ərəb filologiyası məsələləri". II buraxılış. Bakı, "Elm", 1973. Səh. 54-61.

28. Qarayev Y.V. Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrı. Bakı, "Akadem-nəşr", 1965. 192 səh.

29. Qəmbərli M. XX əsrin əvvəllərində Misir ədəbi tənqidində münaqişələrə dair bəzi qeydlər. "Ərəb filologiyası məsələləri". III buraxılış. Bakı, "Elm", 1979. Səh. 18-29.

30. Qurbani, 1990. (Tərtibçi, ön söz, qeyd və izah-ların müəllifi prof. Q. Kazımov). Bakı, BDU-nun nəşri, 1990. 280 səh.

31. Marks K. və Engels F. Seçilmiş məktublar. Bakı, "Azər-nəşr", 1955. 556 səh.

32. Məmmədquluzadə C. Əsərləri. 3 cildə. II cild. Bakı, "Akadem-nəşr", 1967. 652 səh.

33. Məmməd Cəfər. Ədəbi düşüncələr. Bakı, "Azər-nəşr", 1958. 200 səh.

34. Məmməd İbrahim/Araz/. Anamdan yadigar nəğmələr. Bakı, 1966.

35. Mir Cəlal. Füzuli sənətkarlığı. Bakı, ADU-nun nəşri, 1958, 276 səh.

36. Mir Əhmədov, Əziz. Sabir. Bakı, "Akadem-nəşr", 1958, 439 səh.

37. Müşfiq, Mikayıl. Əsərləri. I cild. Bakı, 1968.

38. Nəsimzadə, Nəsim. Azərbaycan Demokratik Respublikası. Məqalələr və sənədlər. Bakı, "Elm", 1990. 96 səh.

39. Nizami Gəncəvi. "Xosrov və Şirin". (Tərcümə edəni: Rəsul Rza). Bakı, "Yazıçı", 1983. 401 səh.

40. Nizami Gəncəvi. "İskəndərnamə" /Şərəfnamə, İqbalnamə/. (Farscadan tərcümə edənlər: Abdulla Şaiq və Mikayıl Rzaquluzadə). Bakı, "Yazıçı", 1982. 688 səh.

41. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan şairi Nizami. Bakı, "Azər-nəşr", 1991. 232 səh.

42. Rəsulzadə, Məmməd Əmin. Əsrimizin Səya-

vuşu. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi. Bakı, "Gənclik", 1991. 112 səh.

43. Rəsulzadə, Məmməd Əmin. Stalinlə ixtilal xatirələri. Bakı, "Elm", 1991. 84 səh.

44. Sabir M.Ə. Nophopnamə. (Tərtib ed.: M.Məmmədov). Bakı, "Yazıçı", 1980. 557 səh.

45. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə. III cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005. 424 səh.

46. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə. IV cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005. 400 səh.

47. Vahabzadə, Bəxtiyar. Dəniz. Sahil. Bakı, 1961.

48. Vilayət Cəfər. İraqda neoklassik poeziya. Bakı, "İrşad", 1998. 156 səh.

Rus dilində:

49. В моем городе идет дождь. Новеллы писателей Сирии, Ливана, Иордании. Москва, "Наука", 1966. 112 с.

50. Волосатов В. Предисловие. В кн.: Джебран Д.Х. "Слеза и улыбка" (пер. с арабск.). М. 1976. 302 с.

51. ал-Джабарти, Абд ар-Рахман. Египет в период экспедиции Бонапарта (1798-1801). Том III, ч. I, Москва, 1962.

52. Джебран Халил Джебран. Слеза и улыбка. Избранное. (Перевод с арабского В. Волосатова). Москва, «Худ. лит.», 1976. 302 с.

53. Джебран Д.Х. Сломанные крылья (пер. с арабск. В. Волосатова). М., 1962.

54. Долинина А.А., В традициях гуманизма. В. Кн.: "В моем городе идет дождь". Новеллы писателей Сирии, Ливана, Иордании. М., "Наука", 1966. с. 6-12.

55. Долинина А.А., Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия. Просветительский роман 1870-1914 гг. М., "Наука", 1973. 272 с.

56. Долинина А.А., Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия. Публицистика 1870-1914 гг. М., "Наука", 1968. 144 с.

57. Имангулиева А.Н. Арабская печать в эмиграции (В северной и южной Америке). В. Кн.: "Вопросы арабской филологии", V выпуск. Баку, «Элм», 1984. с. 5-23.

58. Имангулиева А.Н. Корифеи новоарабской литературы (к проблеме взаимосвязи литератур Востока и Запада начала XX века). Баку, «Элм», 1991. 324 с.

59. Крачковский И.Ю. Автобиография Михаила Нуайме. В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.-Л., 1956. с. 223-228.

60. Крачковский И.Ю. Арабская литература в XX в. В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.-Л., 1956. с. 86-106.

61. Крачковский И.Ю. Горький и арабская литература. В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.-Л., 1956. с. 270-291.

62. Крачковский И.Ю. Бейрутский журнал «Ат-Тарик» в 1942 г. В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.-Л., 1956. с. 352-364.

63. Крачковский И.Ю. Новоарабская литература. В. Кн.: "Избранные сочинения". Том ЫЫЫ. М.-Л., 1956. с. 65-85.

64. Крачковский И.Ю. О книге «Келка маэстро-верки дил модерна лирико араба». В. Кн.: "Избран-

ные сочинения". Том III. М.- Л., 1956. с. 340-343.

65. Крачковский И.Ю. О книге Михаила Нуайме о Джебране. В. Кн.: "Избранные сочинения". Том БЫЫ. М.- Л., 1956. с. 348-351.

66. Крачковский И.Ю. Предисловие в кн.: «Амин Рейхани. Избранные произведения». В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.- Л., 1956. с. 137-145.

67. Крачковский И.Ю. Предисловие в кн.: «Амин Рейхани. Стихотворения в прозе». В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.-Л., 1956. с. 146-147.

68. Крачковский И.Ю. Предисловие в кн.: «Образцы новоарабской литературы». К.В. Оде-Васильевой (1922). В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.- Л., 1956. с. 47-64.

69. Крачковский И.Ю. Крачковский И.Ю. Предисловие в кн.: «Образцы новоарабской литературы». К.В. Оде-Васильевой (1948). В. Кн.: "Избранные сочинения". Том III. М.-Л., 1956. с. 115-122.

70. Крымский А.Е. История новой арабской литературы. XIX начало XX века. Москва, Наука, 1971. 794 с.

71. Соловьев В., Фильштинский И., Юсупов Д. Арабская литература. Краткий очерк. М., Наука, 1964. с. 196.

Ərəb dilində:

72. 1959. جبران خليل جبران، المجموعة الكاملة، بيروت،

73. عيسى الناعوري، ادب المهجر، بيروت، 1949

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Giriş	5
C.X.Cübranın mühiti, həyatı və yaradıcılığı haqqında	8
C.X.Cübranın mənsur şeirləri	22
I. Gözəllik və sevgi nəğmələri	26
II. Həsret nəğmələri	38
III. Tənqid hədəfləri	57
IV. Zəfər nəğmələri	78
Sonluq	95
Açıqlamalar	100
Şəxs adları	103
Yararlanmış ədəbiyyatın siyahısı	105
Kitabın içindəkilər	111

Seyran Kazımoğlu

C.X.Cübranın mənsur şeirləri

Bakı - "Elm" - 2008

«Elm» Redaksiya-Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi

Direktor: Ş.Alışanlı
Mətbəənin müdiri: Ə.Məmmədov

Formatı 70x100 $\frac{1}{32}$
Həcmi 7 ç.v. Tirajı 300
Sifariş № 1 06
Qiyməti müqavilə ilə.

«Elm» RNPM-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.
(Bakı, İstiqlaliyyət, 8).

Seyran Kazımoğlu (Seyran Kazım oğlu Məmmədli) 1940-cı ildə Ordubad bölgəsinin Dırnıs kəndində anadan olmuş, 1957-ci ildə Dırnıs kənd orta məktəbini, 1970-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (BDU-nun) Şərqsünaslıq fakültəsinin Ərəb filologiyası (axşam) bölməsini bitirmişdir.

1968-ci ildən orta məktəbdə türk (Azərbaycan) dili və ədəbiyyatı fənnindən dərs deyir. Hazırda Bakı şəhərinin Xətayi rayonundakı 265 sayılı məktəbdə işləyir. 1987-ci ildə «Metodist müəllim» adına layiq görülmüşdür.

1982-1983-cü illərdə İraqda, 1987-1990-cı illərdə Liviyada tərcüməçi işləmişdir.

Filologiyanın müxtəlif sahələrinə aid onlarla elmi məqalənin müəllifidir. 2005-ci ildən elmlər namizətidir. Həmin il «Cahizin ədəbi görüşləri» adlı monoqrafiyası, 2008-ci ildə abituriyentlər üçün "Türk (Azərbaycan) dili" vəsaiti çap edilmişdir. Bu, yazarın üçüncü kitabıdır. Evlidir. Üç uşağı, iki nəvəsi vardır.

SR 2008
1938

428